

УДК 330.3:061.5:711.3

*М.Й. МАЛІК, доктор економічних наук, професор, академік НААН,
завідувач відділу розвитку підприємництва і кооперації
Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки»,
Л.В. ЗАБУРАННА, доктор економічних наук, професор,
професор кафедри
Національний університет біоресурсів і природокористування України*

Перспективи розвитку підприємницької діяльності на сільських територіях України

Постановка проблеми. Прагнення України до інтеграції в європейське співтовариство потребує розробки заходів і механізмів сталого розвитку українського села та якнайскорішого прийняття рішень у цій сфері розвитку людського потенціалу нашої держави. Без подолання негативних тенденцій у розвитку сільських територій, на яких проживає майже третина населення України, остання не зможе ефективно конкурувати з іншими країнами. На наше глибоке переконання, важливим критерієм сталого розвитку сільських територій, особливо в умовах міжнародної інтеграції, повинно стати поліпшення якості життя аграрних виробників, сільського населення, нації на основі збереження її життєзабезпечувальних комплексів.

Розвиток підприємництва є важливим аспектом відродження сільських територій в Україні. Водночас це один із секторів економіки, що виконує особливу роль у створенні

конкурентоспроможної продукції, оскільки є основою для подальшого розширення виробництва і поліпшення добробуту сільського населення. Будучи складовою частиною багатокладної економіки, підприємництво забезпечує не тільки вторинну, але й основну зайнятість сільського населення, яка тісно пов'язана зі становленням соціально-економічного ринкового господарства. Розвиваючи господарську ініціативу сільського населення, підвищуючи його зайнятість разом із темпами її зростання, аграрне підприємництво формує клас підприємців, що пом'якшує соціальну напругу в суспільстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням розвитку підприємницької діяльності на сільських територіях приділяють увагу багато науковців та економістів-практиків, серед яких П. Саблук, С. Азізов, П. Канінський [1], Ю. Губені [6], В. Липчук, С. Коробка [9], В. Зіновчук, Ю. Лупенко [10], М. Малік, П. Пулім [12], О. Могильний [13], М. Кропивко, О. Булавка [18], Л. Забурана [7, 11], а також вони висвітлені

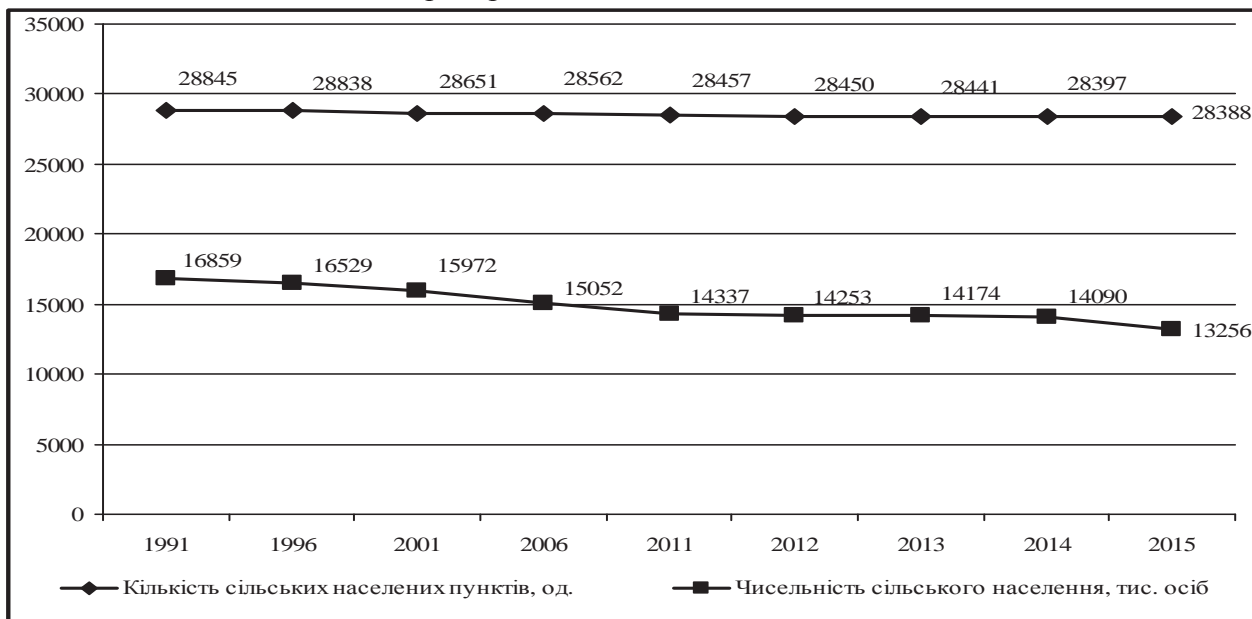
© М.Й. Малік, Л.В. Забурана, 2015

у ряді важливих наукових досліджень ННЦ «Інститут аграрної економіки». Але нині питання розвитку підприємницької діяльності на сільських територіях стоять вкрай гостро і потребують переосмислення й удосконалення підходів до формування сучасних інструментів підтримки підприємницької ініціативи на селі.

Мета статті – розгляд існуючих проблем і перспектив розвитку підприємницької діяльності на сільських територіях у сучасних умовах прагнення України до євроінтеграції.

Виклад основних результатів дослідження. Село, яке завжди відігравало особливу роль у житті суспільства, постійно зазнавало значних матеріальних та демографічних втрат. Однак місце села в суспільному розвитку країни, в її поступі вперед не втрачало своєї важливості. Для забезпечення сталого розвитку аграрної сфери й сільських територій важливою є оцінка можливостей забезпечення зайнятості селян, що зумовлюють осілість на сільських територіях, на-

повнення місцевих бюджетів за рахунок відрахувань від їхніх доходів і податків підприємств, які тут розміщені, що, зрештою, значною мірою визначає соціально-економічний розвиток цих територій. З 1993 року чисельність сільського населення щорічно скорочувалася на 132 тис. осіб і цей процес відбувається прогресуючими темпами. Лише за три останні роки чисельність сільського населення щорічно зменшувалась у середньому на 200 тис. осіб. Темпи його скорочення вищі, ніж усього населення, у тому числі міського. Водночас знижується частка сільського населення в загальній чисельності населення України. Якщо на 1 січня 1991 року сільське населення становило 32,5 % від усього населення країни, то на початок 2014 року вже 31,0 %. Кількість сільських населених пунктів із 1991 до 2015 року зменшилася на 457 од. (рис. 1). Нині в Україні налічується близько 8 тис. сіл, що втратили можливість самовідтворення населення.

Рис. 1. Чисельність сільського наявного населення і сільської поселенської мережі на 1 січня відповідного року

Джерело: Авторська розробка на основі інформації Державної служби статистики України [14].

Ситуація із зайнятістю й можливостями працевлаштування на селі розглядається як катастрофічна, селянам дуже складно знайти роботу за місцем проживання (рис. 2). Про істотне обмеження можливостей працевлаштування в сільському господарстві, яке все ж залишається основним місцем прикладання праці селян, доводить той факт, що наван-

таження на одне вільне робоче місце (вакансію) кваліфікованих робітників сільського і лісового господарств, риборозведення та рибальства становило у 2011 році майже 67 осіб, що найбільше серед усіх професійних груп, тоді як загалом на зареєстрованому ринку праці цей показник дорівнював 14 осіб [14].

Рис. 2. Чисельність зареєстрованих безробітних у сільській місцевості, тис. осіб

Джерело: Авторська розробка на основі інформації Державної служби статистики України [14].

Отже, нинішній соціально-економічний стан сільських територій перебуває у критичній фазі, яка тягне за собою дестабілізацію всієї економіки України. При цьому чітко окреслюється основна проблема – в українському селі є великий трудовий потенціал, не зайнятий продуктивною працею. У ситуації, що склалася, стратегічними напрямками підвищення зайнятості населення сільських територій є використання матеріальної підтримки й ініціативи безробітних громадян для організації ними власної підприємницької діяльності.

Сучасні вітчизняні та зарубіжні дослідники під підприємництвом розуміють основу розвитку економіки, процес здійснення виробничої діяльності з фінансовою, соціальною та моральною відповідальністю. Першоосновою є організація як система [10, с. 16]; ініціативна самостійна діяльність громадян та їхніх об'єднань, яка здійснюється на свій ризик і під свою майнову відповідальність, спрямовану на одержання прибутку [9, с. 16]; інтелектуальну діяльність енергійної й ініціативної людини. Існуючі концепції і методи стосовно організації підприємницької діяльності ґрунтуються на використанні природної моделі організації з позицій взаємодії індивідуальних та групових інтересів. Саме підприємництво розвиває ділову активність, комерцію [2, с. 123]; підприємництво розглядають як економічну

категорію, як метод господарювання, як тип економічного мислення [8, с. 246]; як тип господарської поведінки підприємців з організації розробок виробництва, реалізації благ із метою одержання прибутку і соціального ефекту [3, с. 24]; як господарську діяльність суб'єктів, яка є цілеспрямованою, ініціативною й такою, що ставить за мету одержати прибуток у межах закону на основі поєднання особистої вигоди із суспільною корисністю [4].

Відповідно до статті 42 Господарського кодексу України підприємництво – це самостійна, ініціативна, систематична, на власний ризик господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання (підприємцями) з метою досягнення економічних і соціальних результатів й одержання прибутку. Підприємці мають право без обмежень самостійно здійснювати будь-яку підприємницьку діяльність, яку не заборонено законом [5]. Підприємництво в Україні ведеться у будь-яких організаційних формах, передбачених законом, на вибір підприємця.

Провівши дослідження поглядів сучасних науковців щодо визначення сутності підприємництва, ми дійшли висновку, що в їхніх поглядах чітко простежуються два підходи до з'ясування суті даного поняття:

1) перший – формалізований та окреслює підприємництво як вид господарської діяль-

ності, яка відрізняється від власне господарської двома ознаками – самостійності й ініціативності (ризик притаманний будь-якій економічній системі);

2) другий підхід передбачає розкриття підприємництва не просто як виду економічної діяльності, а особливих, притаманних окремим особам – підприємцям особистісних характеристик, які і перетворюють їхню господарську діяльність на підприємницьку.

Цілком можемо погодитися з другим підходом до з'ясування суті підприємництва та вважаємо, що успіх підприємництва на пряму залежить від підприємця, який виділяється певним стилем, типом мислення й поведінки, що безпосередньо впливає на результативність його господарської діяльності.

Підприємництво в аграрній сфері – складне та багатогранне явище, яке набуває різних форм. Ця різноманітність дає змогу ор-

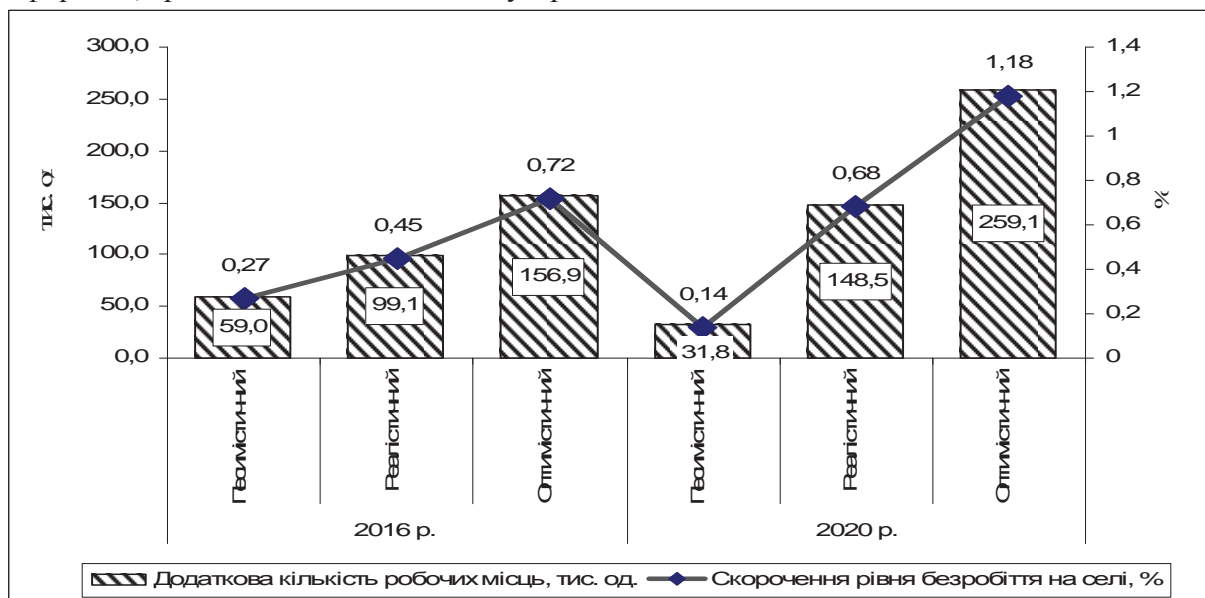
ганізувати підприємницьку діяльність так, щоб найкраще використовувати ресурсну базу й одержувати максимальну вигоду.

Розрахунки показують, що є значний потенціал розвитку малого підприємництва на селі в частині створення нових робочих місць і збільшення чисельності зайнятих. За різними варіантами розвитку малого підприємництва до 2020 року в сільській місцевості може бути створено:

при песимістичному варіанті – 31,8 тис. нових робочих місць, що скоротить рівень безробіття на селі на 0,14%;

при найбільш реалістичному варіанті – 148,5 тис. нових робочих місць, що сприятиме зниженню рівня безробіття на 0,68%;

при оптимістичному варіанті – 259,1 тис. нових робочих місць, що зменшить рівень безробіття на 1,18% (рис. 3) [15].

Рис. 3. Прогнозований вплив розвитку підприємництва на рівень зайнятості сільського населення [15]

Разом із тим сформована нормативно-правова база розвитку підприємництва залишається недосконалою, містить багато суперечностей та можливостей несприятливого адміністративного впливу на новостворені суб'єкти, що негативно впливає на доступність для них фінансових ресурсів, інформаційної підтримки, ринків продукції й засобів її виробництва, професійної підготовки тощо. Загальними проблемами розвитку підприємництва на селі залишаються:

- обмежені можливості залучення фінансових ресурсів та обмежене впровадження передових технологій, слабка мотивація до інноваційної діяльності;

- низька конкурентоспроможність продукції та низька оплата праці; недосконалість механізмів державного регулювання;

- низький рівень системної підтримки на рівні органів влади і місцевого самоврядування;

- нестабільність правового забезпечення та регуляторних механізмів.

Також вважаємо, що лише сільськогосподарське виробництво й сільськогосподарська зайнятість не в змозі забезпечити належний рівень доходів як основи для створення якісних умов життя селян, тому існує об'єктивна необхідність диверсифікації сільської економіки та підприємницької діяльності на сільських територіях України. З урахуванням передового зарубіжного досвіду нами виділено кілька перспективних для сталого розвитку аграрного сектору напрямів диверсифікації підприємницької діяльності на сільських територіях, а саме – розвиток органічного землеробства, сімейного фермерства, кооперації та позааграрних напрямів зайнятості сільських жителів.

Одним із перспективних напрямів диверсифікації сільської економіки є застосування органічного землеробства, яке може пристосувати аграрне виробництво до кліматичних змін і позитивно вплинути на соціально-економічний розвиток сільських територій. Таким чином, при використанні системи органічного землеробства можливо певною мірою нівелювати дію природних факторів, що особливо важливо в умовах глобальних змін клімату. Ще один позитивний момент використання системи органічного землеробства полягає в тому, що при виробництві сертифікованої продукції ціни на неї майже удвічі вищі, ніж на звичайну продукцію сільського господарства. А це, у свою чергу, дає змогу підприємствам одержувати більші доходи й покривати витрати на виробництво навіть при нижчих урожаєх [21].

Розвиток ферм сімейного типу є також надзвичайно актуальним для України в напрямі міжнародної інтеграції, адже ведення господарства, в якому налічується менше п'яти корів, малоефективне. Тому створення ферм сімейного типу — це крок до сталого розвитку і самозабезпечення селян, розвитку сільської місцевості. Адже саме такі фермерські господарства зберігають традиційні види виробництва, традиційну культуру, сприяють збереженню сільськогосподарського біорізноманіття та раціональному використанню природних ресурсів і, водночас, є важливим фактором сільської економіки. Необхідно підкреслити, що лише ефективні сімейні ферми, які об'єднані в кооперативи, мають

шанс поліпшити соціально-економічне становище сільських жителів.

Також для сталого розвитку аграрного сектору в напрямі міжнародної інтеграції важливим елементом є диверсифікація підприємництва на селі щодо розширення асортименту позасільськогосподарських видів діяльності, серед яких важливого значення набуває розвиток сільського туризму як специфічної форми підсобної господарської діяльності у сільському середовищі з використанням природного й культурного потенціалу регіону [11]. Відповідно до сформованої методології у 2013 році нами було проведено дослідження ефективності диверсифікації підприємницької діяльності у сільській місцевості для 87 суб'єктів Західного регіону України, що надають послуги у сфері сільського туризму, та рівень диверсифікованості джерел одержання доходів, який має істотні розбіжності.

В основу досліджень ефективності діяльності суб'єктів підприємницької діяльності, що надають послуги у сфері сільського туризму, ми поклали зіставні показники, які без жодних ускладнень і умовностей можна порівнювати для різних за розміром, структурою, просторовим розташуванням суб'єктів:

частка персоналу, задіяного у сфері сільськогосподарського виробництва в загальній чисельності працюючих (ЧСП);

продуктивність праці суб'єкта підприємництва у сфері сільського туризму (ПП);

продуктивність праці в сільськогосподарському виробництві, визначена як величина доходів від виробництва продукції рослинництва й тваринництва з розрахунку на одного працюючого у сфері сільськогосподарського виробництва (ППСГ);

віддача земельних ресурсів, яку пропонується визначати як і показник продуктивності праці діленням сумарного доходу на загальну площу угідь суб'єкта підприємництва (ВЗР);

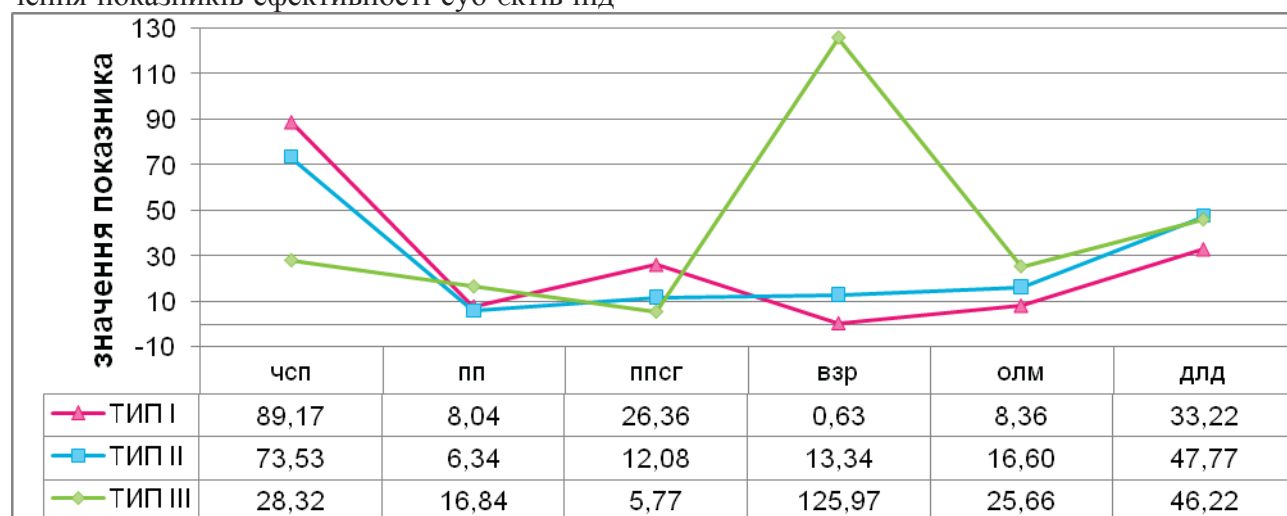
оборотність ліжко-місця, визначена як співвідношення чисельності туристів, що відвідали протягом року сільську садибу, до кількості створених ліжко-місць (ОЛМ);

середня дохідність ліжко-дня — показник, що, на нашу думку, якнайповніше відображає рівень реалізації туристичного потенціалу певного суб'єкта підприємництва,

потрібний рівень реалізації туристичного потенціалу, тобто показник ДЛД [7].

На графіку (рис. 4) наведено середні значення показників ефективності суб'єктів під-

приємництва сфери сільського туризму, визначених на підставі типологізованих кластерних груп.

Рис. 4. Профілі ефективності, сформовані відповідно до типових диверсифікаційних стратегій суб'єктів підприємництва у сфері сільського туризму*

*Власна розробка авторів

У структурі доходів суб'єктів підприємництва у сфері сільського туризму переважають доходи від сільськогосподарського виробництва, які мають найнижчу ефективність як щодо продуктивності земельних ресурсів, так і реалізації туристичного потенціалу — кожний потенційний ліжко-день у кінцевому підсумку дає 33,22 грн виручки. Також вони більш як удвічі поступаються лідерством за критерієм продуктивності праці всього персоналу суб'єктам підприємництва у сфері сільського туризму, що віддають перевагу доходам від реалізації туристичного продукту. Останні лідирують як за продуктивністю трудових ресурсів, так і за віддачею земельних ресурсів — майже 126 тис. грн із кожного гектара загальної займаної площі, однак виявляють найнижчу віддачу працівників, задіяних у сфері сільськогосподарського виробництва. Крім того, суб'єкти підприємництва у сфері сільського туризму, спеціалізовані виключно на виробленні туристичного продукту, не досягають максимальних показників реалізації свого туристичного потенціалу, адже кожний потенційний ліжко-день дає змогу мати в середньому 46,22 грн доходу. Проте оборот ліжко-місць у суб'єктах підприємництва у сфері сільського туризму 3-го типу є най-

вищим, оскільки на кожне ліжко-місце за рік припадає майже 26 гостей. Суб'єкти підприємництва у сфері сільського туризму 2-го типу займають проміжне становище за всіма показниками ефективності, крім двох: демонструючи найнижчу продуктивність праці всього персоналу, цей кластер виявив найвищий рівень реалізації туристичного потенціалу — кожний потенційний ліжко-день у 2013 році приніс їм у середньому 47,77 грн доходу. Отже, за узагальнюючою сумою показників кластер суб'єктів підприємництва у сфері сільського туризму, що включає суб'єкти підприємництва зі змішаною структурою доходів, для яких туристична діяльність стала важливим джерелом доходів є економічно ефективніший порівняно з іншими, що підтверджує нашу гіпотезу про економічну обґрунтованість диверсифікації діяльності в сільській економіці за інноваційними напрямками, особливо у складних для ведення сільськогосподарського виробництва регіонах [7].

У ННЦ «Інститут аграрної економіки» було розроблено програму розвитку підприємництва на селі, що включає визначення цілей, напрямів і заходів економічної політики щодо активізації економічної активності сільгоспідприємств (рис. 5). Головний

інструмент такої політики вбачається у створенні системи стимулів стосовно капіталізації малих агропідприємств, запровадженні ними інновацій, а також дотриманні усіма підприємцями соціальної етики, інституційних та екологічних вимог до виробництва й поведінки на ринках. Це означає необхідність інституційного забезпечення багатокладності аграрної економіки як основи сільськогосподарського виробництва й розвитку соціальної сфери села.

Очікується, що в результаті реалізації програми будуть додатково створені більше ніж 200 тис. СПД, юридичних і фізичних осіб. У цілому програма націлена на становлення середнього класу на селі, готового взяти на себе частину соціальних зобов'язань у розвитку сільських територій з огляду на попередньо створені привабливі умови підприємницької діяльності [17].

Рис. 5. Програма розвитку підприємництва в АПК України до 2020 року [17]

Крім того, у Київській області ініційовано створення Туристичної ради зеленого туризму Київщини.

Враховуючи вищевикладене вважаємо, що головні напрями створення інституціонально-економічних умов, сприятливих для розвитку підприємництва аграрного сектору, включають відповідні заходи організаційно-правового змісту:

1. Дерегуляція підприємницької діяльності у галузі:

➤ формування інституцій та інфраструктури розвитку підприємництва, інституційне забезпечення свободи і визначення критеріїв відповідальності підприємницької діяльності, прав щодо її здійснення;

➤ обмеження адміністративних втручань у ведення підприємницької діяльності через удосконалення змісту й засобів суспільного контролю за взаємодією підприємств і виконавчих органів;

➤ протидія протекціонізму органів влади та місцевого самоврядування в частині входу окремих підприємств на аграрні ринки (виходу з них). Визначення дієвих критеріїв зв'язку службовців-інсайдерів із приватними бізнес-інтересами;

➤ обмеження трансакційних витрат як фактора стримування розвитку малого підприємництва, модернізація системи «публічних послуг»;

➤ створення інституційних передумов оптимізації структури власності аграрних підприємств, забезпечення економічної свободи/відповідальності їхніх співвласників, її спрямованості на капіталізацію й запровадження інновацій;

➤ суспільна мотивація інвестиційної діяльності сільськогосподарських і несільськогосподарських підприємств, сприяння розвитку прямого та венчурного інвестування;

➤ спрощення процедури злиття/поділу підприємств. Визначення їх як правочинів, що легітимізують трансформацію існуючих СПД;

➤ формування ринку корпоративних прав в аграрному секторі;

➤ розвиток кредитного обслуговування суб'єктів малого підприємництва на селі, забезпечення правової ліквідності власності як об'єктів застави.

II. Підтримка ринкової активності сільськогосподарських підприємств:

➤ створення умов для підвищення конкуренції сільськогосподарських товаровиробників на господарському, регіональному й міжнародному рівнях, подолання обмежень руху товарної продукції;

➤ розробка та реалізація системних заходів щодо розвитку внутрішнього ринку, поглиблення рівня переробки сільськогосподарської продукції, її диференціації, стимулювання реалізації на внутрішніх ринках;

➤ визнання малих товаровиробників виключними об'єктами державної підтримки суб'єктів підприємництва на селі. Удосконалення критеріїв надання державної допомоги сільськогосподарським товаровиробникам;

➤ визначення умов державної підтримки сімейних ферм та сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів (СОК) у частині понесення ними капітальних витрат на забезпечення виробництва й збуту сільськогосподарської продукції;

➤ структуризація системи стандартизації якості сільськогосподарської продукції та харчової безпеки;

➤ підтримка експортної діяльності суб'єктів малого підприємництва та визна-

чення СОК суб'єктами експортно-імпорتنних операцій;

➤ забезпечення адресності компенсацій у розмірі щомісячного єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування суб'єктам малого підприємництва, що працевлаштовують безробітних;

➤ створення інституційних передумов диверсифікації підприємницької діяльності на селі;

➤ підтримка несільськогосподарської підприємницької діяльності на селі – сфери послуг, народних промислів та ремесел, малих заготівельних, переробних і харчових підприємств, сільського й зеленого туризму через: розвиток ринкової інфраструктури; спрощення процедур доступу суб'єктів несільськогосподарського підприємництва до використання державного та комунального майна і землі;

➤ розвиток системи довгострокового кредитування лізингу залежно від галузевих особливостей;

➤ створення постійно діючої системи моніторингу соціально-економічних та інституційних факторів підприємницького середовища, виявлення головних перешкод ринковій активності селян, їх готовності здійснювати виробничу й комерційну діяльність в офіційному статусі суб'єктів підприємницької діяльності

III. Розвиток конкурентної політики:

➤ внесення змін до господарського та цивільного законодавства в частині визначення організаційно-правових форм сільськогосподарської підприємницької діяльності;

➤ визначення законодавчих засад соціальних зобов'язань організаційно-правових форм сільськогосподарської підприємницької діяльності;

➤ забезпечення відкритості й доступності реєстрів холдингових і підлеглих підприємств АПК, виділення їх в окрему групу статистичної та інших видів звітності;

➤ удосконалення договірних відносин незалежних товаровиробників (кооперативів по збуту продукції) з підприємствами переробної галузі та торговельними мережами з метою скорочення трансакційних витрат;

➤ розвиток аграрних ринків, створення інституційних передумов щодо привабливості закупівлі переробними підприємствами продукції сільськогосподарських товаровиробників на відкритому ринку (outsourcing);

➤ сплата податків щодо ведення сільськогосподарської діяльності й податку на землю за місцем діяльності холдингових (підлеглих) підприємств. Визначення платниками фіксованого податку виключно суб'єктів малого сільськогосподарського підприємництва: фермерських господарств і сімейних ферм, що здійснюють виробництво як СПД-фізичні особи;

➤ оподаткування давальницьких внутрішніх операцій на основі ринкових показників;

➤ підтримка СОК як форми інтеграції малих товаровиробників, розвиток на цій основі конкуренції усіх форм господарювання на селі;

➤ здійснення законодавчих та організаційних заходів щодо активізації розвитку системи кредитних кооперативів на селі;

➤ удосконалення інституціонального середовища діяльності суб'єктів малого підприємництва, що включає:

1) спрощення процесів реєстрації суб'єктів малого підприємництва та їхньої ліквідації;

2) ліквідність прав власності та похідних прав, розвиток інфраструктури, що забезпечує їх транспарентний перехід;

3) усунення невинуватених адміністративних процедур державного нагляду, забезпечення відповідальності службовців за дії, що перешкоджають створенню й розвитку малих підприємств;

4) розробку та запровадження місцевих програм розвитку малого аграрного підприємництва;

5) підтримку розвитку несільськогосподарського підприємництва в сільській місцевості;

6) законодавчі застереження щодо недопущення практики зупинення виробництва або реалізації продукції, виконання робіт, надання послуг органами державного нагляду крім виключних випадків, визначених законами;

7) запровадження законодавчої вимоги про відшкодування суб'єктам підприємницької діяльності збитків, заподіяних діями службовців (органів) влади й місцевого самоврядування.

Основними індикаторами розвитку підприємницької діяльності на сільських територіях, на нашу думку, мають стати такі:

збільшення до 2020 року на 30 відсотків малих і середніх підприємств із розрахунку на 10 тисяч сільського населення;

збільшення чисельності зайнятих у підприємницьких структурах різних галузей, що функціонують на селі, до 2015 року – в 1,1 раза, до 2020 року – в 1,5 раза;

наявність підприємницьких структур у кожному сільському населеному пункті з чисельністю населення понад 50 осіб.

Висновки. Соціально-економічний розвиток сільських територій є одним із найважливіших напрямів аграрної політики, спрямованої на підвищення життєвого рівня сільського населення, створення комфортних умов жителям українського села. Він передбачає якісні зміни у продуктивних силах та виробничих відносинах, у соціальному розвитку, забезпечуючи необхідний рівень життя, духовне збагачення, гармонійний розвиток людини. Запровадження підприємництва на селі розв'язує ряд проблем, починаючи зі створення нових робочих місць і закінчуючи соціальним прогресом на селі. Сфера малого підприємництва є тим буфером, який пом'якшує соціальну напругу в сільських поселеннях.

Для розвитку підприємництва на селі існують усі передумови: наявність достатньої чисельності трудових ресурсів, у тому числі висококваліфікованих спеціалістів; зростання безробіття в державному секторі економіки; незаповнені ніші в ринковому просторі з надання послуг населенню, потреба національної економіки в нових діях і підходах щодо виходу її з кризи; необхідність розробки й запровадження новацій в аграрне виробництво тощо.

Підприємництво у вигляді диверсифікованої несільськогосподарської діяльності може стати провідною сферою зайнятості для багатьох безробітних у сільській місцевості. У зв'язку з цим завданням держави

повинно стати регулювання підприємницького середовища в інтересах розвитку виробництва, детінізації бізнесової діяльності, полегшення становища членів нашого суспільства. В Україні для розвитку малого підприємництва на селі органи державної влади повинні: розробити законодавчу базу відповідно до регіональних особливостей та провадити дієві програми реформування на

місяцях з одночасним урахуванням причин, що перешкоджають організації підприємництва.

Лише спільними зусиллями можливо створити умови праці й проживання людей у сільській місцевості відповідно до європейських стандартів, зберегти національну та мовну ідентичність, духовність, самобутність і культурні традиції українського села.

Список використаних джерел

1. *Азізов С.П.* Організація аграрного виробництва і бізнесу / С.П. Азізов, П.Т. Саблук, П.Т. Канінський; за ред. С.П. Азізова, П.Т. Саблука. – К.: ННЦ "Ін-т аграр. економіки", 2006. – 788 с.
2. *Бузмакова Т.И.* Духовно-нравственные основы российского предпринимательства: история и современность / Т.И. Бузмакова, Т.Ю. Кирилина // Вопросы региональной экономики. – 2011. – № 4. – Т. 9 – С. 119-129.
3. *Варналій З.С.* Основи підприємництва : навч. посіб. / З.С. Варналій. – К.: Вид-во «Знання»- Прес, 2002. – 240 с.
4. *Васильєва Л.М.* Поняття і сутність підприємництва / Л.М. Васильєва // Вісн. Дніпропетровського держ. аграр. ун-ту. – 2010. – №1. / [Електронний ресурс] : Веб-сайт Національної бібліотеки ім. В.І. Вернадського. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/chem_biol/vddau/2010_1/pdf/38.pdf.
5. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 р. № 436IV // Відом. Верхов. Ради України (ВВР). — 2003. — № 18; 19–20; 21–22. — Ст. 144.
6. *Губені Ю.Е.* Підприємництво : навч. посіб. / Ю.Е. Губені. – Львів : Укр. технології, 2012. – 572 с.
7. *Забуранна Л.В.* Туристична підприємницька діяльність в аграрній сфері: теорія, організація: моногр. / Л.В. Забуранна. – К.: ННЦ "Ін-т аграр. економіки", 2012. – 480 с.
8. *Купчак Б.Ф.* Підприємництво : суть та умови здійснення / Б.Ф. Купчак // Наук. вісн. Нац. лісотехнічного ун-ту України : зб. науково-технічних праць. – 2011. – Вип. 21.2. – С. 243-249.
9. *Липчук В.В.* Розвиток малого підприємництва в сільському господарстві : моногр. / В.В. Липчук, С.В. Коробка. – Львів : Вид-во "Сполом", 2011. – 228 с.
10. *Малік М.Й.* Основи аграрного підприємства / М.Й. Малік, В.В. Зіновчук, Ю.О. Лупенко та ін. – К.: Вид-во Ін-ту аграр. економіки, 2001. – С. 16.
11. *Малік М.Й.* Сільський аграрний туризм як чинник розвитку сільських територій України / М.Й. Малік, Л.В. Забуранна // Економіка АПК. – 2012. – № 5. – С. 110 – 115.
12. *Малік М.Й.* Концептуальні засади розвитку сільських територій / М.Й. Малік, П.А. Пулім // Роль соціального капіталу та локальних ініціатив у забезпеченні сільського розвитку: доп. міжнар. Симпозіуму (16–18 трав. 2007 року). — Житомир: Вид-во ДВНЗ «Державний агрологічний університет», 2007. — С. 156–163.
13. *Могильний О.М.* Державна політика у розвитку сільських територій / О.М. Могильний // Економіка АПК. – 2010. – № 10 – С. 125-131.
14. Офіційний сайт Держслужби статистики України [Електронний ресурс]: Стат. інформація. – Режим доступу:– www.ukrstat.gov.ua.
15. *Півторак В.С.* Розвиток малого підприємництва в сільському господарстві / В.С. Півторак. – К.: ННЦ "ІАЕ", 2014. – 52 с.
16. Предпринимательство : учеб. для студ. экон. вузов / [Лапуста М.Г., Поршнева А.Г., Старостин Ю.Л., Скамай Л.Г.]. – М.: ИНФРА-М, 2000. – 448 с.
17. Програма розвитку особистих селянських господарств в Україні на період до 2020 року (проект) ; за ред. Ю.О. Лупенка, М.Й. Маліка. – К.: ННЦ "ІАЕ", 2013. – 28 с.
18. Соціально-економічні засади розвитку сільських територій (економіка, підприємництво і менеджмент): моногр. / [Малік М.Й., Кропивко М.Ф., Булавка О.Г. та ін.]; за ред. М. Й.Маліка. – К.: ННЦ "ІАЕ", 2012. – 642 с.
19. *Шевченко И.К.* Организация предпринимательской деятельности: учеб. пособие / И.К. Шевченко. – Таганрог: Изд-во ТРТУ, 2004. – 92 с.
20. *Balman, A.* (2014): "25 Years of Transition: The Structural Development of Eastern German and Eastern European Agriculture", Vortrag präsentiert auf Sino-Germany Academic Exchange Lecture Series, Chengdu/China, 11.11.2014 - 13.11.2014.
21. *Bill V.* (2002): *The Chains of Agriculture: Sustainability and the Restructuring of Agri-food Markets*, IED, Background Paper for the Preparatory Committee Meetings to the World Summit on Sustainable Development, Johannesburg, 26 August – 4 September 2002.
22. *Holland, J., Burian, M., and Dixey, L.* (2003) Tourism in Poor rural Areas: Diversifying the product and expanding the benefits in rural Uganda and the Czech Republic. http://www.propoortourism.org.uk/12_rural_areas.pdf. Accessed on 18th March 2008.

Стаття надійшла до редакції 22.06.2015 р.

*

*О.І. ФУРДИЧКО, доктор економічних наук, професор,
академік НААН, директор
Ю.А. НИКИТЮК, кандидат сільськогосподарських наук,
старший науковий співробітник
Інститут агроекології і природокористування НААН*

Стратегічні пріоритети державної політики розвитку лікарського рослинництва в Україні

Постановка проблеми. Лікарські рослини – основа народної медицини. Вона є складовою частиною традиційно-побутової культури, в якій відображено світогляд народу, його багатий життєвий досвід. Лікарські рослини містять цілющі речовини і застосовуються для лікування різних хвороб. Такими речовинами є алкалоїди, глікозиди, сапоніни, дубильні речовини, ефірні олії, фітонциди та ін. Лікарські рослини – це банк несподіванок, наукових відкриттів, які чекають серйозного й наполегливого теоретичного вивчення чи практичного застосування в лікуванні та профілактиці багатьох недуг. Треба спростувати застарілу і хибну думку про лікарські рослини як об'єкт правдивого, тривалого зацікавлення неграмотних людей. Незнання лікарями ботаніки, фітотерапії, неприязне чи несвідоме ставлення до використання рослин у лікарській практиці завдали чимало шкоди медичній науці й охороні здоров'я [8].

Здатність країни розробляти і виробляти ліки з власної сировини є показником економічної розвиненості держави, що є підтвердженням інноваційної моделі її розвитку. Потенціал національної фармацевтичної науки, промисловості, а також галузі сільського господарства, що виробляє лікарську рослинну сировину, є важливим показником можливості держави протидіяти зовнішнім і внутрішнім загрозам, у т.ч. загрозам глобальних пандемій [4, с. 66]. Тому дуже важливим є розвиток вітчизняного виробництва лікарських рослин із сировини, вирощеної та заготовленої аграрними підприємствами

України, а також забезпечення внутрішніх потреб і збільшення експорту високоякісної, екологічно чистої готової продукції. Окреслене питання стає актуальним особливо із підвищенням попиту фармацевтичних підприємств на вітчизняну сировину високої якості. З огляду на це забезпечення ефективного функціонування вітчизняної галузі виробництва лікарської рослинної сировини зумовлює необхідність розроблення теоретико-методичних засад його державного регулювання, що відповідає принципам збалансованого розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методичні та прикладні аспекти організаційно-економічного забезпечення виробництва й переробки лікарських рослин у вітчизняній літературі фактично не досліджені. Деякі питання щодо культивування та організації виробництва лікарських рослин висвітлювали у своїх працях такі вітчизняні вчені, як О. Губаньов [1], Т. Мірзоева [5], В. Рак [1], Б. Семак [7], А. Швець [10] й ін. Поряд із тим у рамках специфічного ринку лікарської рослинної сировини ними не порушувалися стратегічні питання формування і розвитку лікарського рослинництва.

Мета статті – обґрунтування стратегічних пріоритетів державної політики розвитку лікарського рослинництва з урахуванням ретроспективних тенденцій вітчизняного виробництва лікарської рослинної сировини.

Виклад основних результатів дослідження. Останнім часом, незважаючи на економічну кризу, в Україні дедалі активніше розвивається ринок лікарських рослин. Про це переконливо доводять не тільки що-

річні обсяги продажу лікарських препаратів на основі рослинної сировини, але й збільшення кількості вітчизняних підприємств, які займаються вирощуванням, заготівлею, первинною переробкою цієї сировини, а також виробництвом готової продукції на її основі. Вирощування лікарських рослин для одержання сировини в основному забезпечує попит виробництва харчових продуктів і фармацевтичного виробництва: виготовлення лікарських препаратів, харчових продуктів, парфумерно-косметичних, целюлозно-паперових, лакофарбових, текстильних виробів, а також використовується в побуті як харчові добавки, консерванти, репеленти тощо.

В економічно розвинутих країнах фармацевтична галузь є однією з найприбутковіших. На нинішній час в Україні вкрай актуальним є залучення інвестицій на розробку проектів нових сучасних лікарських засобів, їх доклінічного та клінічного випробування, рекламування розроблених препаратів, оскільки вирощування лікарської рослинної сировини – це тільки перший щабель в одержанні значних прибутків [1]. Для прикладу, в Угорщині виручка від реалізації проміжної продукції на основі лікарських рослин становить близько 35 млн дол. США на рік, а під лікарські культури відведено майже 42 тис. га, на яких заготовляють близько 40 тис. т сировини [3]. В Україні, за оцінка-

ми сучасних тенденцій розвитку ринку лікарських рослин, незважаючи на доволі обмежені обсяги, галузь лікарського рослинництва є значним перспективним міжгалузевим сегментом вітчизняних фармацевтичного й аграрного ринків.

У структурі роздрібного українського ринку лікарських засобів сегмент препаратів з лікарських трав (настоянки, бальзами, краплі, таблетки, мазі, фітозбори, чаї) становить 8–9% у натуральному виразі та 4,3–4,4% – у грошовому. За інформацією операторів, попит на високоякісну лікарську сировину значно перевищує її пропозицію, й хоча останнім часом деякі сільгоспідприємства починають вирощувати лікарські трави, це мало сприяє поліпшенню ситуації. Учасники ринку відзначають, що нині необхідно не менше ніж удвічі більше сировини для поставок як на внутрішній, так і на зовнішній ринки [7, с. 265]. Аналізуючи тенденції вітчизняного фармацевтичного ринку, експерти називають основні чинники підвищення споживчого попиту на лікарські рослинні засоби. Насамперед, це відносна безпека дії, незначна кількість побічних ефектів, можливість раціонального поєднання лікарських рослин між собою та із синтетичними лікарськими препаратами, економічність. Динаміку збору лікарських рослин для внутрішніх потреб України й для експорту загалом наведено на рисунку 1.

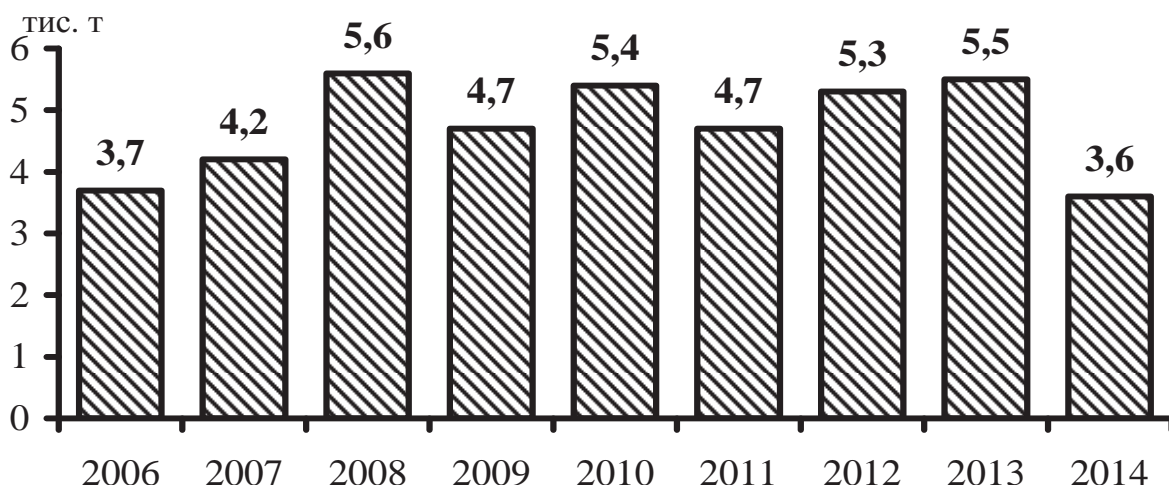
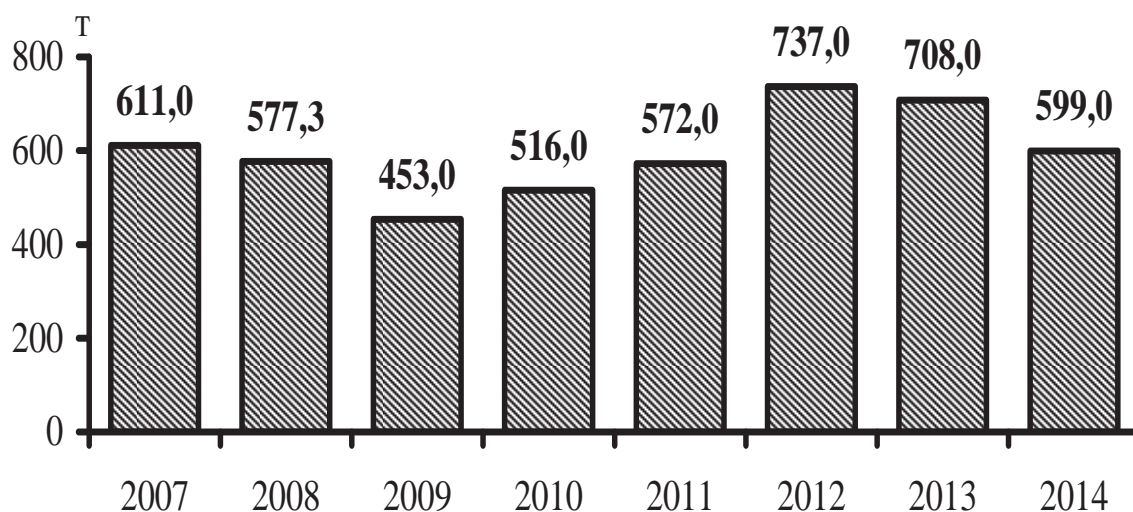

Рис. 1. Динаміка вирощування та заготівлі лікарських рослин в Україні впродовж 2006–2013 рр.

Джерело: [6].

Найбільші перспективи розвитку лікарського рослинництва, на думку експертів, має сегмент трав'яних і фруктових чаїв, оскільки саме вони позиціонуються з корисним для здоров'я й організму людини напоєм.

Нині, за винятком останніх років, спостерігається чітка тенденція до підвищення внутрішнього виробництва лікарських трав'яних і фруктових чаїв в Україні (рис. 2).

Рис. 2. Динаміка виробництва лікарських трав'яних і фруктових чаїв в Україні у 2007–2015 рр.

Джерело: [6].

Разом із тим існує низка важливих проблем, що стримують розвиток галузі. Темпи зростання виробництва лікарської рослинної сировини не відповідають запитам споживачів цієї продукції. Труднощі у розвитку виробництва галузі в Україні зумовлені зокрема й тим, що, незважаючи на високу прибутковість культивування лікарських рослин, раніше функціонуючі спеціалізовані господарства на нинішній час фактично ліквідовані. Тому багато в чому відродження та подальший розвиток вітчизняного ринку лікарських рослин залежить від здатності й заінтересованості держави у створенні умов для підвищення привабливості цього виду бізнесу.

Основними системними проблемами галузі лікарського рослинництва, характерними для багатьох галузей агропромислового комплексу, є:

неефективне функціонування аграрного сектору, що виражається в незадовільному стані сільськогосподарського виробництва (значна частина сільськогосподарських угідь розміщується в зоні ризикового землеробства; нераціональне використання зе-

мель; деградація земельних ресурсів; зниження ґрунтової родючості тощо);

дефіцит лікарської рослинної сировини з відповідними якісними характеристиками для промислової переробки;

моральна і фізична зношеність технологічного обладнання, дефіцит виробничих потужностей для деяких видів переробки лікарської рослинної сировини;

низький рівень конкурентоспроможності вітчизняних виробників різних видів продукції з лікарської рослинної сировини на внутрішньому й зовнішньому ринках;

нерозвинена інфраструктура зберігання, транспортування та логістики товароруку продукції, виробленої з лікарської сировини;

недостатнє дотримання екологічних і санітарних вимог у промислових зонах організацій, що переробляють лікарську сировину.

Динаміка розвитку галузі лікарського рослинництва на найближчі 5–10 років формуватиметься під впливом різних чинників, до яких належить визначальний попит на деякі види сировини, а також інтеграція України в європейський економічний простір та підвищення ймовірності ризиків, що загрожують

ють збалансованому розвитку галузі на світовому ринку препаратів з рослинної лікарської сировини.

В умовах, що склалися, і з огляду на ретроспективний аналіз розвитку ринку лікарської сировини в Україні, високий природно-ресурсний потенціал, пріоритети аграрної політики, спрямовані на перетворення сільського господарства у високоефективну галузь економіки, необхідно вирішити питання становлення й розвитку лікарського рослинництва.

Зважаючи на курс державної економічної політики України в напрямі імпортозаміщення щодо соціально значущих галузей, продуктів і виробів, виробництво вітчизняних медичних препаратів рослинного походження та одержання ефірних масел із власної сировини є одним із першорядних завдань. В умовах стратегічного планування важливо визначити місце лікарського рослинництва в економічному розвитку країни й організувати новітнє високоефективне виробництво цієї продукції [9, с. 22].

Слід відзначити основні стратегічні пріоритети розвитку лікарського рослинництва (рис. 3), до складу яких входять: стимулювання розробки нових ліків і сфер застосування лікарських рослин; запровадження у

виробництво якісно нових сортів та технологій вирощування рослин, традиційних для обробітку в умовах України; використання машин й агрегатів, що максимально враховують біологічні особливості рослин і специфіку технологій їх вирощування та збирання; оптимізацію і контроль заготівельної діяльності, вивчення обігу лікарської рослинної сировини; застосування міжнародних систем забезпечення якості; координація та наукове супроводження відносин між суб'єктами ринку.

Для інноваційного розвитку лікарського рослинництва необхідно створити багаторівневу систему підготовки й перепідготовки кадрів на основі інтеграції наукового та освітнього потенціалів вищих навчальних закладів і науково-дослідних установ. Загалом, стратегічна мета становлення й розвитку галузі цього напрямку має ґрунтуватися на забезпеченні гарантованого та збалансованого постачання лікарською рослинною сировиною різних галузей економіки країни [2; 9]: фармацевтичної, хлібопекарської, молочної, м'ясної, плодоовочевої й консервної, масложирової, кондитерської, рибопереробної, парфумерно-косметичної промисловостей та інших виробництв.

Рис. 3. Структурна модель стратегічних пріоритетів державної політики розвитку лікарського рослинництва

Джерело: Власні дослідження.

Для виконання завдань у рамках названих стратегічних пріоритетів необхідно розробити державні заходи щодо підтримки сільськогосподарських товаровиробників, стимулювання раціонального використання й охорони земель, проведення ефективної протекціоністської політики з метою забезпечення імпортозаміщення препаратів із лікарської рослинної сировини вітчизняним виробництвом останніх, а також упровадження сучасних методів управління і системи інтегрального контролю показників її якості та безпеки на етапах переробки, транспортування і зберігання. Для переходу до моделі інноваційного розвитку лікарського рослинництва передбачається використовувати нові конфігурації державно-приватного партнерства на базі науково-виробничих кластерів.

Висновки. Розглянуті стратегічні пріоритети державної політики розвитку лікарського рослинництва мають бути прийнятні як

цільові засади для розробки проекту державної програми розвитку виробництва та переробки лікарських рослин, а також регіональних і місцевих програм розвитку цієї галузі. Це дасть можливість реалізувати намічені заходи щодо забезпечення збалансованості, їх цільового й адресного спрямування, підкріплені необхідними ресурсами.

Найважливішою умовою успішного розвитку лікарського рослинництва є існування потужної сировинної бази, реконструкція та створення основних виробничих фондів переробної складової галузі. Загалом, ефективне запровадження й реалізація заходів у рамках стратегії розвитку лікарського рослинництва України дасть можливість істотно збільшити обсяги заготівлі лікарської продукції, забезпечити повною мірою фармацевтичну галузь високоякісною сировиною та створити гідну конкуренцію на міжнародному ринку у цій сфері.

Список використаних джерел

1. Губаньов О. Актуальні проблеми лікарського рослинництва України [Електронний ресурс] / О. Губаньов, В. Рак // Пропозиція. – Режим доступу: <http://www.propozitsiya.com>.
2. Doroshkevich I.N. Lekarstvennoe rastenievodstvo: tendencii i perspektivy / I.N. Doroshkevich // Izvestija NAN Belarusi. – 2010. – № 1. – S. 71–76. – (Serija: agrarnye nauki).
3. Ključevskaja E. Vyrashhivanie lekarstvennyh rastenij mozhet stat' pribyl'nym biznesom [Jelektronnyj resurs] / E. Ključevskaja. – Rezhim dostupu: <http://www.rg.ru>
4. Ključenovich V.I. Obshhestvennoe zdorov'e: konceptual'nye podhody pri sozdanii modeli upravlenija / V.I. Ključenovich // Medicinskie novosti. – № 3. – 2005. – S. 65–68.
5. Мірзоева Т.В. Особливості вітчизняного ринку лікарських рослин в умовах сьогодення / Т.В. Мірзоева // Інноваційна економіка. – 2013. – № 6. – С. 209–212.
6. Обзор рынка лекарственного растительного сырья Украины 2014: [аналитический сборник] / Маркетинговая компания Синергия, 2015. – 38 с.
7. Семак Б.Б. Вітчизняний ринок лікарської рослинної сировини: проблеми і вирішення / Б.Б. Семак, М.Ю. Барна, Л.І. Демкевич // Наук. вісн. НЛТУ України. – 2011. – Вип. 21.1. – С. 264–268.
8. Фурдичко О.І. Лікарські та медоносні рослини Галичини: [моногр.] / О.І. Фурдичко, М.Ф. Паук. – Львів: Світ, 1998. – 128 с.
9. Cherkashina E.V. Razvitie jefiromaslichnoj i lekarstvennoj otrasli v Rossii: problemy i puti reshenija / E.V. Cherkashina // Agroproduovol'stvennaja politiki Rossii. – 2014. – № 2. – S. 21–24.
10. Швець А.С. Економічні засади становлення ринку лікарської рослинної сировини в Україні / А.С. Швець // Вісн. Сумського нац. аграр. ун-ту. Серія «Фінанси і кредит». – 2012. – № 2. – С. 52–58.
11. Robert, J. Lyle, E. and Dagmar, L. (2006), "Medicinal and aromatic plants: agricultural, commercial, ecological, legal, pharmacological, and social aspects Wageningen UR frontis series", Springer, vol. 17, pp. 16–21.
12. Emmanuel N. Koffi, Emmanuelle Meudec, Félix A. Adjé, Paul R. Lozano, Yves F. Lozano, Yves-Alain Bekro (2015), "Effect of reverse osmosis concentration coupled with drying processes on polyphenols and antioxidant activity obtained from Tectona grandis leaf aqueous extracts" // Journal of Applied Research on Medicinal and Aromatic Plants. – Volume 2, Issue 2, pp. 54–59.

Стаття надійшла до редакції 01.07.2015 р.

* * *

UDS 330.57

*M.P. TALAVYRIA, doctor of economic sciences, professor,
director of Institute Economics and Management,
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine*
*V.V. LYMAR, candidate of economic sciences, senior lecturer of agrarian economy
department, Nizhyn Agro-technical Institute,
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine*
*V.V. BAIDALA, candidate of economic sciences,
associate professor (docent), competitor for doctor`s degree
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine*
O.M. TALAVYRIA, post-graduate student*
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

Bioeconomy development in Europe in conditions of the globalization challenges

Scientific problem. To cope with an increasing world population, rapid depletion of resources, increasing environmental pressures and climate change, Europe needs to change its approach to production, consumption, processing, recycling and disposal of bio-resources. The Europe 2020 Strategy calls for a bioeconomy as a key element for smart and growth in Europe. Advancements in bio-economy research and innovation uptake will permit Europe to improve the management of its renewable biological resources and to open new markets in food and bio-based products. Establishing a bio-economy in Europe holds a great potential: it can create economic growth and jobs in rural and industrial areas, reduce fossil fuel dependence and improve the economic and environmental sustainability of primary production and processing industries. The bioeconomy thus contributes significantly to the objectives of the Europe 2020 flagship initiatives "Innovation Union" and "A Resource Efficient Europe".

Analysis of recent researches and publications. There are a lot of works both of the Ukrainian and foreign authors devoted to the bioeconomy formation and development. For example, Shubravskaya O. analyses the world experience of the bioeconomy development [5], Ryabchenko O. emphasizes the social element and forms the definition of the bio-social economy as a form of economic activity based on interaction of three systems – economic, ecological and social that is defined by processes of mutual exchange by renewal bio-resources with the aim of saving of ecological balance for the next generations [4]. Potapenko V. makes organizational and economic mechanisms which allow instilling the principles of "green" economy [3]. Researches of the European project «Systems Analysis Tools Framework for the EU Bio-Based Economy Strategy» (SAT-BBE) make the systematic analysis of the bioeconomy, define its role, place and impact on the other sectors, particularly economic, ecological and social impacts with developing of conceptual instruments, identify and analyze main effects of feed-back between the bio-economy and other parts of the system. So it is necessary to study and systematize the European experience what is the article is devoted.

---

* Scientific supervisor – M.M. Il'chuk, doctor of economic sciences, professor, corresponding member of NAAS.

© M.P. Talavyria, V.V. Lymar, V.V. Baidala, O.M. Talavyria, 2015

The objective of the article is to analyze and summarize the objectives and principles of the bio-economy in Europe.

Statement of the main results of the study.

Europe is confronted with an unprecedented and exploitation of its natural resources, significant irreversible changes to its climate and a continued loss in biodiversity that threaten the stability of the living systems on which it depends. This is exacerbated by a world population expected to increase by more than 30% in the next 40 years, from 7 billion in 2012 to more than 9 billion in 2050.

The bio-economy provides a useful basis for such an approach, as it encompasses the production of renewable biological resources and the conversion of these resources and waste streams into value added products, such as food, feed, bio-based products and bioenergy. Its sectors and industries have strong innovation potential due to their use of a wide range of sciences, enabling and industrial technologies, along with local and tacit knowledge.

Global population growth by 2050 is estimated to lead to a 70% increase in food demand, which includes a projected twofold increase in world meat consumption.

The EU food manufacturing sector and households alone waste about 90 million tons of food annually or 180 kg per person, not taking into account losses in agriculture and fisheries. The Strategy will support more resource-efficient food supply chains in line with the Roadmap to a Resource Efficient Europe and the Blue Growth Initiative.

Agriculture, forestry, fisheries and aquaculture require several essential and limited resources to produce biomass. These include land, sea space, fertile soils, water and healthy ecosystems, but also resources such as minerals and energy for the production of fertilizers.

The EC formulated the following definition that was published in the 'Communication on Innovating for Sustainable Growth: A Bioeconomy for Europe' (29 February, 2012): "The bioeconomy encompasses the production of renewable biological resources and their conversion into food, feed, bio-based products and bioenergy. It includes agriculture, forestry, fisheries, food and pulp and paper production, as well as parts of chemical, biotechnological

and energy industries. Its sectors have a strong innovation potential due to their use of a wide range of sciences (life sciences, agronomy, ecology, food science and social sciences), enabling and industrial technologies (biotechnology, nanotechnology, information and communication technologies (ICT), and engineering), and local and tacit knowledge" [1]. We consider, this is relatively broad and generic definition, though it is not without some drawbacks, it does not directly indicate the concept of sustainable economy (circular economy).

On this occasion the research project team The EU FP 7 SAT-BBE project: Systems Analysis Tools Framework for the EU Bio-Based Economy Strategy stresses although not explicitly mentioned, it takes into account the important process of moving from a linear towards a circular economy by using agricultural waste streams at farm (e.g. manure), post-harvest (e.g. straw, plant residuals) and retail levels (e.g. food waste). Instead of looking at waste as a cost factor linked to currently existing bans on dumping waste, organic or biodegradable waste could be treated as a by-product or return factor of agro-food and fishery. Moreover, the definition allows for an ecosystem-driven green economic and industrial vision on the bioeconomy, i.e. in which fossil fuels are replaced by biobased substitutes, not only for energy, but also for material, clothing, plastic, and chemical applications and non-market services [11]. The transition towards a bioeconomy thus implicitly embeds a transition towards a circular economy, ensuring the sustainable use of agricultural waste and by-products, contributing to new competitive opportunities of the concerned sectors, reducing the potential harm to the environment and taking into account the value of non-market services [10].

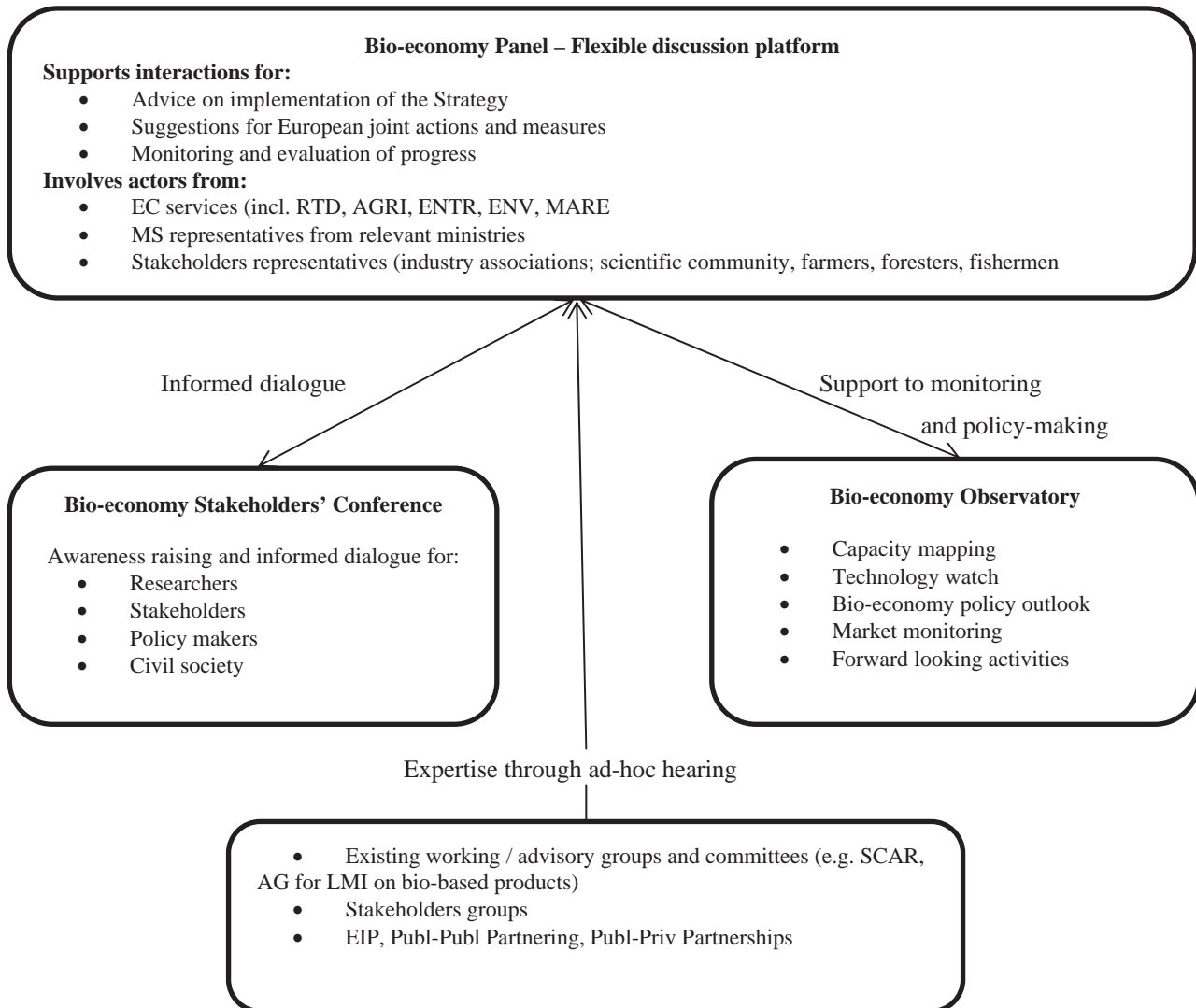
Global challenges demand global solutions. The Bio-economy Strategy will support a global approach to more sustainable resource use. This will include developing an internationally shared understanding of biomass sustainability and best practices to open new markets, diversify production and address long term food security issues [1].

Investments in research and innovation under this societal challenge will support Europe in contributing to food security, climate protection and sustainability. It will also enable Eu-

rope to take leadership in the concerned markets and will play a role in supporting the goals of the Common Agricultural Policy, the European Bio-economy Strategy, and more broadly of the Europe 2020 strategy and its flagship initiatives 'Innovation Union' and 'Resource-efficient Europe' [2].

The bio-economy encompasses a range of established policy areas at global, EU, national and regional level which share and adhere to its objectives, yet result in a complex and sometimes fragmented policy environment. The Bio-

economy Strategy calls for a more informed dialogue, in particular on the role of scientific advancement, and better interaction between existing bio-economy-supporting policies at EU and Member States level. This will provide stakeholders with a more coherent policy framework and encourage private investment. Furthermore, information systems will need to be created, building on existing but often unconnected databases, to monitor the progress of the bio-economy (Figure 1).

Figure. A policy interaction model for the bio-economy [3].

The Bio-economy Strategy will support better alignment of EU research and innovation funding with established priorities of bio-economy-related policies. In the same way, it will ensure that innovation is taken into account at the onset of policy development. The upcoming European Innovation Partnerships (EIPs)

will have a key role in this respect, as will Joint Programming Initiatives (JPIs). A bio-economy dialogue that improves the knowledge base and fosters informed interaction between policy measures at EU, Member State and regional level will also provide further stimulus for growth and incentives for investments.

Table 1. The concept of the European bio-economy

Challenge	The EU needs a holistic strategy which weaves the bio-economy into the fabric of policy making across many sectors throughout its Member States. To be successful, it is essential that we address the regulatory fragmentation that exists across the range of policy areas that can enhance the bio-economy. This is a problem which is especially keenly felt in Europe and which is much less present for the EU's global competitors.
Opportunity	On 13 February 2012 the European Commission adopted its strategy on the bio-economy. This represents a milestone in the recognition of the potential and value of the bio-economy and its actors across Europe. Leading the world in transitioning to an economic model which uses more renewable resources is an ambitious goal. EuropaBio believes that the bio-economy strategy, as proposed by the European Commission, is an important first step toward the development of a strong and sustainable European bio-economy
Action	To harness the potential of the bio-economy we call upon EU and national decision makers to: integrate the bio-economy strategy into agricultural, environmental, energy, regional, climate and industrial policies; implement the Priority Recommendations from the Lead Market Initiative (LMI) for Bio-based products to help bridge the gap from research to EU commercialization of sustainable bio-based products. The LMI for Bio-based products Priority Recommendations address a range of measures including access to feedstock, research and development, access to markets, public procurement and communications aspects; communicate the benefits of the bio-economy with farmers, consumers, investors, industry, and policy makers via dedicated communication programs.

Source: [4].

An important issue now is the development of tools for assessment of bioeconomy impact. There are impacts in three areas of sustainable development, i.e. environmental, economic and social impacts below in Tables 2-4

The impacts can be positive and negative, and they occur at different stages throughout

the cycle of resources: manufacturing, mining, transportation, processing, consumption, reuse, recycling and disposal. Moreover, the impacts may be different, depending on the level or their assessment (where is the limit of system).

Table 2. Environmental impact indicators of the bioeconomy*

Resource	Impact	Indicators		
		Local	EU-wide	Global
Land	Land use change	- Change in cropland area - Change in grassland area - Change in non-arable land use (e.g. "marginal" land use) - Change in forest area - Change in short rotation plantations	- Change in cropland area - Change in grassland area - Change in non-arable land use (e.g. "marginal" land use) - Change in forest area - Change in short rotation plantations	Change in cropland area - Change in grassland area - Change in non-arable land use (e.g. "marginal land use") - Change in forest area - Change in short rotation plantations
	Land use intensity	- Change in land use intensity (inputs / outputs / system based; e.g. felling ratio, crop yields and animal stocking density) - Change in forest carbon content	- Change in land use intensity (inputs / outputs / system based; e.g. felling ratio, crop yields and animal stocking density) - Change in forest carbon content	- Change in land use intensity (inputs / outputs / system based; e.g. felling ratio, crop yields and animal stocking density) - Change in forest carbon content
	Soil quality depletion	- Acidification - Salinization - Soil carbon content - Soil loss (erosion) - Bulk density	Level of soil degradation	Level of soil degradation
	Biodiversity loss	-Rate of biodiversity loss - Rate of habitat loss (forest and agriculture) - Rate of forest fragmentation	-Rate of biodiversity loss - Rate of habitat loss (forest and agriculture) - Rate of forest fragmentation	-Rate of biodiversity loss - Rate of habitat loss (forest and agriculture) - Rate of forest fragmentation
	Decline in ecosystem service provision	Change in ecosystem service provisioning	Change in ecosystem service provisioning	Change in ecosystem service provisioning

Water	Water depletion	- Water scarcity - Consumptive water use	- Water Exploitation index - Water use for agriculture and forestry - Water use for manufacturing and recycling	Water Exploitation Index
	Water pollution	- Eutrophication (N, P concentration) - Toxicity (herbicide concentration)	Level of water pollution	Water pollution
Materials	Reduced consumption of fossil resources	-	Change in consumption level of fossil resources	-
	Increased consumption of biomass	-	- Change in consumption level of biomass - Change in wood resource balance	-
	Increased re-use of biomass	-	Organic waste diverted from landfills	
	Increased consumption of fish	-	Change in fish stocks	Change in fish stocks
Air and carbon	GHG emissions	Change in GHG emissions	- Change in GHG emissions - Change in LULUCF carbon baseline	- Change in GHG emissions - Change in LULUCF carbon baseline
	Atmospheric pollution	- Level of emission of air pollutants - Level of concentration of air pollutants	Level of emission of air pollutants	Tropospheric ozone
	Material carbon pools	Change in carbon stocks	Change in carbon stocks	Change in carbon stocks

*Source: [10].

The Roadmap states that what is needed is "...a 'dashboard' of indicators on water, land, materials and carbon and indicators that measure environmental impacts and our natural capi-

tal or ecosystems as well as seeking to take into account the global aspects of EU consumption". Work on these indicators as well as targets is on-going at the European Commission [2].

Table 3. Economic impact indicators of the bioeconomy *

Impact	Indicator		
	Local	EU-wide	Global
Change in GDP/CNI	Change in GDP/CNI	Change in GDP/CNI	-
Development of a new market for innovative bio-based products	Change in turnover of bio-based sectors	Change in turnover of bio-based sectors	
Change in trade balance (imports/exports)	-	- Change in cropland-based biomass net trade - Change in cropland-based biomass product net trade - Change in animal-based product net trade - Change in fish and fish product net trade - Change in wood net trade - Change in forest products net trade	
Change in commodity prices		- Change in food prices - Change in real wood prices - Change in forest products prices	- Change in food prices - Change in real wood prices - Change in forest products prices
Change in demand for biomass products (sectoral shift)		- Change in cropland-based biomass demand for products - Change in cropland-based biomass demand for energy - Change in wood/wood fibre demand for forest products - Change in wood biomass demand for energy use	

*Source: [10].

Indeed, turnover could be used to measure the size of the bioeconomy, but change in turnover could also be an impact of the bioeconomy. The same goes for the development of new markets, which are a result of the bioeconomy, but also monitored for the evolution of the bioeconomy. Change in food prices is dealt

within the social indicators. Change in employment could be classified as an economic impact, but it is assessed with the social indicators below. These examples show how interrelated the issues are, making it difficult to clearly distinguish some issues as social, environmental or economic impacts.

Table 4. Social impact indicators of the bioeconomy *

Impact	Indicator		
	Local	EU-wide	Global
Food security		<ul style="list-style-type: none"> - % change in food price volatility - Change in food prices - Changes in macro-nutrient intake/availability - Change in malnutrition or risk of hunger 	<ul style="list-style-type: none"> - Change in food prices - Changes in macro-nutrient intake/availability - Change in malnutrition or risk of hunger - % change in food price volatility
Land access and tenure	<ul style="list-style-type: none"> Land prices - Land tenure and property rights - Access to land 		<ul style="list-style-type: none"> - Land prices - Land tenure and property rights
Employment	<ul style="list-style-type: none"> - Change in employment rate - Full Time Equivalent jobsa - Job creation in skilled / unskilled labour 	<ul style="list-style-type: none"> - Change in employment rate - Full Time Equivalent jobsa - Job creation in skilled / unskilled labour 	
Household income	Average income of employees in the bioeconomy sectors	Average income of employees in the bioeconomy sectors	
Workdays lost due to injury	Average number of work days lost per worker per year	Average number of work days lost per worker per year	
Quality of life	Change in quality of life	Change in quality of life	Change in quality of life

*Source: [7].

The global dimension of the societal challenges that the bio-economy is addressing requires reinforced cooperation at international level. The Bio-economy Strategy will assist Europe in taking a leading role in promoting the transition towards a global bio-economy. The existing international cooperation on bio-economy matters will need to be driven by research and innovation and facilitate exchange of scientific knowledge and sharing of best practices on global issues and policy areas, in particular regarding food security, climate change, environment and resources, capacity building and trade.

The bio-economy needs continued and increasing support from public funding and private investment and must contribute to better coherence between national, European and global research and innovation efforts. Research and the application of its results are often disconnect because of an information and knowledge gap and institutional and conceptual barrier between researchers, innovators, producers, end-users, policy-makers and the civil society. Knowledge transfer networks, knowl-

edge and technology brokers, as well as social enterprises, embedded in broader citizens and stakeholder initiatives, can bridge these gaps.

Many promising research results also remain unexploited due to pending legislative issues and patenting. Furthermore, more investment is needed for demonstration and scale-up activities and the development of entrepreneurship and advisory services for the whole supply chain.

The need to increase public funding for bio-economy research and innovation has been recognized under Horizon 2020: Almost €4.7 billion has been proposed for the Challenge “Food security, sustainable agriculture, marine and maritime research, and the bio-economy”.

There will be further support under elements of the Challenges "Climate action, resource efficiency and raw materials", "Secure, clean and efficient energy" and "Health, demographic changes and wellbeing". The European Institute of Innovation and Technology (EIT) with its Knowledge and Innovation Communities (KICs) in different areas will address questions related to the bio-economy, in particular under

the proposed KIC "Food4future". This will be complemented by research and innovation in enabling and industrial technologies (e.g. biotechnology, nanotechnology and ICT) and the promotion of emerging technologies.

Providing stakeholders along the entire bio-economy value chain with the knowledge base and a toolbox that includes a range of key enabling technologies will also be critical to the implementation of a wide range of bio-economy-related policies.

Conclusions. The analysis of the principles and objectives of the bio-economy in Europe permits to make such conclusions. The Europe 2020 Strategy calls for a bio-economy as a key element for smart and stable growth in Europe. Advancements in bio-economy research and innovation uptake will permit Europe to improve the management of its renewable biological resources and to open new markets in food and bio-based products.

The bio-economy provides a basis for such an approach, as it encompasses the production of renewable biological resources and the conversion of these resources and waste streams into value added products, such as food, bio-based products and bioenergy. Its sectors and industries have strong innovation potential due to their use of a wide range of sciences, ena-

bling and industrial technologies, along with local and tacit knowledge.

It is defined that the Bio-economy Strategy aims to improve the knowledge base and foster innovation to achieve productivity increases while ensuring sustainable resource use and alleviating stress on the environment. Declining biodiversity can significantly degrade the quality of resources while constraining the yields of primary production, particularly in forestry and fisheries. The Strategy will thus support the implementation of an ecosystem-based management.

To harness the potential of the bio-economy we call upon EU and national decision makers to: integrate the bio-economy strategy into agricultural, environmental, energy, regional, climate and industrial policies; implement the Priority Recommendations from the Lead Market Initiative (LMI) for Bio-based products to help bridge the gap from research to EU commercialization of sustainable bio-based products. The LMI for Bio-based products Priority Recommendations address a range of measures including access to feedstock, research and development, access to markets, public procurement and communications aspects; communicate the benefits of the bio-economy with farmers, consumers, investors, industry, and policy makers via dedicated communication programs.

References

1. ЄК, (2012). Communication on Innovating for Sustainable Growth: A Bioeconomy for Europe. COM(2012) 60 final. Brussels, Belgium, European Commission.
2. EC (2011b). Roadmap to a Resource Efficient Europe. Communication from The Commission. COM(2011) 571. Brussels.
3. *Потапенко В. Г.* Стратегічні пріоритети безпечного розвитку України на засадах «зеленої економіки»: монографія / В. Г. Потапенко; [за наук. ред. д.е.н., проф. С. В. Хлобистова]. – К.: НІСД, 2012. – 360 с.
4. *Рябченко О.* Биосоциальная экономика как интерфейс устойчивого развития: теория, практика, перспектива / О. Рябченко, А. Диброва // Bioeconomy and Sustainable Development of Agriculture: II International Scientific-Practical Conference, (11-12 October, 2013, Tbilisi) / Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, 2013. – p.397-401.
5. *Шубравська О.В.* Біоекономіка: аналіз світового розвитку та передумови для становлення в аграрному секторі економіки України / О.В. Шубравська // Економіка України. – 2010. - №10. – С. 63-73.
6. Boosting the EU Bioeconomy, 2015, European Commission, Brussels.
7. *Dale, V.H., et al.* (2013). Indicators for assessing socioeconomic sustainability of bioenergy systems: A short list of practical measures. *Ecological Indicators* 26: 87-102.
8. *Hall T.* European Bioeconomy: strategy and action plan, 2015, European Commission, Brussels.
9. Research and Innovations. Bioeconomy, 2015, European Commission, Brussels.
10. Systems Analysis Tools Framework for the EU Bio-Based Economy Strategy: Report on the overview of the systems analysis of the bio-based economy (D1.4), 14 (November 2013). [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.wageningenur.nl/>.
11. United Nations (2005) Millennium Ecosystem Assessment Millennium Ecosystem Assessment. Eurostat (2012). Prodcom – statistics by product: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/prodcom/introduction>.

The article has been received 16.06.2015

*

*O.V. KHODAKIVSKA, candidate of economic sciences,
Head of the Department of land relations
National Scientific Center «Institute of Agrarian Economics»*

Economic incentives as a tool for regulation ecologization of agricultural land

Scientific problem. The priority of current agricultural policies must be a gradual transition of domestic economy, including the agricultural sphere and ecologically safe way of development, manufacture competitive ecological agricultural products, environmental protection, sustainable use of natural resources, including land. In this connection become very important economic stimulation for ecologization of agricultural land, which is an important tool in ensuring the sustainable development of agricultural sphere. Primarily, ecologization land owning should be aimed at preventing further degradation of soils due to the use of certain measures or their complex exercise which should be supported by the state through the introduction of economic incentives.

Of particular relevance this issue has gained in terms of transformation of the land properties that accompanied by the creation of different sized land uses, organizational and legal forms of ownership by agricultural enterprises of market type, which reinforces the need to provide sustainable land use, conservation, restoration and improvement of soil fertility and land protection.

Analysis of recent researches and publications. A significant contribution to the development of theoretical and methodological foundations for the formation of economic mechanism to stimulate land owners and land users for sustainable use and protection of land in Ukraine was made by: V. Borisova [1], P. Borshevskyy [2], O. Hnatkovych [3], O. Dorosh [4], O. Korchynska [5], S. Korchynska [6], L. Kupinets [7], P. Kulynych [8], P. Sabluk [9], N. Solovyanenko [6], A. Sohnych [10],

V. Trehobchuk [11], M. Fedorov [6] and others. However, despite the strong theoretical and methodological developments translation into practice the regulation of land relations, economic incentives still failed. The reasons that impede the introduction of effective economic mechanism to stimulate ecologization of agricultural land use include imperfect institutional framework in the sphere of land relations.

In particular, today not alleged the procedure for economic incentives for rational land use and protection, improvement of soil fertility, which need to develop the laws of „Ukraine On Land Protection”, „On state control over land use and protection”, On amendments to some legislative acts as for conservation of soil fertility and paragraph 18.3.4. National Action Plan for 2011 to implement the program of economic reforms for 2010-2014 was: „Prosperous Society, Competitive Economy, Effective State”. According to the Strategy of the agricultural sector for the period 2020, approved by the Cabinet of Ministers of Ukraine of 17 October 2013 p. № 806 stimulating rational and efficient use of agricultural land and increasing ecologization of agricultural land was recognized as one of the priority areas of achieving strategic objectives in the sphere of land relations.

The objective of the article – to reveal the theoretical and methodological approaches to economic mechanism of landowners stimulation of and land users as an important tool for regulating ecologization of agricultural land.

Statement of the main results of the study. An economic incentive for ecologization of agricultural land is directly related to the protection and use of land conservation, restoration and improvement of soil fertility and environmental protection in general. It is not a new institution in the field of state regulation of land

relations, as the need for its implementation is provided by the Land Code of Ukraine as far as back in 2001. Thus, Article 205 of the Land Code of Ukraine stipulates the content of economic incentives for rational use and protection of land and secured system of economic incentives for increased interest of land owners and land users on the rational use of land, improving their environmental performance, preventing the destructive impact of economic activity on the quantitative and qualitative state of farmland. By law these incentives include:

1. tax and credit incentives to individuals and legal entities that are carried out at its own expense measures envisaged by national and regional programs of land use and protection;

2. allocation of the state budget or local budget for citizens and legal entities to restore the previous state of land that was violated and it isn't their guilt;

3. exemption from payment for land that are under agricultural development or improvement of their condition according to state and regional programs;

4. compensation from the budget reduction of landowners income and land users due to temporary degraded and unproductive lands that have become so and it isn't their guilt.

Here we should point out the discrepancies in instruments of economic incentives that secured the Land Code of Ukraine and the Law of Ukraine „On Land Protection”. In particular, the Act as no such incentive allocation of the state budget or local citizens and legal entities to restore the previous state land disturbed not their fault. However, the Law of the ways incentives that are not reflected in the Land Code of Ukraine, in particular, does not apply to the use of accelerated depreciation of fixed assets land security and environmental protection. In this connection it is necessary to make the appropriate changes to current land legislation to eliminate these inconsistencies. At the same time in our opinion economic incentive measures should be divided into two groups: 1) measures to protect land from destructive natural and anthropogenic influences; 2) measures to eliminate adverse natural and anthropogenic effects on quality and environmental condition of land.

Under economic incentives landowners and land users should understand the mechanism of

compensation to owners and land users the cost of work that was performed by their own funds to prevent negative environmental displays regarding agricultural land. Also improving their environmental condition and protection, reproduction and improvement of soil fertility, those are in accordance with national, regional and local socio-economic development of the agricultural sector, sustainable development of rural areas in terms of land protection and so on. In aspect of economic substance studied stimulation process is to align actions by subjects of managing to balance their interests with the interests of society and ensuring conflict-free interaction between man and nature.

In order to ensure integrity of the economic mechanism greening of agricultural land defined its principles are criteria, tools, funding and methods of stimulation are defined (figure 1).

The principles of economic stimulation mechanism include:

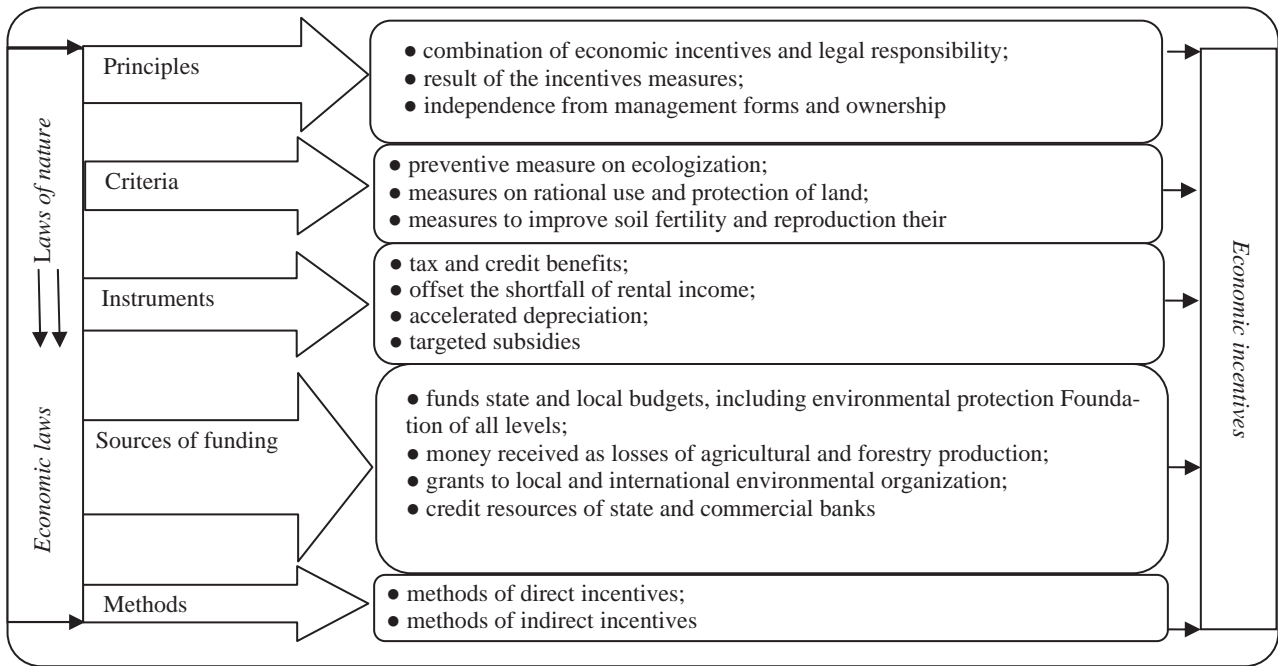
1. the principle of combining economic incentive and legal liability;

2. the principle of stimulation the results of the measures;

3. the independence of management forms and ownership.

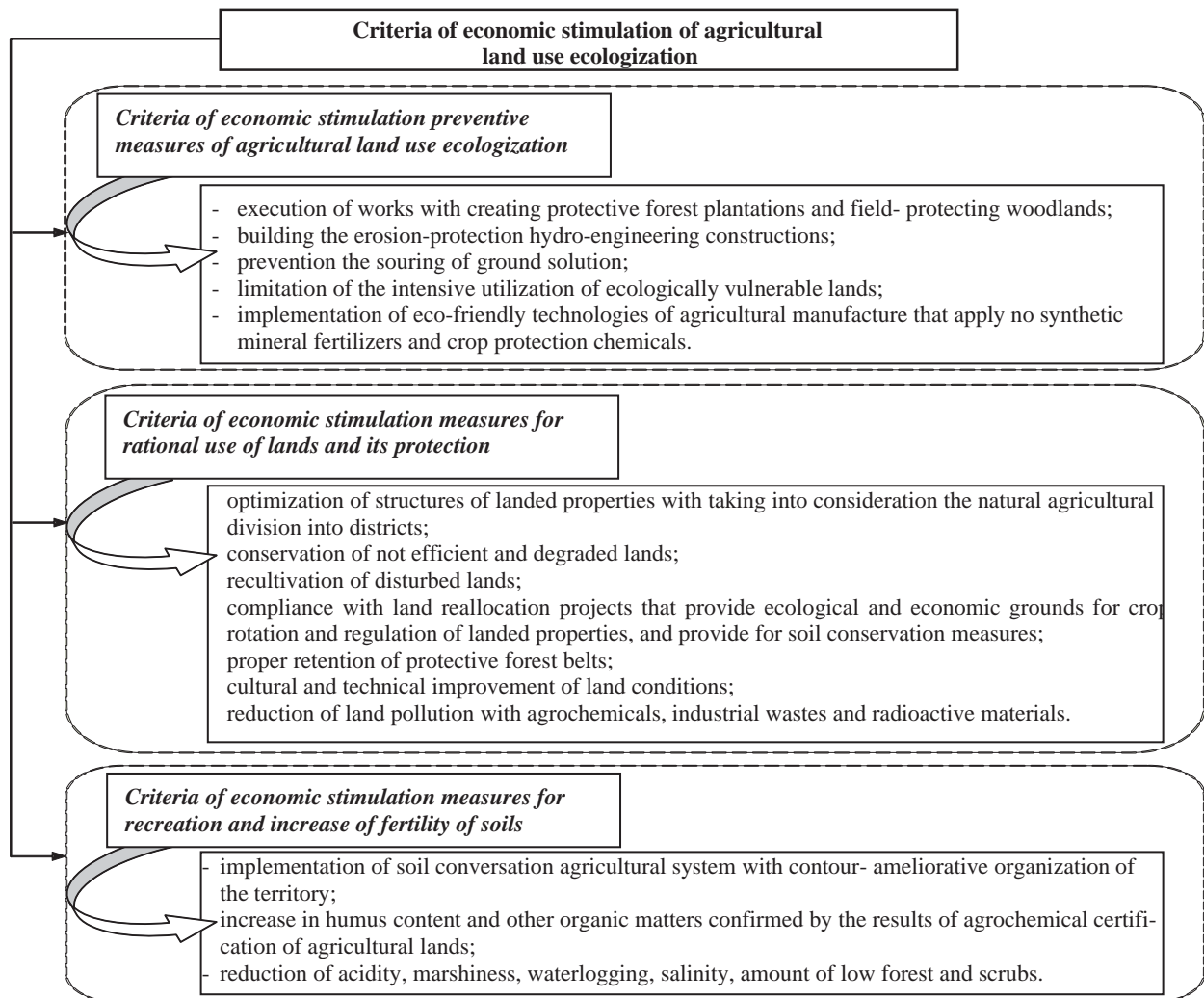
The importance at processing of economic incentives for greening of agricultural land tenure owned by the definition of the necessary criteria for stimulation. On the basis research these criteria were grouped in three blocks: preventive measures; measures for rational use of land protection; measures for restoration and improvement of soil fertility (figure 2).

The criteria of economic stimulation preventive measures in the field of agricultural land use ecologization include: the execution of works with creating protective forest plantations and field-protecting woodlands; the prevention the souring of ground solution by systematic work performance with liming of acid soils, especially in the conditions of radioactive contamination; building the erosion-protection hydroengineering constructions; the limitation of the intensive utilization of ecologically vulnerable lands; the implementation of eco-friendly technologies of agricultural manufacture that apply no synthetic mineral fertilizers and crop protection chemicals.

Figure 1. Economic incentives ecologization of agricultural land

Source: Formed by the author.

Figure 2. Criteria of economic stimulation of agricultural land use ecologization

Source: Formed by the author.

To the criteria of economic stimulation measures for rational use of lands and its protection conventionally can be referred: the optimization of structures of landed properties on the basis of the natural agricultural division into districts; the optimization of agricultural areas and decrease of their devastation; the conservation of not efficient and degraded lands; the recultivation of disturbed lands; the compliance with the land reallocation projects that provide ecological and economic grounds for crop rotation and regulation of landed properties and provide for soil conservation measures; proper retention of protective forest belts, seasonable repair of erosion- protection constructions and tree thinning in forest belts; reduction of land pollution with agrochemicals, industrial wastes, radioactive materials that is confirmed by the results of agrochemical certification of agricultural lands.

The criteria of economic stimulation of landowners and land users for reproduction and increase of fertility of soil are: the implementation of soil conservation agricultural system with contour-ameliorative organization of the territory; the increase in humus content and other organic matter confirmed by the results of agrochemical inspection of agricultural lands; reduction of acidity, marshiness, water logging, salinity, amount of low forest and scrubs.

For providing the efficiency of economic stimulation mechanism emerges the necessity of development the sources of its financing [14, 15]. By the results of conducted investigations it was determined that the financing sources can be provided by state and local budgets, including the funds of environmental protection of all levels; funds that are received on a basis of spending of agricultural and forestry production; grants from native and international ecological organizations; credit resources of state and commercial banks.

The mechanism of economic stimulation of agricultural land use ecologization include methods of direct and indirect economic stimulation of landholders and land users for land and soil conservation measures. Among the methods of direct stimulation, first and foremost, are state subsidies, given on non-repayable basis and compensatory payments for short-received part of rental income in a result

of implementation of not efficient and degraded lands; compensation of the cost of seeds and planting stock, spent on the grassing and afforestation during the conservation of lands; financing of development of regional and local programs aimed at ecologization of agricultural land use. No less important influence on the efficiency of agricultural land use ecologization have methods of direct stimulation such as the establishment of preferential tax regime for landholders and land users, who implement the land and soil conservation measures spending their own funds; exemption the investments from tax that directed at the building the erosion-protection hydro-engineering constructions; implementation of preferential credit system for purchasing the special equipment for soil conservation and building the erosion-protection objects, including the use of leasing as the starting point; the application of expeditious amortization of basic funds of land conservation and environment-oriented purposes.

Economic methods of agricultural land use regulation provide for the regulation of economic conditions that would initiate land users to achieve better results in their activities [16, 17]. The indispensable precondition of the economic stimulation should be the amendment of all fertility coefficients or their stabilization, stated in the agrochemical certificate of land area and accordingly total ecological and agrochemical estimation in scores at the moment of obtaining the land in the possession or use, or previous agrochemical inspection. Economic stimulation for rational use of lands and its protection is directed at increasing the interest of land users in preserving the land resources and their protection from excessive anthropogenic impact.

Thereby, the researchers from the National Research Center, the Institute of Agricultural Economics developed the mechanism of economic stimulation for land conservation and its rational use that is grounded on the basis of normative monetary value of lands and nonnative document of ecological and agrochemical certification of agricultural fields and land areas approved by Ukrainian State Company „Ukragrokhim” from 24 January 1995 [6, 13]. For the basis charge for measuring the amount of economic stimulation was taken the mone-

tary valuation of one hectare of land area or field and maintenance or increase of coefficients of ecological and agrochemical land estimation in scores. For evaluating the value of economic stimulation for increasing the numerical score of lands was elaborated the differentiation scale of stimulation percentage in the midpoint of each quarter, and the amount of stimulation was proposed to be charged as a cumulative sum.

The recommendations also include methodical approaches for economic stimulation measures for soil protection from wind and water erosion, territorial organization of land use, cultural and technical improvement of land conditions, conservation and increase of fertility of lands, land protection from industrial wastes and radioactive materials, temporary conservation of erosion arable lands, forrest-ameliorative, hydrotechnical, meadow-ameliorative and agrotechnical measures.

In current conditions of financial and economic crisis when there is a considerable deficit in state and local funds, it is hard to provide financing of land protection and soil conservation measures at the expense of budgetary funds. Thereby, extremely actual becomes the implementation of stimulation methods that require no direct budgetary payments and imposition of preferential taxation in particular.

The land taxation can be divided into three groups: 1) full or partial immunity from discharge of land taxation. In this case, the exemption from tax payments can be applied as for individual subjects – tax payers and for separate types of land properties; 2) taxation relief; 3) agricultural taxation relief.

The determination of direction that will be assumed as a basis, depends on what the system of preferential taxation is aimed at each particular stage of implementation of land and soil conservation measures. It is appropriate to impose different types of taxation for the purpose of enhancement of innovative and investment activities of landholders and land users in the field of land conservation performance. The preferential taxation can be imposed as on individuals as on legal entities. The subjects of the preferential taxation can be landholders and land users who are land tax payers and who implement on their own account the measures

aimed at the increase of fertility of soil, land conservation and its rational use.

In case of exploitation of lands by their holders and users, including leasers, on the methods that result in deterioration of qualitative conditions of soils one should impose sanctions. Depending on the violation sanctions can be imposed in the form of fines and damage compensation. The sanctions should be imposed by local government authorities and state ecological inspections.

Conclusions. Thus, there are different instruments of economic stimulation of ecologization of agricultural land use, in particular: allocation of funds from state and local budgets for land restoration, damaged not due to the fault of landholders and land users; temporal or partial relief of agricultural taxation; partial compensation for reduction in income as a result of temporal conservation of not efficient and degraded lands, and lands polluted by technological activities of people; preferential credit accommodation; categorical grants.

Generally, the aim of promoting land conservation, maintenance, reproduction and increase of soil fertility can be accomplished by application of stimulative mechanism of ecologization that should provide as administrative as economic methods. At the same time, the experience indicates that economic and environmental protection methods, first and foremost, should be preservative in their nature and in the first place should be aimed at prevention of emergence and growth of degradation processes that, unfortunately, nowadays do not exist. The implementation of economic stimulation of landholders and land users for rational use and land conservation will promote the increase of effectiveness of agricultural land use ecologization, rational exploitation of natural resources in the process of manufacturing, the melioration of qualitative conditions of soils and environment.

Thus, the stimulation provides the realization and concordance of economic interests, allows to form the effective mechanism of ecologization of agricultural land use, to eliminate actual contradictions among ecological, economic and social interests. It should be noted that the mechanism of economic stimulation is one of the ways of their concordance. By its

characteristics this mechanism of economic stimulation presents the unity of two opposite instruments – encouragement and liability. In the investigated aspect their interconnection and interdependence are stipulated by the nature of the very process of land exploitation. So, on the one hand, there is the indispensability for land conservation and other ecological systems, and also the necessity in their recon-

struction that provides for implementation of wide range of regulative instruments and the institute of management responsibility. On the other hand, it is preferable to implement measures aimed at the prevention of processes of exhaustion and pollution of land resources where the most efficient will be the promotion of such institute as the encouragement.

References

1. *Borysova V.A.* Ecological and economic aspects of entrepreneurship: [monograph] / V.A. Borysova. – Sumy : Dovkillyi, 2003. – 210 p.
2. *Borshchevskiy P.P.* Improved utilization, reproduction and protection pemelnyh resources / P.P. Borshchevskiy. – K.: Naukova dumka, 1998. – 240 p.
3. *Hnatkovych O.D.* Economic incentives for rational use and protection of land / O.D Hnatkovych // Innovative Economy. – 2012. – № 1. – P. 128-130.
4. *Dorosh O.S.* Promote sustainable land as an economic mechanism of ecological improvement of land resources / O.S. Dorosh // Bulletin of Agricultural Science. – 2006. – № 11. – P. 59-61.
5. *Korchynska O.A.* Soil fertility: the socio-economic and environmental nature: Monograph / O.A. Korchynska. – K.: NNC IAE, 2008. – 237 p.
6. Economic incentives for land owners and land users for sustainable use and protection of land: recommendations. – K.: NNC IAE UAAN, 2003. – 30 p.
7. *Kupinets L.E.* Ecologization of food complex: the theory, methodology, mechanisms. – Odessa: IPREEI NAS, 2010. – 712 p.
8. *Kulynych P.F.* Legal problems of protection and use of agricultural land in Ukraine: [monograph] / P.F. Kulynych. – K.: Logos, 2011. – 688 p.
9. *Sabluk P.T.* The development of land relations in Ukraine / P.T. Sabluk. – K.: NNC IAE, 2006. – 396 p.
10. *Sohnych A.J.* Problems of land use and protection in a market economy. Monograph / A.J. Sohnych. – Lviv, 2002. – 252 p.
11. *Trehobchuk V.M.* Land Protection – a component of national security / V.M. Trehobchuk // Bulletin of Agricultural Science. – 2004. – № 9. – P. 3-10.
12. Land Code of Ukraine of № 2768-III. – [Electronic resource]. – Access mode: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2768-14>. [2015 03 30].
13. Guidelines on economic incentives for landowners and land users for sustainable use and protection of land. – K.: IAE UAAN, 2010. – 30 c.
14. Incentive and market-based mechanisms to promote sustainable land management: framework and tool to assess applicability. – Rome, Italy, 2012. – p. 77.
15. *Scherr S.J.* For services rendered: the current status and future potential of markets for the ecosystem services provided by tropical forests / Scherr S.J., White A. & Khare A. // ITTO Technical Series: International Timber Trade Organization. – 2004. – № 21.
16. Agricultural Policies in OECD Countries: At a Glance 2010. – [Electronic resource]. – Access mode: www.oecd.org/dataoecd/17/0/45539870.pdf. [2015 03 01]
17. A guide to conducting country-level inventories of current ecosystem service payments, markets and capacity building / Wage, S., Scherr, S., Inbar, M. & Jenkins, M. – Washington, D.C., USA, 2005. – 47 p.

The article has been received 27.04.2015

*

*O.A. KOZAK, candidate of economic sciences, senior research fellow,
competitor for doctor's degree
I.M. BEZHENAR, candidate of economic sciences, senior research fellow
National Scientific Center «Institute of Agrarian Economics»*

Organizational and economic reserves of improving the sheep breeding industry competitiveness

Scientific problem. The transition of economy to a market relations and the subsequent transformation intended to increase the competitiveness of agricultural production and more fully utilize its potential. However, the imbalance of organizational and economic reform mechanisms due to the growing problems of production and financial condition resource supporting of considerable part of farms, reducing their ability to pay, the breaking-off of economic relations, ineffective government programs of supporting industries, including sheep breeding. As a result, in the industry with the start of transformational changes was outlined a trend towards reduction of livestock, rising production costs and so on. Most sheep breeding companies turned out in a crisis, which showed itself primarily in the unprofitableness and the low competitiveness of products.

Analysis of recent researches and publications. The works of Ivanov [2], Zharuk [1], Mesel-Veselyak [5], Morozov [6], Sokolov [10], Parhomets [8], Topiha [11], Turinskiy [12], Shelest [14], Shynkarenko [15] and others are dedicated to development of sheep industry and increase of its competitiveness. However, researches should be done on the elimination of the main causes of destabilization of the industry and there is an objective need to develop organizational and economic measures to improve its competitiveness. Noticed above becomes particularly urgent with signing an Association Agreement with the EU by Ukraine.

The objective of the article is to carry out an economic analysis of the factors that shape competitiveness of sheep industry and to offer

organizational and economic reserves of its increase in Ukraine.

Statement of the main results of the study. Sheep breeding has always been traditional for Ukraine industry, offering the widest range of products (14 species), among other sectors of agriculture. A significant negative factor that influenced the development of the industry in the transition to a market economy was the refusal of the military and educational institutions from quotas for the purchase of wool for sewing military uniforms. Lack of market for wool, lamb, sheepskins, sheep breeding and sheepskin led to a reduction in the sheep livestock, the decrease in production and sales sector, decoupling in production, processing, deterioration of material and technical equipment, scientific software, unprofitableness of majority of producers shepherd products [3]. In 2013 the share of the gross production of animal husbandry Ukraine was 0.2%, which is six times less than in 1990.

Analysis of the data indicates redistribution between categories of sheep farms in favor of the private peasant farms caused a significant reduction in its agricultural enterprises. If in 1990 the public sector held 90.7% of livestock, in 2013 its share was only 22.8%. From 1049 shepherd enterprises: 37.8% maintain less than 49 head, 15.8 - 99 head, 16.5% - from 100 to 199 head, 25.3% from 200 to 999 head, 4.6% - to 1999 head. More than 1999 sheep head held only 15 enterprises or 1.4%. The average size of farms producing lamb for the last 5 years is 276 head, wool - 481 head [1,6,8,12].

In sheep breeding, as in other branches of animal husbandry productivity and economic efficiency depend on the structure of the herd, primarily on the proportion of ewes in it. This

makes it possible to solve the problem of growth of sheep livestock and increase the production sector, depending on demand. Farms specializing in growing sheep to produce lamb, hold at least 70-75% of females in the structure of the herd, in the production of wool - 40-45%.

Today extensively herd reproduction is run, fertility ewes on average in Ukraine amounted to 72 lambs per 100 ewes (the norm on average 120-150%), which makes it impossible in the short term to restore the number of sheep in the state to the level of 5.6 million heads. Academician Ivanov emphasized that the intensive development of sheep is not only in increasing productivity of sheep, but the intensification of the flocks reproduction system, use of cultural meat and wool sheep [2]. One of the provisions intensification of sheep in a market economy is to increase the period of productive use of ewes, which can be achieved through the rapid introduction of yearling ewes in exploitation, and by extension of the period of its productive use [14].

Ukraine has a sheep genetic potential with different directions of productivity: fine-fleeced, half- fine-fleeced, rough woolen and astrakhan sheep are bred in all naturally economic areas [15]. Economic evaluation of sheep breeds is largely determined by their market competitiveness of products. Despite the fact that over the last decade, the number of sheep decreased significantly, the genetic potential of pedigree sheep in pedigree sheep breeding farm not only preserved, but also enriched thanks to the high scientific backup selection. Wool clip per sheep remained at the 1990 level and the dynamics of years 2,9-3,6 kg.

Negative factors of the sheep industry development led to the fact that contentment of the need in physical wool is less than 17%. An-

nually per capita produces about 90 grams of pure wool against the minimum requirements for the rational norms - 200 g. In 2013 per capita produced about 48 grams of lamb with a minimum need of 0,6-2 kg. For comparison, in New Zealand the figure was in 2009 - 30.5 kg, Australia - 20 kg, Greece - 14.0 kg [1]. According to statistics the share of lamb meat resources in Ukraine significantly inferior to other types of meat and makes 1.9%. Because of the unresolved problems of the organization of regional slaughter enterprises of farm animals, including sheep, public and private enterprises have to slaughter animals in home conditions. All this reduces product quality.

Ukraine's foreign trade products of sheep breeding are characterized by instability and the predominance of imports over exports (in 2013 imported wool in 8.7 times more than exported, lamb - in 46.4 times) [17-20]. Wool trade is characterized by frequent changes of countries-buyer and countries-seller and a large their number. Despite this, in the future, Ukraine could become a powerful exporter of mutton to EU countries and the Middle East through the territorial proximity to the European market and dissatisfied demand for these products. It should be noted that provided considerable quota for the supply of lamb for Ukraine by the EU. Constraining factor for export at present is the lack of quality certification in accordance with international standards.

The period of reforms coincided in time with new global trends in the industry, including production reorientation direction of specialization (wool, meat, milk) in Ukraine showed that effective indices are increasing with producing of lamb and sheep's milk, and the most profitable is the complex use products (Table 1).

1. Effectiveness of sheep production in different areas of specialization

Production	Areas of specialization						Complex use products	
	wool		meat		milk			
	Q-ty	Price, UAH	Q-ty	Price, UAH	Q-ty	Price, UAH	Q-ty	Price, UAH
Wool, kg	3	48	2,3	9,2	2,3	8,1	2,3	8,1
Sheepskin, pc	1	12	1	12	1	12	1	12
Meat, kg	10	250	30	750	15	375	18	450
Brynza, kg	-	-	-	-	10	350	10	350
Other products, kg	1	2,8	1	2,8	1	2,8	1	2,8
Obtained gross products of 1 sheep, UAH		312,8		774		747,9		822,9
The cost of one sheep maintaining, UAH		690		690		690		690
Profit per 1 sheep, UAH		-377,2		84		57,9		132,9

Source: Calculated by the authors.

So, one of reserves of improving competitiveness in existing conditions may be modified intra-industry specialization.

The most important element of sheep breeding development in Ukraine and increase its competitiveness, according to the state agricultural policy objectives and strategies for socio-economic development should be the strengthening of public support at national and regional levels with the tools of regulation [9]. Government support in the form of financial and material assistance or partial compensation costs (public investments, tax breaks and financing, use of extra-budgetary sources for construction works, purchase of equipment, agricultural and special equipment) requires firstly in the initial stages of the sheep farms to enable enterprises expansion of existing production capacity.

The primary measure is the adoption of "The program of sheep breeding industry in 2015-2020 years.", which would increase the number of sheep to 1.8 million heads, lamb production to 44.4 thousand tons, wool to 6.3 thousand tons, milk to 9.5 ths. tons. According to L. Shelest, improving material interest requires allocation of purpose-oriented subsidies (for products, purchasing of pedigree sheep, etc.), as well as soft loans to carry out breeding, scientific researches, etc .. Without state support domestic producers of sheep products. It is difficult to compete on global market with countries where there is a practice of providing subsidies [13].

Improving the competitiveness of sheep products largely depends on the measures to be applied at the enterprise level (Table 2).

2. Areas of increasing the competitiveness of sheep production at the macro level

Types of measures	Meaning
Organizational and Production	<ul style="list-style-type: none"> • achieving sustainable sheep enterprise size over the concentration of livestock; • maintaining a level of specialization in production, ensuring high economic efficiency; • development of inter-economic relations in the integration and cooperative basis for sharing processing technology; • use of domestic and international experience of management; • forage production organizing; • breeding and veterinary improvement; • creating associations, cooperatives, associations integrations.
Technological	<ul style="list-style-type: none"> • use of new resource- and energy saving technologies in the stages of production, storage, transport; • introduction in the production stage of scientific researches, the implementation of innovative projects for mechanization and automation of production processes ; • improvement of maintenance, reproduction, feeding, veterinary protection.
Economic	<ul style="list-style-type: none"> • reducing the cost of production; • attracting investment (including foreign); • increasing profitability; • more efficient use of financial and material resources; • occupation competitive position on the market.
Social	<ul style="list-style-type: none"> • increasing productivity; • qualification of staff; • social security for workers in the industry; • improving working conditions for employees and solving their social problems/
Organizational and management	<ul style="list-style-type: none"> • diversification of sheep production including world experience -conversion of sheep enterprises on production of milk and lamb and shepherd's diversification of products (eg . packing and packaging for retailers of lamb carcasses, semi-carcasses, cuts, making a variety of cheese from sheep's milk); • quality management through standardization of products, the introduction of standards and quality control standards for the products of sheep; • improvement of quality control of raw materials, semi-finished and finished products; • improving the organizational management system for sheep enterprises (using scientifically-founded methods of strategic management); • development of marketing measures in the company - market research forecasting sales, creating logos, ordering database about the competitors, implementation of marketing measures and advertisement to promote products, participation in fairs and exhibitions; • Formation of infrastructure provision of production and sales (the presence or warehouses or refrigeration equipment for storage); • Using the tools of logistics, improvement of transport and sales infrastructure.

Source: Generated by the authors.

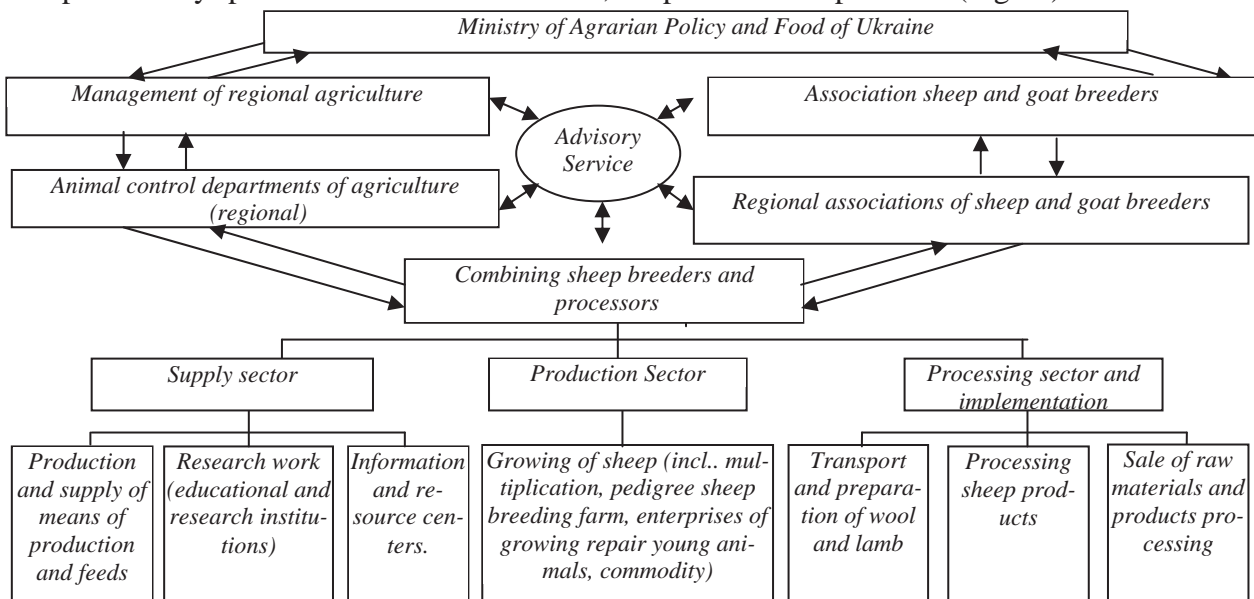
It is important to strengthen the role of civil society organizations. Ukraine has a specialized Ukrainian public organization "Association of sheep and goat breeders" - voluntary association of sheep products producers, which promotes sheep breeding. The purpose of the organization to assist in acquiring, implementing goats and sheep, including breeding, feed, equipment for animal production and processing sheep products, inform import features, help in finding potential buyers-exporters of animals from abroad (Germany, Austria, etc.), provides advice on obtaining permits for export, cooperation with veterinary inspection survey in terms of potential exporters etc [7]. In the future, expected to attract more manufacturers to this public organization to exchange experiences, lobbying the interests of producers and a greater impact on the government, the voluntary entry and exit and equality of all participants.

In areas of intensive sheep farming (steppe zone, the Carpathian region), it is reasonable to create or improve the work of existing information and consultation structures - regional associations of sheep products (eg, public association "Vivcharstvo Khersonschiny", "Association of Zakarpatta sheep breeders" and advisory services . Activities such associations should be based on trusting relationships with producers (agricultural, farm and personal farming) and will provide by professional staff economic,

technological consultation promoting through seminars, presentations, dissemination of information, methodical, educational and scientific materials. At the same time the current needs of farms in equipment and provided various kinds of assistance (supply of inputs, registration and identification of sheep) will be shown.

The main function of the regional associations - providing free promotion sheep products from producers to processing plants by forming large trade flows. The implementation of this function is possible with consolidated information on the number of producers, the volume of production in general and in individual economies of the region. Currently, a commodity producer is forced to find markets, this process is complex and time-consuming. Therefore, the association will be "intermediary" between producers and processors.

Creation of information and consultation structures will provide public authorities and manufacturers of production with information on products, customers, competitors, markets, dynamics and level of demand, the prices of different products, etc.[4]. Specialists of associations at the regional level will provide information on regional market places with sheep products, demand and consumer demand, etc. Thus conditions for free access to information, analysis and forecasts for all market participants will be provided (Figure).

Figure. The organizational structure of the information exchange in the field of sheep breeding in the presence of regional sheep associations.

Source: Development of the authors.

Summary of regional associations should be sent to All-Ukrainian Association, which puts it on its web-site. Also, this organization will carry out the following activities: provides information and marketing services to members of the association about development program and other legislation relating to the sheep breeding, condition, prospects, business conditions, pricing of domestic and foreign markets for the products of industry, modern ways of organizing production and methods of combating sheep diseases; inform about terms of sheep products insurance and on the taxation of producers; carry out coordination of production and processing sheep products; facilitate internship abroad and help in finding sources of investment and credit; organizing the implementation of raw materials, finished products searching marketing channels; promotion of the markets on the basis of meeting the interests of all market participants.

Conclusion. Economic indices of sheep breeding industry throughout the period of agrarian transformations have a general negative trend. The decline of the industry continues and increases internal (production of other

types of livestock and crop production especially) and external (world market production of sheep products) competition. If there are many organizational and economic problems in the industry its genetic potential still is very strong. An important incentive for increasing production could be provided by the European Union quota for deliveries lamb in volumes exceeding production in the country.

Calculations have shown expediency of change of intra-industry specialization from sheep breeding to milk and meat, which generally meets international trends in the market of the product.

To increase the competitiveness of the industry will facilitate: state support in the first place, the adoption of the "Program of sheep breeding industry in 2015-2020 years", and measures applied at the enterprise level (organizational, economic, technological, economic, social, organizational and managerial).

An important role is played by civil organizations - regional associations of producers of sheep products and advisory services that will boost market sheep products.

References

1. Zharuk L.V. Analysis sheep breeding competitive enterprises in market conditions / L.V. Zharuk, L.S. Shelest // Sheep: Interdepartmental thematic scientific collection of articles – New Kakhovka, 2007, Vol. 34. – P. 171–176.
2. Ivanov M.F. The course of sheep breeding. 5 publisher corrected and supplemented / M.F. Ivanov // K: State publishing of agricultural literature of USSR, 1950. – 399 p.
3. Kozak O.A. Ways of increasing the competitiveness of sheepbreeding / O.A. Kozak, I.M. Bezhenar // Vestnik of National University of Water and Environment. Economy: collection of scientific papers – Rivne: NUWE, 2014. – Vol. 1 (65). – P. 175–181.
4. Ksenofontov M.M. Improving the relations information and consulting services and economic structures / M.M. Ksenofontov // Economy APK. – 2000. – № 5. – P. 9–11.
5. Mesel-Veselyak V.J. Reform of the agricultural sector of Ukraine (results, problems and solution) / V.J. Mesel-Veselyak // Materials of the interregional participants of Congress of Ukrainian scientists agricultural economists (29 January), "Organizational and economic transformation in the agricultural production" .– Lugansk: "Elton-2", 2010. – P. 19–29.
6. Moroz V.O. Sheep and goat: Textbook. / V.O. Moroz. - Stavropol: SSAU "Agrus", 2005. – 469 p.
7. The official website of the Association of sheep and goat breeder Ukraine. [Electronic resource]. – Access: <http://aviku.org.ua/>.
8. Parhomets M.K. The competitiveness of major sectors of agriculture in the regions of Ukraine: analysis, problems and increase / M.K. Parhomets // Ukrainian scientific production journal "Innovative Economy APK" .– Ternopil: 5'2011 [24]. – P. 93– 106.
9. About state Support of Agriculture of Ukraine: Law of Ukraine from 24.06.2004 year number 1877-IV. [Electronic resource]. - Access: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1877-15>.
10. Sokol O.I. Sheep breeding of Ukraine in the context of global industry development trends/ O.I. Sokol // The market economy transformation APK: collective monography in four parts. [edited P.T. Sabluk, V.J. Ambrosova, G.E. Maznyev.] – Kyiv: NSC "IAE", 2002 – Part 1. Socio-economic problems of rural development. – P. 515–524.
11. Topiha I. Improvement of methods economic evaluation of energy intensity of production of sheep / I.Topiha, L. Shelest // Animal of Ukraine. – 2001. – № 5. – P. 21–23.
12. Turinskiy V.M. The competitiveness of regions of Ukraine in the production and sales of products sheep breeding / V.M. Turinskiy, L.S. Shelest // Scientific Papers. – Kam.-Pod. 2004 – Edition 12. – P. 145–149.
13. Shelest L.S. State support of sheep breeding industry / L.S. Shelest. // Economy APK International Scientific and Production Journal. – 2010. – №5. – P. 17–22.

14. *Shelest L.S.* Organization of competitive sheep breeding: monograph / L.S. Shelest – Askania Nova: Ukrainian Academy of Agrarian Sciences, Institute of Animal steppe areas of M.V. Ivanov "Askania Nova", 2008. – 208 p.
15. *Shynkarenko M.* Sheep breeding in the market conditions / M. Shynkarenko // Koloc. – 1995. – №19. – P. 6.
16. *Marceau J.* Budorcas taxicolor / J. Marceau // Animal Diversity. Web. – 2008. [Electronic resource]. – Access: [http://animaldiversity.ummz.umich.edu/site/accounts/information/Budorcas taxicolor. html](http://animaldiversity.ummz.umich.edu/site/accounts/information/Budorcas_taxicolor.html).
17. New Zealand sheep breeds. [Electronic resource]. – Access: <http://www.teara.govt.nz/en/sheep-farming/6>.
18. *Philip K.* Thornton Livestock production: recent trends, future prospects – 2010. [Electronic resource]. – Access: <http://rstb.royalsocietypublishing.org/content/365/1554/2853>
19. Sheep Farming Market Research Report (NAICS 11241) – Sep 2014. [Electronic resource]. – Access: <http://www.ibisworld.com/industry/default.aspx?indid=60>
20. Sheep production handbook /American Sheep Industry Association, Inc. – 2002 Edition, Vol. 7. – 1060 p.
21. The State of the World,s Animal Genetic Resources for Food and Agriculture. Edited by Barbara Rischkowsky and Dafydd Pilling //FAO, Rome, 2007. – 511 p.

The article has been received 09.07.2015

* * *

Новини АПК

Україна та Білорусь домовилися нарощувати експортно-імпортний потенціал у торгівлі продукцією АПК

Міністр аграрної політики та продовольства України Олексій Павленко взяв участь у Пленарному засіданні 23-ї Міжурядової українсько-білоруської спільної комісії з питань торговельно-економічного співробітництва. За результатами засідання був підписаний Протокол, окрема частина якого стосується співпраці між країнами у сфері агропромислового комплексу. Сторони відмітили розвиток співробітництва в аграрному секторі та домовилися нарощувати експортно-імпортний потенціал у торгівлі продукцією АПК.

Олексій Павленко зазначив, що наразі білоруські партнери хочуть постачати до України вантажні автомобілі, трактори, іншу техніку сільськогосподарського призначення. Пропозиція України полягає у тому, щоб частина обсягу такої техніки збиралася та виготовлялася у нашій країні.

Білоруська сторона наголосила на прогресі у вирішенні ряду питань щодо проведення інспекцій підприємств Республіки Білорусь, що випускають м'ясомолочну продукцію, спеціалістами Державної ветеринарної та фітосанітарної служби України та висловила сподівання на подальшу конструктивну співпрацю у даному напрямі.

За результатами засідання Комісія прийняла рішення:

послідовно поглиблювати взаємовигідний товарообіг між країнами у сфері АПК;
всесторонньо сприяти збереженню стабільних та своєчасних взаємних постачань продукції харчової та переробної галузей;

продовжувати співпрацю між ветеринарними та фітосанітарними службами обох держав з метою сприяння збільшенню взаємної присутності на ринках Республіки Білорусь та України сільськогосподарської та харчової продукції, а також зняття бар'єрів у взаємній торгівлі;

розширювати співпрацю у науково-дослідницькій сфері шляхом реалізації спільних проектів з рослинництва, тваринництва, механізації сільськогосподарських процесів та ветеринарії.

Міністр Олексій Павленко відзначив важливість співпраці із Республікою Білорусь для аграрного сектору України: «Надалі ми продовжуватимемо приділяти особливу увагу всебічній взаємодії у сферах ветеринарного та фітосанітарного нагляду, рослинництва та насінництва, а також науково-дослідницькому та регіональному співробітництву із Білоруссю».

Прес-служба Мінагрополітики України

*M.I. KISIL, candidate of economic sciences,
Head of Department of Investments
National Scientific Center «Institute of Agrarian Economics»*

Strategic investment directions for the development agriculture of Ukraine

Scientific problem. The military events occurring presently is directly effecting the economy and population of Ukraine. Especially, events have adversely affected the investment, which led to the deterioration of the socio-economic status of the population and the deterioration of the economy as well as national security. Despite indications of some sustainable investment in agriculture military events have significant reduced, and further negatively affected the development of all sectors of the economy, food security and the stability of the state. Therefore, even in the face of military events it is necessary to create conditions to promote active development of agriculture in the strategically, perspective, and available utilize investment resources, strategically, in positive and critical directions. In connection with this definition of priority areas for investment in terms of military events it is essential for the formation of policies and programs of the agricultural sector, therefore, the theme of this article is relevant.

Analysis of recent researches and publications. Aspects of the investment strategy of agricultural development has been actively investigated in Ukraine and abroad, although the goal of these studies in each case is different. In countries with unstable and underdeveloped economies the strategic goal investing into the development of agriculture is to overcome poverty and injustice [1], compared to developed economies - rural development [2] support government priorities [3], the implementation of the principles of responsible investing [4]

inclusion in the investment processes of small producers [5], in particular women [6], the priority development of certain sectors and regions [7, 8], at the international level - a global or interstate system of agriculture [9], and in basic ways - protection of investments in land seizures. [10] The issue of strategic investment directions for the development of agriculture sectors, which are in a state of military action, as well as attempts through rural development to counter their negative consequences, has been insufficiently studied.

The objective of the article – the main rationale of strategic investment directions of development of agrarian sector of Ukraine in terms of military events.

Statement of the main results of the study. Providing the population with food and increase export potential was a major task of the state of the national economy after independence of Ukraine. The possibilities of solving this problem have increased significantly with the reorganization of collective farms, based on common joint property, and the creation of private property.

The creation of private agricultural farms immediately increased investment activity. The highest annual growth rate in capital investments (30-40%) occurred between 2001-2008. Thanks to reforms, although delayed, has achieved sustainability in food security for the population and a significant increase in Ukraine's agricultural export potential. After the financial crisis in 2008 investment in agriculture grew mainly due to foreign sources, although at a lower pace. The increase in foreign currency reserves, in turn, positively affects the

formation for private and borrowed sources of financing and investment for the agri-food sectors.

The period of the previous Yunakovich administration increased, dramatically, the negative process. Especially, relating to the seizure of the economy by criminal organizations, complete corruption and legalized appropriation of fiduciary funds by senior officials through legitimate business structures to support agriculture. These activities have not been

fully eradicated, therefore, stagnated the development of this industry. In regions of the country, where investments in agriculture have been minimal, disruption of social stability, with an increase in external threats and military events.[11]

Military events, in turn, perpetuated more significant violations to the investing activities of agricultural producers resulting in a substantial decrease in investment in 2014 (Table).

Investments in agricultural production in Ukraine in 2010-2014

(in comparable prices)

Indicator	2010	2011	2012	2013	2014
Investments, total, million UAH	2171	2866	3150	3140	2656
in% to previous year	116	132	110	100	85
Attributable investments, UAH:					
on 1 ha of agricultural land	103,1	135,8	148,4	148,1	125,9
on 1 worker	3354	4523	5049	5318	4655
Agriculture share of investments in the economy,%	7,8	7,5	7,9	7,0	8,4

Source: Author's calculations based on Ukraine State Statistics.

Slowing investment in agriculture in 2014, and the short-term outlook in 2015, will negatively affect to development. During the studies found that correlation and regression relationship between the size of investment in agriculture on 1 ha of land and commodity production and gross value added industry is characterized almost direct dependence ($R = 0,93$), and between investments in industry and GDP in the whole of Central distress communications ($R = 0,56$). Therefore, reducing investment in agriculture is threatened in the near future not only significant decrease in production and sales of its products, but also the entire GDP of the state, and therefore its defense.

Therefore, along with measures of a military nature in the country must take measures to stimulate investment in the agricultural sector. This will give impetus to the development of other sectors of the economy, boosting economic activities of the population and small agribusiness revenue growth budgets of all levels, and ultimately strengthen security. In public policy, these measures should be regarded as having priority and defensive value. Countries with food supplies can use it, in particular, to protect against military threats. All developed countries of the world have a strong agricultural economy and priority allocated significant budgetary funds to support its development. Despite the military events, this should be done

in Ukraine, and given the significant budget limitations, to direct this support in priority areas.

Priority investments of the agricultural sector in terms of military events expedient way to ensure economical use all possible levers of economic regulation and its implementation relatively cheap organizational, economic, financial and other measures, including those that enable to eliminate corruption, racketeering and other shadow impact structures guarantee rights investors and the possible return of borrowed funds. Along with the economical use of the budgetary funds should invest in measures to preserve state property, which will be needed after the military events. It costs little but necessary.

During the previous administration had collapsed almost all state support of the agricultural sector, except for VAT refunds. Small amounts that allocated for budgetary programs, priority is also used, but in favor of large agribusiness, close to the highest authorities.

Nowadays, despite a military event in public administration and public policy, is a partial understanding of the importance of supporting the development of agriculture, as evidenced by the allocation for this purpose some of the budget [12] and the establishment of certain benefits. Thus, saved supporting agricultural producers due to the accumulation of savings

VAT and single tax (economic effect - 18 billion UAH) allocated an additional 300 million UAH in compensation for interest rates on loans to commercial banks, which will allow producers reduce the cost of 4 billion UAH loans and 250 million UAH to support livestock. However, the level of that support is not sufficient for activation in 2015 investment in agriculture. Due to these 250 million UAH possible to reimburse 50% of the construction of dairy farms cows only for 4000-4500.

It is also expected that in a military event source of investment for agricultural development in the short term will remain deficient, so the relevance of tasks regarding the using of these sources on priorities retain its sharpness.

In defining the priorities of investment in agricultural development on strategic perspective should primarily focus on the most vulnerable entities.

The military events most affected on population. The population is now important to have a source of income to survive this period. Therefore, the state needs because of the relatively low-cost measures to promote the development of investment activity of the rural population and small agribusinesses. To a greater extent this applies to small, relatively cheap but massive projects that involve the using of unused production capacity and facilities, the creation in the short term few capital intensive new production capacity, production deficient and dependent on import products to meet domestic demand, growth and export potential involvement of sub of objects of small and medium agribusiness.

Since Ukraine has not achieved food security on certain products for the period of military events should refuse imports of scarce products and through institutional and other measures involve creating its own production. Limited budget funds advisable to encourage private capital investment in production deficit agri-food products.

Investing activities primarily small agribusiness advisable to support and guide the measures to: increase the production of pork, cattle, sheep, poultry, rabbits and milk in personal farms and other small agricultural enterprises by supporting new construction and modernization of their facilities; creation of cooperative agricultural

enterprises in the semis, transportation, handling and processing of agricultural products; accelerate the development of logistics and exports infrastructure; realization of export-oriented projects with foreign funding.

The problem of import substitution and growth in meat consumption can be successfully solved by the creation of small and cheap pigs in private peasant farming. It is a mistake to believe that small farms are inefficient. Now for the practical implementation developed economical and ecological variants of mini pig farms is quite acceptable terms of return on investment. Author calculations show that thanks to the mini pig farms in private peasant farming can increase the number of pigs on 1,8-2,0 million heads., sales of pork in live weight at 210-220 thousand tons per year, and the gross domestic product of the state worth more than 8 billion UAH a year. In view of the creation of a space for sows cost 13-15 thousand UAH for young pigs - 3,5 thousand UAH general need for capital investment will be 7 billion UAH, and their performance - 1.1 UAH growth GDP on 1 UAH of investments annually. For methodological support of investment activities in the department of National Scientific Center "Institute of Agrarian Economics" was developed exemplary investment project to create a mini pig private peasant farming [13]. The main source of investments for these funds will be a citizen, but important to them organizational support, especially in the delivery of resources and services.

Especially important is to increase milk production in the subsidiary and farms. For this purpose it is necessary to assist them in the creation of small dairy farms. Relevant guidelines and model investment project developed in NSC "IAE" [14, 15 and 16]. According to the calculations of the author, the general needs for investment is about 12 billion UAH. Implementation of this investment direction will increase as sales of milk and beef to populations and improve the quality of this product.

During the military events need to make the most of mechanisms to attract foreign direct investment, stock, credit and other investment resources. However, the practice of foreign direct investment in Ukraine still does not meet expectations on their size, structure and role. In

2010-2014 because of the deteriorating investment climate and military events held outflow by 30 percent. According to calculations Department employee investment NSC "IAE" TV Matsybory in the period to 2020 can expect an increase in foreign direct investment in agriculture to 850-900 million dollars. USA.

National agricultural companies by this time heavily involved in the global stock market. However, in 2014 these funds flow stopped. It remains necessary to restore the confidence of investors in the stock of securities Ukrainian agricultural companies, even those that operate outside the military events. This trust will be restored if foreign companies are confident in the positive for Ukrainian agribusiness development.

In the international integration of Ukrainian agricultural producers interested in powerful global companies and financial institutions, including IFC, EBRD and the Chinese General Contracting Corporation and machine industry, which at sufficiently favorable terms already provided substantial loans for implementation of investment projects. One such major projects implemented with the 2013 loan involving China Corporation general contracting and machine industry through Eximbank of China and Ukraine are in the supply of agricultural investment projects were developed in the NSC "IAE" working group under the leadership of the author [17]. However the practical implementation of this project in the 2013-2014 Chinese side recognized as unsatisfactory [18]. The new leadership of the Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine and the State Food and Grain Corporation of Ukraine (DPZKU) has taken a number of measures to improve the performance of contractual obligations, but to execute them in full until the corporation can not yet [19]. Therefore DPZKU and other agricultural companies should strictly enforce adopted them credit obligations.

In the international integration of the national agricultural sector involved usually large agricultural companies. However, on a national scale it is successful when it most will involve all forms of entities, including small. The involvement of small agribusiness to the integration process best handled through cooperation and joint activities and personal farms and other

agricultural enterprises. However, agricultural cooperation in Ukraine does not have sufficient conditions for significant prospects. So realistically feasible option for small agribusiness participation in the processes of international integration is bringing him to major projects of production, harvesting, storage, processing and export of agricultural and food products, implemented with foreign investment resources large companies and public corporations, including the above-mentioned DPZKU. This practice is the collective investment of large and small agricultural business is common in the world. The results of foreign studies suggest the possibility of a special introduction in Ukraine [20]. So in terms of military events can include personal peasant farm and other small and medium-sized farms to large agribusiness projects National Integration.

Participation of small agribusiness international integration in war could also promote measures to attract foreign loans for the creation of a network of milk collection from farms and personal capacities for its processing into milk powder and butter for export, as well as providing the population with quality milk. This project is currently under discussion in the NAAS, particularly in the NSC "IAE", together with interested foreign company. The prospects of this project far more dependent on foreign partners and their interest in increasing the market share of milk and benefit from the supply of foreign equipment, milk and milk collecting stations, and vehicles.

In view of the specialization Ukrainian agricultural sector in international division of labor is important to ensure access of small and medium enterprises to export grain by grain formation of a network of cooperatives based on attracting foreign loans for purchase of necessary imported equipment, the formation of consignments of the product and its implementation on the outer and domestic markets. Experience in the development of NSC "IAE" relevant projects is show that the estimated cost of establishment of elevator capacity of 1 ton per single store is: 3 thousand ton - 399 dollars. USA 5 thousand ton - 371 and 10 thousand tons - 300 dollars USA.

The most acute problem nowadays in the international integration of small domestic pro-

ducers is the issue of upgrading to European slaughter animals raised in farms in rural areas. The capacity that correspond European requirements is virtually absent now. They should be quickly set up by reconstruction, modernization and technical upgrading existing facilities and building new ones. According to the calculations of the author, the total cost of the transition to the European system slaughter of households of 1.8 and 2.3 billion UAH.

In order to promote international integration processes agricultural sector should also take measures to: the creation of a favorable investment climate in the country and fight against corruption, development of market institutions, etc; organizational support of investment projects involving international integration of small and medium-sized agricultural enterprises, farms and private farms; creating a network of accredited laboratories Quality and certification dairy and feed; promotion of investment projects with foreign investment that provide for the production and marketing of high-quality, certified organic and balanced agricultural others.

Measures for investments of agricultural production during the military events will not be fully successful without a developed and high-quality road network in rural areas. Now the state of these roads is extremely poor and hinders the processes of social and economic development.

In terms of military events of regional importance road, roads streets of villages and farm roads destroyed.

The scale of the problem of roads in rural areas is extremely high. Thus, the required length of construction it exceeds 200 thousand km, and the timing solution with due respect to several decades. Similar problems are facing many countries. Some of them are able to successfully solve the problem of roads, identifying its most important in the country. For example, the State of Israel and Canada, which at

one time were in a state of military events or threats of annexation of the territory, began building roads in unpopulated areas, successfully solved other social and economic and defense issues. Ukraine is vital to begin to solve this problem despite a massive military threat.

These measures and proposals of the author are not exhaustive. Their implementation is possible in the medium or in the long term. By implementing these measures should proceed despite the current military events, active phase which the logic of these social processes will continue for 3-4 years. These investment measures should be one of the most important components of the program of development of agriculture of Ukraine till 2020, which is now actively working with the Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine and held public discussion [21]. In connection with this it is advisable to clarify the structure of this program, providing it appropriate investment unit.

Conclusions. 1. Development of agriculture is only possible on the basis of investment. In terms of military events this sector plays a role of stabilizer of the economy and an essential factor in the survival of the population and prevents hunger. You must stop the decline in the investment sector, which began in 2014. 2. Along with military measures should ensure effective measures to stimulate investment in agriculture, which will increase the level of food security. 3. In implementing the investment policy in agriculture in war should provide support for investment projects in the priority of directions to prefer relatively less capital intensive, carried small agribusiness cooperative formations, as well as to attract foreign investment and associated international integration of national agricultural producers. 4. Investment activities have become one of the most important components of the program of development of agriculture of Ukraine till 2020.

References

1. *M. Jonson, S. Benin, L. You, X. Diao, P. Chilonda, A. Kennedy.* Exploring Strategic Priorities for Regional Agricultural / IFPRI Discussion Paper 01318. January, 2014.
2. Investment Priorities for Rural Development / [OECD] // Edinburg, Scotland, October 19-20, 2006.
3. *Renkow M.* Priorities for public investment in agriculture and rural areas (GRP 3) / International Food Policy Research Institute (IFPRI), 2011, № 6.
4. *Bernd S., Allen J.* Responsible investments in agriculture, in practice: results and conclusions from a case study review / Paper prepared for presentation at the "2015 World bank conference on land and poverty" : The World Bank - Washington DC, March 23-27, 2015.
5. *Vorley B., Cotula L., Chan K.* Tipping the Balance: Policies to shape agricultural investments and markets in favour of small-scale farmers / [The International Institute for Environment and Development] // Research report, December. 2012.

6. Masaba C.M., Liversage H., Jonckee S. Agricultural Investment, Gender and Land: Lessons From an IFAD-supported project in Uganda / Paper prepared for presentation and the “Annual World Bank, conference on Land and Poverty”, The World Bank – Washington DC, Marc, 2014.
7. Policy Options and Investment Priorities for Accelerating Agricultural Productivity and Development in India / franzgatzweiler.org/p=641.
8. Kisil M.I. Priority investments' directions to agrarian sphere of Ukraine in instability conditions / Wirtschaft und management : theorie und praxis, v. 1, verlag SWG imex GmbH. – Nürnberg, Deutschland, 2014.
9. Deutch Invest in Global Agribusiness / Deutsche Asset & Wealth Management, April, 2015.
10. Cuffaro N., Hallam D. “Land Grabbing” in Developing Countries: Foreign Investors, Regulation and Codes of Conduct / Paper presented at the International Conference on Global Land Grabbing 6-8 April, 2011.
11. Інвестиційна привабливість сільського господарства регіону / Кісіль М. І. // Економіка АПК. – 2014. – № 8. – С. 44.
12. Реформа АПК: відстрочені обіцянки фермерам і виробникам / Прес-центр Міністерства аграрної політики і продовольства України. – <http://minagro.gov.ua/uk/pressroom?nid=17356>
13. Кісіль М.І. Інвестиційний проект створення міні-свиноферми в особистому селянському господарстві / М.І.Кісіль, Д.С. Черненко. – К. : ННЦ “ІАЕ”, 2013. – 67 с.
14. Кісіль М.І. Методичні рекомендації з розроблення інвестиційних проектів молочних ферм в особистих селянських господарствах / М.І. Кісіль, М.М. Кропивко – К. : ННЦ “ІАЕ”, 2013. – 30 с.
15. Методичні рекомендації з організації сімейних ферм в Україні (на прикладі ферм з виробництва молока) / [Ю.О. Лупенко, М.Й. Малік, М.І. Кісіль та ін.]. – К. : “ІАЕ”, 2014. – 60 с.
16. Кісіль М.І. Інвестиційний проект створення сучасної молочної ферми на 300 корів / Кісіль М.І., Кропивко М.М., Карпенко І.Г. ; за ред. М.І. Кісіля. – К. : “ІАЕ”, 2012. – 52 с.
17. Кісіль М.І. Досвід розроблення інвестиційного проекту залучення іноземного кредиту під великі експортні поставки сільськогосподарської продукції [Кісіль М.І.]. Зб. наук. праць Таврійського держ-го агротехн-го ун-ту (екон. науки) // За ред. М.Ф. Кропивка. – Мелітополь: Вид-во Мелітопольська типографія „Люкс”, 2013. – № 2, т. 4.
18. http://www.ukrinform.ua/ukr/news/zirvaniy_kontrakt_kitay_ne_gartue__1996481.
19. <http://minagro.gov.ua/uk/pressroom?nid=17207>.
20. Burnod P., Colin J.-P. Large agricultural investments and inclusion of small Farmers: lessons of case studies in 7 countries. Executive summary / Land Tenure Working Paper23. – CIRAD. December, 2012.
21. <http://minagro.gov.ua/apk?nid=10516>.
22. Лупенко Ю.О. Інвестування розвитку сільського господарства / Ю.О. Лупенко, Є.І. Лупенко // Економіка АПК. – 2008. – № 12. – С. 59-62.

The article has been received 22.06.2015

*

УДК 336.22 : 631.16

*Л.Д. ТУЛУШ, кандидат економічних наук,
старший науковий співробітник,
завідувач відділу податково-бюджетної політики
Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки»*

Режим ПДВ-аккумуляції як інструмент фіскального стимулювання розвитку агропромислового виробництва

© **Постановка проблеми.** Сталий розвиток аграрного сектору економіки залежить від низки факторів, вплив яких повинен бути збалансованим і скоординованим. Дія ринкових механізмів в аграрній сфері економіки має свою специфіку, яка зумовлює необхідність активного втручання держави в

економічні процеси, що відбуваються у галузі. Останнє, передусім, передбачає надання державної фінансової підтримки тим суб'єктам, діяльність яких відповідає державним пріоритетам розвитку аграрного сектору економіки.

Враховуючи економічні, соціальні, природні та етнокультурні чинники, більшість розвинутих країн здійснюють протекціоні-

© Л.Д. Тулуш, 2015

6. Masaba C.M., Liversage H., Jonckere S. Agricultural Investment, Gender and Land: Lessons From an IFAD-supported project in Uganda / Paper prepared for presentation and the “Annual World Bank, conference on Land and Poverty”, The World Bank – Washington DC, Marc, 2014.
7. Policy Options and Investment Priorities for Accelerating Agricultural Productivity and Development in India / franzgatzweiler.org/p=641.
8. Kisil M.I. Priority investments' directions to agrarian sphere of Ukraine in instability conditions / Wirtschaft und management : theorie und praxis, v. 1, verlag SWG imex GmbH. – Nürnberg, Deutschland, 2014.
9. Deutch Invest in Global Agribusiness / Deutsche Asset & Wealth Management, April, 2015.
10. Cuffaro N., Hallam D. “Land Grabbing” in Developing Countries: Foreign Investors, Regulation and Codes of Conduct / Paper presented at the International Conference on Global Land Grabbing 6-8 April, 2011.
11. Інвестиційна привабливість сільського господарства регіону / Кісіль М. І. // Економіка АПК. – 2014. – № 8. – С. 44.
12. Реформа АПК: відстрочені обіцянки фермерам і виробникам / Прес-центр Міністерства аграрної політики і продовольства України. – <http://minagro.gov.ua/uk/pressroom?nid=17356>
13. Кісіль М.І. Інвестиційний проект створення міні-свиноферми в особистому селянському господарстві / М.І.Кісіль, Д.С. Черненко. – К. : ННЦ “ІАЕ”, 2013. – 67 с.
14. Кісіль М.І. Методичні рекомендації з розроблення інвестиційних проектів молочних ферм в особистих селянських господарствах / М.І. Кісіль, М.М. Кропивко – К. : ННЦ “ІАЕ”, 2013. – 30 с.
15. Методичні рекомендації з організації сімейних ферм в Україні (на прикладі ферм з виробництва молока) / [Ю.О. Лупенко, М.Й. Малік, М.І. Кісіль та ін.]. – К. : “ІАЕ”, 2014. – 60 с.
16. Кісіль М.І. Інвестиційний проект створення сучасної молочної ферми на 300 корів / Кісіль М.І., Кропивко М.М., Карпенко І.Г. ; за ред. М.І. Кісіля. – К. : “ІАЕ”, 2012. – 52 с.
17. Кісіль М.І. Досвід розроблення інвестиційного проекту залучення іноземного кредиту під великі експортні поставки сільськогосподарської продукції [Кісіль М.І.]. Зб. наук. праць Таврійського держ-го агротехн-го ун-ту (екон. науки) // За ред. М.Ф. Кропивка. – Мелітополь: Вид-во Мелітопольська типографія „Люкс”, 2013. – № 2, т. 4.
18. http://www.ukrinform.ua/ukr/news/zirvaniy_kontrakt_kitay_ne_gartue__1996481.
19. <http://minagro.gov.ua/uk/pressroom?nid=17207>.
20. Burnod P., Colin J.-P. Large agricultural investments and inclusion of small Farmers: lessons of case studies in 7 countries. Executive summary / Land Tenure Working Paper23. – CIRAD. December, 2012.
21. <http://minagro.gov.ua/apk?nid=10516>.
22. Лупенко Ю.О. Інвестування розвитку сільського господарства / Ю.О. Лупенко, Є.І. Лупенко // Економіка АПК. – 2008. – № 12. – С. 59-62.

The article has been received 22.06.2015

*

УДК 336.22 : 631.16

*Л.Д. ТУЛУШ, кандидат економічних наук,
старший науковий співробітник,
завідувач відділу податково-бюджетної політики
Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки»*

Режим ПДВ-аккумуляції як інструмент фіскального стимулювання розвитку агропромислового виробництва

© **Постановка проблеми.** Сталий розвиток аграрного сектору економіки залежить від низки факторів, вплив яких повинен бути збалансованим і скоординованим. Дія ринкових механізмів в аграрній сфері економіки має свою специфіку, яка зумовлює необхідність активного втручання держави в

економічні процеси, що відбуваються у галузі. Останнє, передусім, передбачає надання державної фінансової підтримки тим суб'єктам, діяльність яких відповідає державним пріоритетам розвитку аграрного сектору економіки.

Враховуючи економічні, соціальні, природні та етнокультурні чинники, більшість розвинутих країн здійснюють протекціоні-

© Л.Д. Тулуш, 2015

стську політику щодо аграрної галузі, надаючи господарюючим у ній суб'єктам значні обсяги державної фінансової підтримки. Основним завданням державного фінансового регулювання є підтримка доходів фермерів за допомогою різноманітних інструментів: від вжиття заходів щодо цінового регулювання до стимулювання сільськогосподарської зайнятості й закріплення фермерів за сільськими територіями.

На відміну від усталеної європейської практики, державна фінансова підтримка сільського господарства в Україні останніми роками здійснюється переважно за рахунок надання податкових преференцій господарюючим суб'єктам, а не прямого бюджетного фінансування в рамках цільових державних програм. Враховуючи це, постає необхідність поглиблення наукових засад забезпечення конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції із застосуванням спеціальних податкових режимів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика фінансового регулювання розвитку сільського господарства входить у сферу наукових інтересів значної кількості дослідників, серед яких варто виділити В. Братцева [1], Д. Бегхіна [15], Е. Гатауліну, Г. Гончаренка [2], Е. Ержавеца [18], А. Карра, В. Меєрса [17], А. Мет'юза [19], Н. Кузнецову [4], Т. Полушкіну [5], О. Радченко [8], В. Ронінгена [20], А. Стоккеля [21], Р. Таєрса [22], В. Узуна [13], Т. Уайза [23], І. Ушачова, Т. Філліпса та інших.

Специфіка справляння податку на додану вартість у сфері агропромислового виробництва (АПВ) є предметом наукових досліджень таких учених, як Р. Бірд [16], Ж.-П. Боден, П. Гендрон, Л. Ебрілл [14], Т. Єфименко [3], М. Кін, О. Прокопчук [7], А. Риманов [9], В. Саммерс, Н. Сеперович [12], Н. Сидорова [10], А. Соколовська, А. Тайт [24] й інші.

Разом із тим питання ефективності прямої підтримки розвитку агропромислового виробництва із застосуванням спеціальних податкових механізмів все ще залишаються малодослідженими. Передусім це стосується ефективності функціонування спеціального режиму справляння ПДВ у сільському господарстві, відомого як режим

ПДВ-аккумуляції. Особливості застосування спеціального режиму справляння ПДВ як інструмента фіскального стимулювання розвитку агропромислового виробництва потребують поглиблення досліджень у даному напрямі.

Крім того, практика застосування режиму ПДВ-аккумуляції у сфері агропромислового виробництва останнім часом піддається значній критиці. При цьому, більшість представників аграрної галузі наполягає на недоцільності передчасного скасування спецрежиму ПДВ. Враховуючи це, питання оцінки ефективності функціонування режиму ПДВ-аккумуляції та обґрунтування перспектив його подальшого застосування набуває особливої актуальності.

Мета статті – узагальнити практику фіскального стимулювання розвитку агропромислового виробництва із застосуванням режиму ПДВ-аккумуляції, окреслити притаманні йому недоліки й обґрунтувати перспективи застосування в умовах удосконалення інструментарію державної фінансової підтримки.

Виклад основних результатів дослідження. Господарський механізм в аграрному секторі має свою специфіку, яка зумовлюється недосконалістю ринкового саморегулювання, нееквівалентністю відносин із господарюючими суб'єктами з інших сфер економіки, необхідністю досягнення продовольчої безпеки країни. Зважаючи на значимість аграрної галузі для національної економіки, при здійсненні фінансового регулювання економічних процесів у сільському господарстві слід враховувати недосконалість функціонування цінового механізму, наявність підвищеного рівня ризику втрати майна та доходів, необхідність збереження соціально-трудова сфери сільської місцевості та забезпечення розвитку сільських територій стимулюванням сільськогосподарської зайнятості.

Вищезазначене зумовлює об'єктивну потребу у здійсненні державою протекціоністських заходів щодо забезпечення конкурентоспроможності аграрного сектору національної економіки. Так, у Європейському Союзі питання регулювання економічних процесів у сфері виробництва й торгівлі сіль-

госпродукцією регламентуються Спільною аграрною політикою (САП), яка є невід'ємною складовою європейської економічної стратегії [18; 19].

Відповідно, конкурентоспроможність сільськогосподарської продукції, виробленої в тій чи іншій країні, значною мірою визначається рівнем державної фінансової підтримки її товаровиробників. Остання може здійснюватись у найрізноманітніших формах – від заходів цінового регулювання з метою підтримки стабільного рівня доходів товаровиробників галузі та формування платоспроможного попиту на агропромислову продукцію до стимулювання її експорту шляхом здійснення експортних субсидій і надання податкових преференцій з метою підвищення рівня фінансового забезпечення суб'єктів агропромислового виробництва (АПВ).

Вітчизняна практика державної фінансової підтримки розвитку АПВ характеризується суттєвим переважанням непрямої її форми у загальних обсягах, що досягається застосуванням спеціальних податкових режимів, які мають переважно стимулюючу спрямованість.

Специфіка функціонування ПДВ у сільському господарстві України полягає в тому, що спецрежим справляння даного податку спрямований не на спрощення податкових відносин, як це прийнято в ЄС, а на формування додаткового джерела фінансових ресурсів за рахунок акумулювання ПДВ-зобов'язань на спеціальних банківських рахунках та їх використання для фінансування виробничих потреб сільгоспідприємств. Відповідно, частина ціни у вигляді сум ПДВ (тобто різниці між вихідним і вхідним ПДВ) спрямовується на підвищення рівня доходів сільгоспідприємств, при цьому ціни на сільгоспродукцію залишаються незмінними.

У даному контексті варто зазначити, що більшість дослідників проблем оподаткування аграрного сектора економіки наголошують, що при справлянні ПДВ у галузі часто застосовують особливі підходи, причому не лише у країнах, що розвиваються [2; 9; 16]. Відзначається, що в багатьох країнах додана вартість у сільському господарстві оподатковується ПДВ досить слабо [24].

Складнощі зі справлянням ПДВ у сільському господарстві пов'язані, як правило, з двома ключовими моментами:

у країнах, що розвиваються, значна частина сільськогосподарських товаровиробників знаходиться поза легальним сектором, а контроль за їхніми фактичними оборотами ускладнений, відповідно витрати податкових органів щодо справляння податку досить високі, так само як і витрати товаровиробників на ведення належного податкового обліку – в зв'язку з цим багато країн вдається до застосування спецрежимів справляння ПДВ у галузі;

аграрний сектор економіки заслуговує на особливий підхід з огляду на величину та особливості розподілу податкового тягаря у даній галузі – його нестимуть або споживачі продовольчих товарів у вигляді вищих цін, або товаровиробники у вигляді зменшення й так не надто високих доходів, причому обидва варіанти неприпустимі, що й визначає специфіку формування податкового механізму у сільському господарстві [14, с. 123].

Застосування спеціальних податкових режимів є важливою складовою формування сприятливого економічного середовища функціонування сільгоспідприємств. Завдяки такій підтримці формуються додаткові фінансові ресурси у вигляді невилучених до бюджету податкових зобов'язань.

Вітчизняна практика фіскального стимулювання розвитку АПВ передбачає застосування кількох спеціальних податкових режимів, проте найвагомим і дієвим серед них останніми роками є режим ПДВ-аккумуляції. Згідно з умовами його застосування суми ПДВ, нараховані сільгоспідприємствами на обсяги поставок, не підлягають сплаті до бюджету та повністю залишаються у їх розпорядженні. Насамперед, вони спрямовуються на відшкодування вхідного ПДВ, а за наявності залишку – на фінансування виробничих потреб, без визначення конкретної цільової спрямованості.

Термін «аккумуляція» вживається для означення суті спецрежиму справляння ПДВ, оскільки сільгоспідприємства, які є суб'єктами даного режиму, з його допомогою мають можливість накопичувати додаткові фінансові ресурси (у вигляді бюджетно-

го фонду в розпорядженні підприємства) на спеціальних банківських рахунках і використовувати їх на власний виробничий розвиток. Гіперонімами терміна «акумуляція» є накопичення (коштів), збільшення (обсягу фінансових ресурсів). Під «акумуляцією коштів» більшість економічних словників розуміють процес поступового накопичення економічним суб'єктом грошових надходжень. Таке визначення цілком відповідає суті спецрежиму ПДВ – підприємства накопичують кошти на спецрахунку, які генеруються в результаті здійснення ним поставок сільгосппродукції, а потім мають можливість витратити їх на власний виробничий розвиток під контролем фіскальних органів.

Варто зазначити, що до настання фінансової кризи 2008 року співвідношення між

прямою та непрямими формами фінансової підтримки розвитку АПВ було більш-менш зрівняним, хоч і спостерігалось переважання непрямой форми (її частка у загальному обсязі коливалась у діапазоні 56-60%). У посткризовий період, із 2009 року, частка непрямой підтримки зросла до 85-90 %, а з 2012 року – до понад 95 %. У 2014-2015 роках обсяги підтримки через податкові інструменти зросли до понад 97 % загального обсягу державної фінансової підтримки розвитку АПВ (без урахування заходів щодо державного цінового регулювання та коштів, що виділяються на поворотній основі).

Значимість режиму ПДВ-акумуляції як інструмента фіскального регулювання розвитку АПВ можна побачити на рисунку 1.

Рис. 1. Режим ПДВ-акумуляції та його частка в загальних обсягах державної фінансової підтримки розвитку агропромислового виробництва

Джерело: Складено автором на основі даних ДФСУ, ДКСУ та ДССУ (обсяги бюджетного фінансування наведені на основі фактичних показників, без урахування заходів щодо державного цінового регулювання (діяльності ДІФ) та коштів, що виділялися на поворотній основі).

Як видно з даних рисунка 1, частка ПДВ-акумуляції постійно зростає:

як у загальній непрямій підтримці за рахунок механізмів спеціального оподаткування аграрної галузі: із 34-40 % у 2007-2008 роках, 66-69 % у 2009-2010, 72-74 % у 2011-2012, до 78-79 % у 2013-2014 роках;

так і загальній державній фінансовій підтримці: із 21-23 % у 2007-2008 роках, 58-59 % у 2009-2010, 67-68 % у 2011-2012, до 75-76 % у 2013-2014 роках.

Таким чином, останніми роками (2013-2014) частка режиму ПДВ-акумуляції становить понад 75 % у загальних обсягах державної фінансової підтримки й майже 80 % у загальних сумах наданих сільгосп підприємствам податкових преференцій, які можна розглядати як непряму підтримку галузі.

Тривале застосування спецрежимів оподаткування, передусім режиму ПДВ-акумуляції, сприяло системним змінам у галузі:

сільське господарство останніми роками демонструє досить високі показники рентабельності – у 2012 році близько 27 %, у 2014-му – понад 26 %;

обсяги виробництва сільгосппродукції постійно зростають, що відповідним чином позначається на частці сільського господарства у валовій доданій вартості країни (зростання із 7,5 % у 2007-му та 8,4 % у 2010 році до 10,2 % у 2013-му й 11,7 % у 2014 році) та частці агропродовольчої продукції у загальних обсягах експорту товарів і послуг із України – зростання із 16,2 % у 2008-му до понад 30 % у 2014 році;

випереджуючими темпами зростає зарплата у сільському господарстві – якщо у середині двохтисячних вона становила лише

половину від відповідного показника в цілому по економіці, то у 2013-2014 роках – майже три чверті.

Застосування режиму ПДВ-акумуляції сприяє суттєвому поповненню оборотних коштів сільгосп підприємств, які мають можливість додатково акумулювати фінансові ресурси, відносний обсяг яких коливається останніми роками від 50 до 80 % по відношенню до одержаного прибутку (у 2014 році було закумуляовано понад 19 млрд грн, при цьому прибуток сільгосп підприємств перевищив 33 млрд грн). Отже, завдяки застосуванню режиму ПДВ-акумуляції, обсяги власних фінансових ресурсів сільгосп підприємств зростають, як мінімум, у півтора раза (рис. 2).

Рис. 2. ПДВ-акумуляція по відношенню до ключових показників діяльності сільськогосподарських підприємств

Джерело: Складено за даними форм 21-сг "Реалізація сільгосппродукції с.-г. підприємствами", 50-сг «Основні показники діяльності с.-г. підприємств» та ДФСУ.

Як видно з даних рисунка 2, суми ПДВ-акумуляції по відношенню до обсягів виручки сільгосп підприємств протягом досліджуваного періоду коливались у діапазоні 8,7 – 11,3 % (за виключенням 2010 року, в якому обсяги ПДВ-акумуляції зросли до 12 %). Відповідно, на зазначену частку зростають суми фінансових ресурсів у розпорядженні сільгосп підприємств, чим суттєво підвищуються їхні фінансові можливості.

По відношенню до прибутку від реалізації сільгосппродукції та послуг сільгосп підприємств суми ПДВ-акумуляції коливаються

у діапазоні 55-95 %, тобто завдяки застосуванню даного режиму обсяги власних фінансових ресурсів сільгосп підприємств зростають, як мінімум у півтора рази. У несприятливих 2009 та 2013 роках, які характеризувались низькою рентабельністю сільськогосподарської діяльності, обсяг власних фінансових ресурсів завдяки наявності спецрежиму ПДВ практично подвоювався.

Отже, завдяки спецрежиму ПДВ, інтенсивніше розвивається сільськогосподарське виробництво, про що показує суттєве зростання врожайності сільгосп культур і продуктивно-

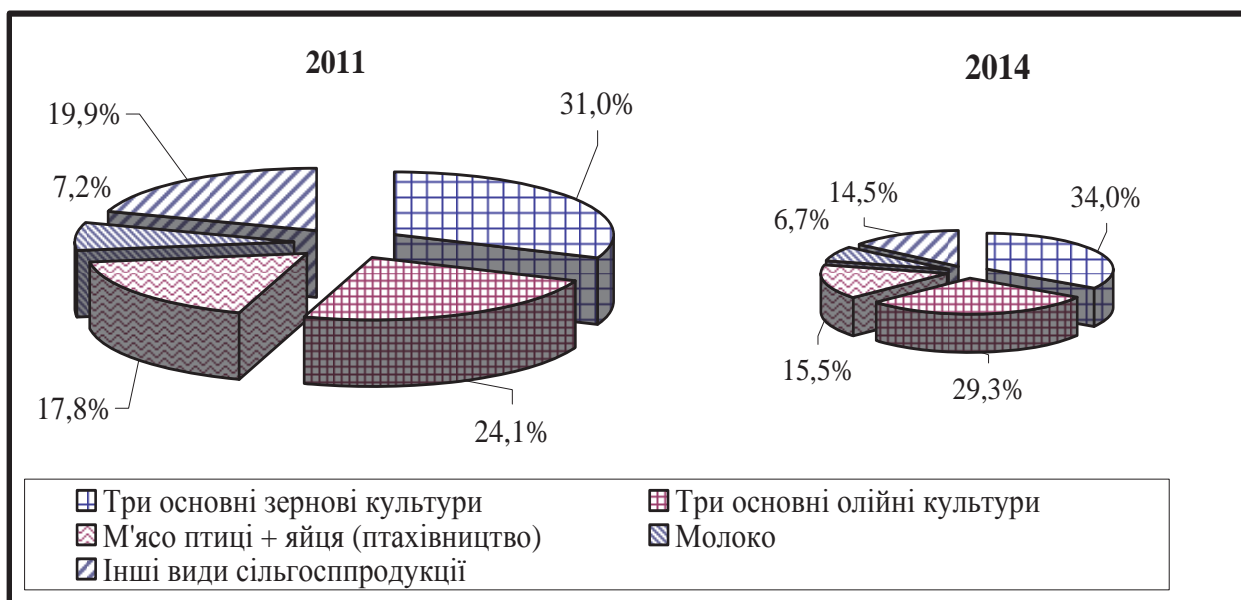
сті тварин за останні десять років. Як наслідок, посилюється конкурентоспроможність сільськогосподарського виробництва та значно підвищується експортний потенціал галузі. Крім того, зростає рентабельність аграрного бізнесу, а відповідно, інвестиційна привабливість сільського господарства.

Водночас поряд із зазначеними позитивними аспектами функціонування режиму ПДВ-акумуляції має й негативні сторони. До складу останніх варто насамперед віднести значні втрати бюджетних надходжень: у 2011-2013 роках їх оцінено у 12,5–14,3 млрд грн, що становило понад 10 % загальних надходжень ПДВ за відповідні роки; а в 2014 році – понад 19 млрд грн, що дорівнювало майже 13,5 % загальних надходжень ПДВ до бюджету.

Значним недоліком режиму ПДВ-акумуляції є проциклічний характер такої

підтримки – її суми зростають при збільшенні обсягів сільгосп виробництва й підвищенні його рентабельності та навпаки, зменшуються при зниженні ключових показників діяльності суб'єктів господарювання. Натомість має бути навпаки – державна підтримка повинна надаватись у випадках, коли рентабельність сільгоспдіяльності є недостатньою для здійснення нормального відтворювального процесу.

Крім того, суми держпідтримки при застосуванні режиму ПДВ-акумуляції нерівномірно розподіляються між окремими видами сільгосппродукції – основна частка підтримки спрямовується на високомаржинальні продукти і, навпаки, по низькорентабельних її видах суми ПДВ-підтримки незначні (як в абсолютному, так і відносному вимірі) (рис. 3).

Рис. 3. Розподіл сум ПДВ-акумуляції при застосуванні спецрежиму ПДВ у розрізі окремих видів сільськогосподарської продукції

Джерело: Розраховано за даними форми 50-ст «Основні показники діяльності с.-г. підприємств» на основі визначення частки доданої вартості (для цілей ПДВ) у ціні окремих видів с.-г. продукції.

Як видно із даних рисунка 3, розраховані в розрізі окремих видів сільгосппродукції суми ПДВ-акумуляції (на основі визначення частки доданої вартості (для цілей ПДВ) у ціні окремих видів сільгосппродукції) повністю підтверджують тезу щодо нерівномірності сум такої форми підтримки. Третина сум ПДВ підтримки припадає на три експортоорієнтовані зернові культури (пшеницю, кукурудзу, ячмінь); понад чверть – на три експортоорієнтовані олійні культури (соня-

шник, ріпак та сою), ще одна шоста частина – на продукцію птахівництва (м'ясо птиці й яйця). Загалом на зазначені вісім видів сільгосппродукції (шість основних сільськогосподарських культур + два види продукції птахівництва) припадає понад три чверті загальних сум ПДВ-підтримки. Причому в динаміці частка зазначених видів сільгосппродукції зростає із 73 % у 2011 році до понад 78 % у 2014-му.

Таким чином, лівові частка підтримки у вигляді ПДВ-акумуляції припадає на прибутковіші види продукції, тоді як низькорентабельні або збиткові види сільгосппродукції генерують значно менші суми ПДВ-

підтримки, оскільки прибуток є основною складовою доданої вартості.

На рисунку 4 проілюстровано проциклічність спецрежиму ПДВ (на прикладі виробництва основних зернових та олійних культур).

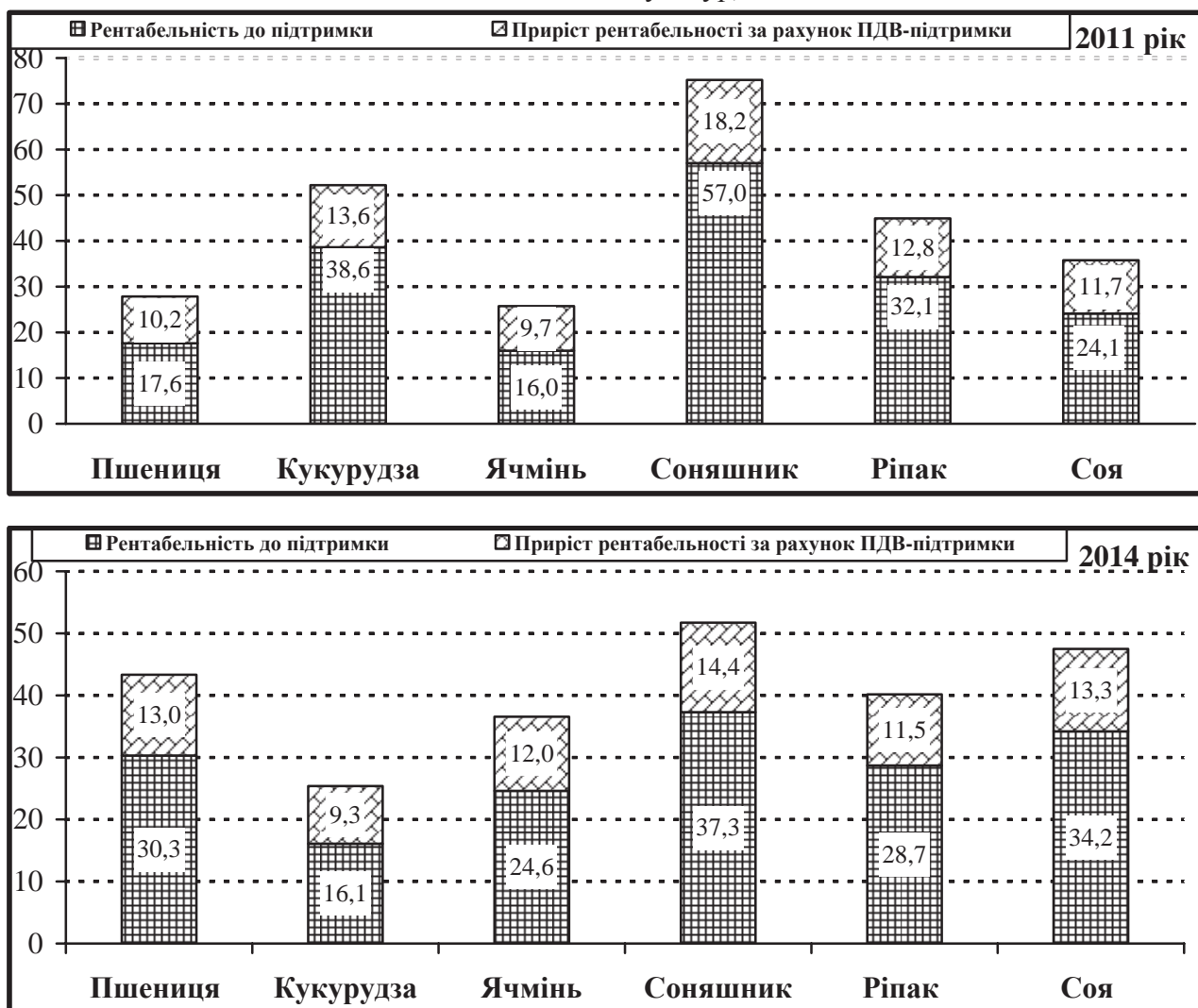

Рис. 4. Вплив спецрежиму ПДВ на рентабельність вирощування основних сільськогосподарських культур

Джерело: Розраховано автором за даними ф. 50-сг «Основні показники діяльності с.-г. підприємств».

Як видно із даних рисунка 4, рентабельність виробництва основних видів продукції рослинництва після застосування режиму ПДВ-акумуляції зростає нерівномірно – більші суми підтримки припадають на рентабельніші культури. Зокрема, рентабельність виробництва соняшнику у 2011 році без ПДВ-підтримки становила 57 %, а за рахунок ПДВ-підтримки зростала ще на 18,2 % - до 75,2 %. ПДВ-акумуляція по відношенню до виручки дорівнювала 11,6 %. Натомість рентабельність виробництва ячменю була значно

нижчою – лише 16 %, без урахування ПДВ-акумуляції, тоді як за рахунок останньої зростала на 9,7 %. ПДВ-акумуляція по відношенню до виручки становила лише 8,4 %.

Окремо варто відзначити надрентабельність вирощування окремих сільськогосподарських культур при застосуванні режиму ПДВ-акумуляції: кукурудзи (понад 52 %) та соняшнику (понад 75 %) у 2011 році, сої (майже 38 %) і соняшнику (майже 52 %) у 2014 році. Отже, завдяки застосуванню режиму ПДВ-акумуляції сільгосппідприємства

мали можливість одержувати надприбутки при вирощуванні високомаржинальних культур.

Вищезазначене свідчить про недосконалість держпідтримки із застосуванням режиму ПДВ-акумуляції. Адже основні суми такої підтримки спрямовуються на стимулювання виробництва тих видів сільгосппродукції, рентабельність яких і без такої підтримки досить висока, натомість підтримка низькорентабельних або взагалі збиткових видів сільгосппродукції є недостатньою для забезпечення привабливості даних видів сільгоспдіяльності.

Користуючись проциклічністю нинішнього механізму держпідтримки, суб'єкти господарювання постійно збільшують частку високомаржинальних культур у посівних площах, намагаючись досягти максимального ефекту від використання режиму ПДВ-акумуляції. Внаслідок цього формується нерациональна структура сільськогосподарського виробництва, орієнтована переважно на експорт, оскільки внутрішній ринок не в змозі освоїти такі значні обсяги виробництва. Зважаючи на імпордне походження матеріально-технічних ресурсів (насіння, добрив, засобів захисту, техніки, обладнання тощо), додана вартість, що формується у сільському господарстві України, є значно нижчою за середньоєвропейські показники. Відповідно, режим ПДВ-акумуляції спрямовується на забезпечення африканських та азійських ринків дешевою сільгоспсировиною (яку вже там переробляють, формуючи показники доданої вартості поза вітчизняною економікою), а також на забезпечення надходності інвестицій в аграрний бізнес невідомих власників вітчизняних холдингів (розміщених переважно в офшорних юрисдикціях).

Ще одним недоліком механізму ПДВ-акумуляції є певне стримування інвестиційної активності суб'єктів господарювання у сільському господарстві. Сільгосппідприємства, що здійснюють технічне переоснащення виробництва, вкладають значні суми інвестицій у розширення виробництва – внаслідок цього, як правило, мають негативне сальдо по ПДВ. Це робить їхнє перебування на спецрежимі ПДВ недоцільним, оскільки

умови його застосування не передбачають здійснення бюджетного відшкодування сум ПДВ, сплачених у ціні придбаних матеріально-технічних ресурсів. Натомість підприємства, які не забезпечують значних інвестиційних вкладень у розвиток виробництва, опиняються у більш привілейованому становищі, оскільки повною мірою користуються перевагами ПДВ-підтримки.

До особливостей функціонування ПДВ-акумуляції при застосуванні спецрежиму ПДВ, варто віднести й сезонність генерування сум такої підтримки. Суми ПДВ-підтримки надходять у розпорядження сільгосппідприємств переважно у другій половині року, після збирання врожаю та реалізації сільгосппродукції. У весняно-літній період у сільгосппідприємств, як правило, формується дебетове сальдо з ПДВ, яке, по суті, повинно відшкодуватися із бюджету. Проте, зважаючи на сучасні проблеми з бюджетним відшкодуванням ПДВ, ця перевага загального режиму справляння ПДВ є неочевидною.

Враховуючи наявні вади спецрежиму ПДВ для сільгосппідприємств, останнім часом активно обговорюється питання відміни дії спецрежиму ПДВ. Причому, на думку представників урядових структур, така відміна має бути суцільною, тобто стосуватись усіх сільгосппідприємств. Це, зокрема, передбачено Меморандумом про економічну та фінансову політику, укладеним Україною із МВФ, положення якого містять норми щодо переходу сільгосппідприємств на загальну систему сплати ПДВ.

Зазначене рішення є неоднозначним і може призвести до непередбачуваних наслідків, що негативно позначаться як на темпах розвитку аграрного сектору, так і на ефективності функціонування національної економіки в цілому – зважаючи на значимість ПДВ-підтримки за рахунок застосування спецрежиму ПДВ для сільгосппідприємств. Повна відміна дії спец режиму суперечитиме принципу стабільності системи оподаткування, що негативно вплине на інвестиційну привабливість вітчизняної економіки й призведе до погіршення інвестиційного клімату в Україні через порушення

системності в проведенні податкових реформ.

Оцінюючи можливі наслідки відміни дії спецрежиму справляння ПДВ у сільському господарстві, варто розглядати їх окремо для суб'єктів господарювання, а окремо – для держави. Серед можливих негативних наслідків для суб'єктів господарювання варто виділити такі:

суттєве зниження дохідності сільськогосподарської діяльності – оскільки в умовах застосування спецрежиму ПДВ дохідність реалізації окремих видів сільгосппродукції (розрахована як відношення прибутку до виручки) зростає на 8,5-11,5 % (залежно від базової рентабельності виробництва тієї чи іншої продукції), то внаслідок відміни дії спецрежиму виробництво окремих видів продукції балансуватиме на межі рентабельності, а деяких – стане збитковим (зокрема, виробництво м'яса свиней, молока тощо). Для окремих видів сільгосппродукції зниження дохідності виробництва через відміну дії спецрежиму ПДВ може бути критичним, що вплине на рішення щодо здійснення відповідної діяльності (зокрема, вирощування ВРХ);

зниження рівня фінансової забезпеченості сільгосппідприємств – унаслідок відміни дії спецрежиму ПДВ вони будуть позбавлені близько 9-10 % загального обсягу фінансових ресурсів. Це призведе до зменшення обсягів виробничих витрат сільгосппідприємств, що, в свою чергу, зумовить економію коштів на здійсненні окремих технологічних операцій. Унаслідок цього знизиться врожайність вирощуваних культур, кількість поголів'я та продуктивність тварин. Зменшення виробничих витрат у такому випадку може перевищити 5 % від їх рівня в умовах застосування спецрежиму ПДВ;

зменшення обсягів виробництва й загального рівня доходів сільгосппідприємств – зниження рівня виробничих витрат зумовить зменшення обсягів валової продукції, а за рахунок зниження оборотів суттєво зменшиться рентабельність операційної діяльності, а, відповідно, й рентабельність інвестицій, що негативно позначиться на обсягах залучення капіталу;

зниження кредитоспроможності сільгосппідприємств – зменшення обсягів доходів та рівня рентабельності призведе до зниження заінтересованості банків у кредитуванні сільгосппідприємств, а наявна рентабельність сільгоспвиробництва (без урахування ПДВ-аккумуляції) може не покривати рівня відсоткових ставок по банківських кредитах.

Можливими негативними наслідками для держави стануть:

зниження обсягів валової продукції сільського господарства, а в кінцевому підсумку – ВВП країни;

зменшення кількості робочих місць в аграрному секторі та, як наслідок, бази для нарахування ПДФО й ЄСВ, а також збільшення виплат по безробіттю працівникам, які втратять робочі місця;

скорочення обсягів експорту агропродовольчої продукції, що призведе до погіршення сальдо платіжного балансу країни;

зниження обсягів податкових надходжень від суміжних з аграрним сектором галузей – зменшення обсягів виробничих витрат зумовить зниження обсягів придбання виробничих ресурсів (передусім імпортованих), які є базою для нарахування обов'язкових платежів, що справляються при імпорті;

згортання окремих галузей сільськогосподарського виробництва та значне скорочення поголів'я тварин (насамперед ВРХ) – без ПДВ-підтримки ефективно функціонування окремих галузей стане економічно недоцільним (передусім м'ясного скотарства). Внаслідок цього виникнуть загрози для продовольчої безпеки держави по окремих видах продукції;

зростання рівня інфляції через підвищення цін на сільгосппродукцію внаслідок бажання товаровиробників компенсувати втрату держпідтримки;

подальша деформація структури аграрного виробництва при переході сільгосппідприємств на виробництво переважно високомаржинальних культур, які забезпечують високу дохідність і без режиму ПДВ-аккумуляції;

втрата позитивної динаміки зростання обсягів експорту агропродовольчої продукції, що негативно позначиться на іміджі

України як серйозного гравця на світовому ринку продовольства.

Таким чином, повна відміна дії спецрежиму до законодавчо обумовленого терміну його функціонування може призвести до непередбачуваних наслідків та негативно позначитись як на темпах розвитку агропромислового виробництва, так і економіки країни в цілому – із урахуванням частки сільського господарства у валовій доданій вартості та в структурі платіжного балансу країни.

Проте застосування спецрежиму ПДВ практично для всіх сільгоспприємств (будь-якої виробничої направленості), фактично без висування додаткових умов із боку держави щодо напрямів використання сум ПДВ-підтримки, без функціонування належно відпрацьованої системи контролю за трансферним ціноутворенням, призведе до значних обсягів непродуктивних бюджетних втрат. Останні виникають у разі, коли податкові преференції не спрямовуються на вирішення конкретного, чітко визначеного завдання та не обумовлюють підвищення ефективності діяльності у пріоритетних сферах сільськогосподарського виробництва.

Основна перевага спецрежиму ПДВ є одночасно його ключовим недоліком. З одного боку, застосування спецрежиму ПДВ дає можливість повністю усунути вплив адмінфактора при розподілі сум державної фінансової підтримки, який би обов'язково мав місце при наданні підтримки в режимі бюджетного фінансування. З іншого боку, надавши право сільгоспприємствам самостійно "заробляти" собі підтримку, держава позбавила себе як можливості впливу на напрями розвитку галузі (наприклад, через фіскальне стимулювання розвитку пріоритетних напрямів діяльності), так і контролю за ефективністю використання сум державної фінансової підтримки.

Використання режиму ПДВ-акумуляції у поєднанні з відсутністю безпосереднього оподаткування прибутку (за рахунок застосування єдиного податку) створює передумови для застосування схем податкового планування. При цьому, в умовах нерозвиненості контролю за трансферним ціноутворенням, держава практично позбавлена мо-

жливості перешкоджати процесам неефективного використання наданих сільгоспприємствам податкових преференцій.

Застосування режиму ПДВ-акумуляції стає дедалі менш ефективним інструментом фінансової підтримки, оскільки позбавляє державу можливості впливати на негативні процеси, що відбуваються в аграрній галузі, зокрема на: зменшення поголів'я сільськогосподарських тварин; зниження частки сільгоспприємств, що займаються тваринництвом, зменшення сільськогосподарської зайнятості; посилення залежності від стану зовнішніх ринків; зменшення частки доданої вартості у продукції, що поставляється на експорт; формування нераціональної структури сільськогосподарського виробництва.

Пролонгація дії режиму ПДВ-акумуляції у незмінному вигляді, з врахуванням дефіциту фінансових ресурсів на державному та місцевому рівнях, практично унеможливує здійснення фінансового стимулювання розвитку агропромислового виробництва із застосуванням інших фінансових інструментів. Чим довше держава буде затягувати процес реформування режиму ПДВ-акумуляції, тим боліснішим буде процес повернення до загальноприйнятої практики державної фінансової підтримки сільського господарства.

Варто враховувати, що нині значна частина сільгосптоваровиробників здійснює свою діяльність поза межами спецрежиму ПДВ. Це зумовлює наявність податкової дискримінації, яка є однією з причин нерозвиненості в галузі обслуговуючої кооперації, стримування розвитку невеликих сімейних ферм, що набули значного поширення за кордоном.

Таким чином, подальше застосування режиму ПДВ-акумуляції потребує удосконалення механізму його адміністрування, зокрема в частині запровадження раціональних критеріїв визначення можливості сільгоспприємств перебувати на спецрежимі ПДВ. Такими критеріями можуть бути обсяг реалізації, площа сільгоспугідь, наявна частка тваринництва (крім птахівництва), оскільки розвиток саме цієї галузі є державним пріоритетом.

З метою забезпечення мінімізації втрат окремих сільгосп підприємств від переходу на загальний режим справляння ПДВ, варто зробити його поетапним, що передбачає поступову централізацію сум ПДВ-акумуляції у визначеній частці (перший рік - 50 %; другий рік - 75 %; і лише з третього року - 100 %). Крім того, частина втрат сільгосп підприємств від переходу на загальний режим справляння ПДВ повинна компенсуватись за рахунок бюджетного фінансування в рамках цільових програм розвитку галузі.

Висновки. За рахунок застосування режиму ПДВ-акумуляції останніми роками формується понад три чверті сум державної фінансової підтримки розвитку агропромислового виробництва. Це визначає виключну значимість даного режиму для сільгосп підприємств та практично унеможливує його повну відміну за відсутності передумов для переорієнтації системи державної підтримки на переважно бюджетне фінансування в рамках цільових програм розвитку аграрного сектору економіки.

Разом із тим режиму ПДВ-акумуляції притаманні окремі недоліки, що значно знижують ефективність такої форми підтримки й зумовлюють значні обсяги непродуктивних бюджетних втрат. Серед таких недоліків варто виділити проциклічність ПДВ-підтримки, нерівномірний розподіл її сум між окремими видами сільгосп продукції, певне стримування інвестиційної активності, поширення схем податкової оптимізації із використанням вертикально інтегрованих пов'язаних між собою суб'єктів господарювання.

Нинішня практика адміністрування спецрежиму ПДВ не передбачає ні особливих вимог щодо можливості застосування режиму ПДВ-акумуляції (крім частки сільгосптоваровиробництва), ні умов щодо використання сум ПДВ-підтримки. З одного боку, це визначає доступність спецрежиму для будь-яких суб'єктів агропромислового виробництва, а з іншого – негативно впливає на конкурентоспроможність виробництва окремих видів сільгосп продукції та окремих

категорій сільгосптоваровиробників. Таким чином, суттєво зростають обсяги виробництва високомаржинальної експортоорієнтованої продукції, внаслідок чого відбувається деформація структури агропромислового виробництва, посилюється його залежність від експортних можливостей, що негативно впливає на економічну стійкість галузі й показник реальної доданої вартості, яка формується аграрною галуззю в Україні.

Разом із тим, незважаючи на вищезазначені недоліки, суцільна відміна дії режиму ПДВ-акумуляції є недоцільною, оскільки може призвести до непередбачуваних наслідків, особливо в умовах відсутності можливостей для застосування інших ефективних інструментів державної фінансової підтримки розвитку аграрної галузі в Україні. Удосконалення механізму застосування спецрежиму ПДВ повинно передбачати обмеження кола його суб'єктів на основі запровадження науково обґрунтованих критеріїв і посилення контролю за використанням сум, що формуються в результаті застосування даного інструмента фіскального стимулювання.

Напрями вдосконалення механізму адміністрування спецрежиму ПДВ мають передбачати можливість користування ним лише тим сільгосп підприємствам, що позбавлені можливості користування іншими формами державної фінансової підтримки, в яких відсутні можливості для податкової оптимізації та які є соціально орієнтованими у своїй діяльності.

Реформування режиму ПДВ-акумуляції у запропонованому варіанті, з одного боку, дасть змогу зберегти дію даного спецрежиму для переважної більшості малих і середніх сільгосп підприємств, що забезпечують робочі місця у сільській місцевості та формують бюджети сільських громад, а з іншого – мінімізувати непродуктивні бюджетні втрати, що виникають при використанні податкових преференцій суб'єктами господарювання, які мають можливості для реалізації схем податкової оптимізації.

Список використаних джерел

1. *Братцев В.* Госрегулирование сельского хозяйства России / В. Братцев // АПК: экономика, управление. – 2012. – № 6. – С. 45-52.
2. *Гончаренко Г.* Роль налоговых режимов для сельскохозяйственных товаропроизводителей в достижении целей аграрной политики России / Г.А. Гончаренко // Вестник МГУ. – Серия 6: Экономика. – 2010. – № 3. – С. 78 - 89.
3. *Єфименко Т.* Аналіз фінансових наслідків надання деяких пільг з податку на додану вартість / Т.І. Єфименко, І.О. Луніна, А.М. Соколовська // Фінанси України. – 2005. – № 10. – С. 6-18.
4. *Кузнецова Н.* Пути совершенствования государственного регулирования сельского хозяйства / Н. Кузнецова // АПК: экономика, управление. — 2013. – № 1. – С. 90–93.
5. *Полушкина Т.М.* Формирование рациональной системы государственного регулирования аграрной сферы экономики / Т.М. Полушкина // Фундаментальные исследования. – 2012. – № 9. – С. 976-980.
6. *Пошкус Б.* Поддержка сельского хозяйства в странах ЕС / Б. Пошкус // Экономика сельского хозяйства России. - 2008. - № 9. - С. 46-55.
7. *Прокопчук О.* Сутність і роль податку на додану вартість в економічній системі держави / О. Прокопчук, Л. Тулуш // Економіка АПК. – 2008. – № 12. – С. 85-89.
8. *Радченко О.* Стратегічні напрями бюджетного регулювання агропромислового виробництва в Україні / О. Радченко, Л. Тулуш // Економіка АПК.– 2012.– №10.– С. 81-90.
9. *Рыманов А.Ю.* Оценка налоговой политики в аграрном секторе / А.Ю. Рыманов // Финансы. – 2004. – № 4. – С. 35-37.
10. *Сидорова Н.* Специфика и функции НДС / Н.И. Сидорова // Финансы. – 2008. – № 2. – С. 36-40.
11. *Тулуш Л.* Функціонування податку на додану вартість у сфері агропромислового виробництва : моногр. / Л.Д. Тулуш, О.Т. Прокопчук. – К. : ННЦ „ІАЕ”, 2011. – 280 с.
12. *Тулуш Л.* Оподаткування сільськогосподарських товаровиробників : стан та перспективи розвитку (наук. вид.) / Л.Д. Тулуш, В.І. Проніна, Н.В. Сеперович. – Львів: НВФ «Українські технології», 2009. – 296 с.
13. *Узун В.* Методы оценки влияния аграрной политики на развитие сельского хозяйства [Электронный ресурс] / В. Узун, Е. Гагаулина, В. Сарайкин, Н. Карлова / Российская академия народного хозяйства и государственной службы при Президенте Российской Федерации. – М., 2014. – 114 с. – Режим доступа: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2444204.
14. *Эбрилл Л.* Современный НДС / Л. Эбрилл, М. Кин, Ж.-П. Боден, В. Саммерс. – М.: Весь Мир, 2003. – 274 с.
15. *Bhaskar A., Beghin J.* How coupled are decoupled farm payments? A review of the evidence [Электронный ресурс] / Iowa State University, Department of Economics, Working Papers Series № 07021. – Ames, August 2007. – Режим доступа: http://www2.econ.iastate.edu/research/webpapers/paper_12841_07021.pdf.
16. *Bird R., Gendron P.* The VAT in Developing and Transitional Countries. – Cambridge: Cambridge University Press, 2007. - 278 p.
17. *Carr A., Meyers W., Phipps T., Rosmiller G.* Decoupling Farm Programs [Электронный ресурс] / Proceedings of the NCR-134 Conference on Applied Commodity Price Analysis, Forecasting, and Market Risk Management. - St. Louis, 1988. – Режим доступа: <http://www.farmdoc.uiuc.edu/nccc134>.
18. *Erjavec E., Chantreuil F., Hanrahan K., Donnellan T.* Policy assessment of an EU wide flat area CAP payments system. - Economic Modelling. - July 2011. - Volume 28. - Issue 4. - Pp. 1550–1558.
19. *Matthews A.* The European Union’s Common Agricultural Policy and developing countries: the struggle for coherence. // European Integration. – 2008. – №30. – Pp. 381-399.
20. *Roningen V., Dixit P.* Economic implications of agricultural policy reforms in industrial market economies [Электронный ресурс] / Staff Report № AGES 89-363 / Economic Research Service, U.S. Department of Agriculture. – August 1989. Режим доступа: <http://naldc.nal.usda.gov/download/CAT91936151/PDF>.
21. *Stoeckel A., Vincent D., Cuthbertson S.* Macroeconomic consequences of farm support policies. - Durham: Duke University Press, 1989. – 394 p.
22. *Tyers R., Anderson K.* Agricultural protection growth in advanced and newly industrialized countries / Agriculture and governments in an interdependent world / Proceedings of the twentieth International Conference of Agricultural Economists, held in Buenos Aires, Argentina, 24-31 August 1988. – Pp. 175-188.
23. *Wise T.* The paradox of agricultural subsidies: measurement issues, agricultural dumping, and policy reform [Электронный ресурс] / Working Paper № 04-02 / Global Development and Environment Institute, Tufts University. – May 2004. – Режим доступа: <http://www.ase.tufts.edu/gdae/pubs/wp/04-02agsubsidies.pdf>.
24. *Tait A.* Value added tax. - Washington: International Monetary Fund, 1998. - 228 p.

Стаття надійшла до редакції 06.07.2015 р.

* * *

УДК 631.3

*Я.Ф. НАВРОЦЬКИЙ, науковий співробітник
Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки»*

Тенденції розвитку ринку сільськогосподарської техніки

Постановка проблеми. Сучасне сільське господарство неможливе без сучасних та ефективних засобів механізації. З радянських часів Україна була одним із визнаних лідерів у галузі сільськогосподарського машинобудування. Однак нині спостерігається занепад цієї перспективної галузі й вітчизняний аграрій дедалі більше користується імпортною технікою – як новою, так і тією, що була у вжитку.

Сучасний ринок сільськогосподарської техніки суттєво залежить від розвитку аграрного сектору в Україні, особливо великих аграрних холдингів. При цьому держава впливає на динаміку та напрями розвитку ринку як за рахунок регулювання законодавства, так і здійснення підтримки закупівлі вітчизняної техніки сільськогосподарськими товаровиробниками.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання забезпечення сільськогосподарських товаровиробників матеріально-технічними ресурсами широко висвітлювалося вітчизняними й зарубіжними вченими. Питання технічного забезпечення аграрних підприємств, інвестиційний розвиток, удосконалення системи матеріально-технічного забезпечення аграрного ринку висвітлені в працях таких учених, як Я.К. Білоусько [12], В.Є.Скоцик [11], О.В.Захарчук [2], М.І. Кісіль [5], П.А. Лайко [1], М.Г. Лобас [4], М.М. Могилова [6], Г.М. Підлісецький [8], П.Т. Саблук [10], Д.Ю. Соловей [12], Burrell Alison [14], Markham, Brett L [15], Pryor F.L. [16], Stam J. [17] та ін. Але проблема матеріально-технічного забезпечення аграрних

підприємств вітчизняними й імпортними засобами виробництва недостатньо висвітлена у плані його залежності від певних чинників у розвитку економіки країни та світової економіки. Передусім це стосується місця великих аграрних підприємств у розвитку аграрного сектору економіки.

Мета статті – аналіз і оцінка сучасного стану ринку сільськогосподарської техніки, залежність його від внутрішніх та зовнішніх факторів економіки, зокрема вплив на нього великих аграрних холдингів; визначення основних тенденцій та закономірностей розвитку ринку сільськогосподарської техніки й удосконалення його за рахунок державної підтримки та ринкових інструментів.

Виклад основних результатів дослідження. Одним із визначальних чинників розвитку ринку сільськогосподарської техніки останніх років є участь у сільськогосподарському бізнесі великих підприємств, а також залучення акціонерного капіталу окремими виробниками на міжнародних фондових біржах. Прихід на ринок впливових гравців, які мають у своєму розпорядженні значні фінансові ресурси, зумовив зростання попиту на високотехнічну й високопродуктивну техніку іноземного виробництва [11]. Великі агрохолдинги використовують переважно імпортну техніку, технічний рівень якої суттєво перевищує вітчизняні аналоги. Це визначає особливість та обсяг ринку сільськогосподарської техніки.

Упродовж останніх років спостерігається значне зменшення кількості невеликих підприємств і активний розвиток агрохолдингів, які постійно нарощують свій земельний банк, залучаючи у виробництво нові техно-

---

© Я.Ф. Навроцький, 2015

логії й використовуючи нову, високопродуктивну техніку іноземного виробництва. Вітчизняний виробник сільськогосподарської техніки виявляється для них нецікавим.

Досліджуючи динаміку структури аграрних підприємств залежно від їх розміру, можемо спостерігати, що у 2008 році підприємств, що мали в користуванні понад 10000 га сільськогосподарських угідь, було 93, а в 2013-му їхня кількість збільшилася

майже у два рази. Питома вага у загальній площі також зросла майже у два рази – з 8,1 до 15,9%, у той час як помітно скоротилася кількість і площа підприємств, що мають в користуванні від 1000 до 4000 га (табл.). Протягом останніх років спостерігається тенденція до збільшення кількості великих холдингів, а також поглинання ними менших холдингів та окремих підприємств.

Розподіл діючих сільськогосподарських підприємств за розміром сільськогосподарських угідь порівняно з 2008 роком і станом на 1 липня 2013 року

Підприємства, що мали сільськогосподарські угіддя	Кількість підприємств – усього		Відсотків, до загальної кількості		Площа, с.-г. угідь, тис. га		Відсотків, до загальної площі	
	2008	2013	2008	2013	2008	2013	2008	2013
Усього	50648	47442	85,7	84,9	21228,8	21800,1	100,0	100,0
У тому числі площею, га: до 5,0	5965	5026	10,1	9,0	19,0	16,0	0,1	0,1
5,1–10,0	4213	3755	7,1	6,7	33,5	29,6	0,2	0,1
10,1–20,0	5170	4784	8,8	8,6	79,9	74,1	0,4	0,3
20,1–50,0	14118	13294	23,9	23,8	536,1	504,0	2,5	2,4
50,1–100,0	4892	5275	8,3	9,5	348,6	383,0	1,6	1,8
100,1–500,0	7572	7233	12,8	12,9	1832,1	1770,9	8,6	8,1
500,1–1000,0	2846	2666	4,8	4,8	2049,7	1908,4	9,7	8,8
1000,1–2000,0	2863	2531	4,8	4,5	4090,4	3636,0	19,3	16,7
2000,1–3000,0	1362	1251	2,3	2,2	3338,0	3038,4	15,7	13,9
3000,1–4000,0	721	619	1,2	1,1	2481,0	2141,6	11,7	9,8
4000,1–5000,0	372	323	0,6	0,6	1659,7	1434,0	7,8	6,6
5000,1–7000,0	313	345	0,5	0,6	1822,7	2016,2	8,6	9,2
7000,1–10000,0	148	165	0,3	0,3	1216,4	1379,0	5,7	6,3
більше 10000,0	93	175	0,2	0,3	1721,7	3468,9	8,1	15,9
Підприємства, що не мали сільськогосподарських угідь	8411	8416	14,3	15,1	×	×	×	×

Джерело: Статистичний щорічник України за 2008 рік, статистичний збірник Сільське господарство України, 2013 рік.

Звичайно, інвестори великих агрохолдингів зацікавлені у підвищенні продуктивності праці та зниженні витрат. Тому їхній машинно-тракторний парк постійно оновлюється новими, потужними й високопродуктивними агрегатами. Деякі з них для обробки землі, сівби та збору врожаю застосовують таку організаційну форму, як МТС. Наприклад, у холдингах Укрзернопром і Світанок МТС обслуговують площі, значно віддалені від них – навіть у різних областях. Такий підхід має свої переваги з погляду вкладених інвестицій, але з іншого боку відбувається занепад соціальної сфери, не вдосконалюється інфраструктура, не створюються робочі місця в регіонах, які вони обслуговують.

Найбільший в Україні, а також у всій Європі земельний банк холдинг UkrLandFarming сформувався ще в 2011 ро-

ці після злиття з холдингом «Авангард». У 2013 році холдинг UkrLandFarming збільшив земельний банк із 532 тис. до 670 тис. га за рахунок купівлі українських активів агрохолдингу Valinor та ще близько 20 інших агропідприємств. Землі й підприємства розташовані у 23 областях України. Характерною особливістю цього холдингу є офіційна дистрибуція провідних світових компаній із виробництва сільськогосподарської техніки, що уможливорює повністю забезпечити власне виробництво за вигідними цінами високоякісною технікою таких відомих брендів, як John Deere, Kverneland, Hardi, Farmet, Schulte тощо.

Лідером із виробництва курятини в Україні є агрохолдинг Миронівський хлібопродукт (МХП). Регіони його діяльності охоплюють десять областей центральної та східної України. Основна спеціалізація компанії

– виробництво курятини (станом на 2013 рік вона охоплює 50% ринку промислового виробництва м'яса птиці в Україні), зернових, комбікормів.

У 2013 році МХП збільшив свій земельний банк на 40 тис. га, придбавши ТОВ «Воронеж Агро Холдинг», що вирощує зернові у Воронезькій області Російської Федерації. Тому загальний земельний банк МХП становив 360 тис. га, з яких 320 тис. – в Україні, 40 тис. га – в Росії [13].

Особливістю даної компанії є те, що працюючи за європейськими стандартами, вона експортує свою продукцію, м'ясо птиці та напівфабрикати на європейські ринки, а отже, може активно використовувати новітні технології в галузі сільськогосподарського виробництва.

Із МХП десять років тому почався триумф в Україні такого відомого потужного, сучасного й високотехнологічного трактора, як FENDT. У липні 2014 року МХП придбав ще 14 тракторів Fendt 936 Vario-Power на загальну суму більше 2 млн євро для заміни ними тих тракторів Fendt, які вже відпрацювали по 10-15 тис. мотогодин на полях агрохолдингу. На нинішній час МХП є найбільшим власником тракторів Fendt у світі. Близько 100 потужних тракторів виробництва цієї компанії працюють на полях українського агрохолдингу [7].

Подібна ситуація із впровадження нових технологій та використання сучасної техніки спостерігається і в інших агрохолдингах, які є рушійною силою у просуванні в Україні високоякісної, технологічної, економічної та потужної техніки, маючи всі необхідні фінансові ресурси.

На сучасному етапі держава не обмежує розвиток великих холдингів, опосередковано зменшуючи розвиток малого й середнього аграрного бізнесу.

Але через законодавчі інструменти держава повинна активно допомагати малим і середнім сільськогосподарським підприємствам, які є основними джерелами фінансування місцевих бюджетів, розвивають інфраструктуру села, створюють робочі місця. Так, постановою від 29 квітня 2015 року № 300 Кабінет Міністрів України встановив „Порядок використання коштів, передбаче-

них у державному бюджеті для фінансової підтримки заходів в агропромисловому комплексі шляхом здешевлення кредитів”. Цим Порядком зокрема передбачається виділення з бюджету 300 млн грн для здешевлення кредитів, що надаються сільськогосподарським товаровиробникам у розмірі 50% облікової ставки НБУ, але не вище за 30% річних. Така компенсація надається, передусім, підприємствам, які мають чистий дохід (виручку) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) за останній рік до 10 млн грн; у другу чергу тим, які ведуть діяльність із вирощування й розведення великої рогатої худоби молочних порід, іншої великої рогатої худоби [9]; ще 250 млн грн – на відшкодування аграріям вартості будівництва тваринницьких ферм і закупівлі худоби [3].

На нашу думку, цього недостатньо. Держава має безпосередньо та опосередковано впливати на ринок сільськогосподарської техніки для забезпечення аграріїв новою, високоякісною, продуктивною й високотехнологічною технікою. Основну увагу необхідно приділяти малим і середнім товаровиробникам, оскільки у великих аграрних холдингів достатньо власних фінансових ресурсів для розвитку матеріально-технічної бази.

Висновки. Враховуючи вищесказане, можна виділити кілька напрямів сприяння розвитку аграрних підприємств.

1. Відновити програму компенсації за придбану сільськогосподарську техніку, причому, на нашу думку, спрямовувати кошти на придбання вітчизняної високопродуктивної та високотехнологічної техніки. Це сприятиме підвищенню продуктивності праці, врожайності й запобіганню втрат урожаю при його збиранні.

2. Активізація лізингових програм як перспективного, зрозумілого та вигідного джерела фінансування придбання матеріально-технічних засобів для сільського господарства.

3. Розробка й фінансування програм щодо впровадження інноваційних технологій виробниками вітчизняної сільськогосподарської техніки.

Отже, тільки комплексний підхід держави в допомозі сільськогосподарським товарови-

робникам сприятиме піднесенню сільського господарства України на новий рівень і забезпечить стабільний розвиток аграрного ринку.

Список використаних джерел

1. Гудзь О.Є. Кредитування малих та середніх підприємств у сільській місцевості через кооперативну кредитну систему з урахуванням досвіду держав-членів ЄС / О.Є. Гудзь, П.А. Лайко, В.М. Алексійчук, Г.П. Лайко // Облік і фінанси АПК. – 2005. – № 3. – С. 31–44.
2. Захарчук О.В. Проблеми матеріально-технічного забезпечення сільськогосподарських підприємств України / О.В. Захарчук // Економіка АПК. – 2014. – № 7. – С. 92.
3. Кабмін затвердив порядок використання 300 мільйонів гривень на компенсацію кредитів аграріям (офіційний сайт інформаційного агентства УНІАН) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://economics.unian.ua/agro/1085197-kabmin-zatverdiv-poryadok-vikoristannya-300-milyoniv-griven-na-kompensatsiyu-kreditiv-agrariyam.html>.
4. Лобас М.Г. Матеріально-технічне забезпечення агропромислового виробництва України та організаційні форми його здійснення / М.Г. Лобас, І.М. Голодний // Агроінком. – 1998. – № 9–10. – С. 6–10.
5. Лупенко Ю.О. Інвестиційний розвиток сільського господарства Київської області / [Лупенко Ю.О., Кісіль М.І., Кожем'якіна М.Ю. та ін.]; за ред. М.І. Кісіля. – К.: ННЦ ІАЕ, 2012. – 86 с.
6. Моголова М.М. Удосконалення аналізу основних засобів сільського господарства на основі їх приведеної вартості / М.М. Моголова // Вісн. Сумського нац. аграр. ун-ту. Серія: Фінанси і кредит. – 2011. – № 1(30). – С. 348–353.
7. МХП снова выбирает тракторы Fendt (офіційний сайт порталу Аграрний тиждень. Україна) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://a7d.com.ua/novini/18071-mhp-snova-vybiraet-traktora-fendt.html>.
8. Підлісецький Г.М. Фінансовий лізинг як механізм державної підтримки техніко-технологічного забезпечення сільського господарства / Г.М. Підлісецький, П.А. Денисенко // Економіка АПК. – 2011. – № 4. – С. 75-79.
9. Постанова КМУ від 29.04.2015 №300 (Офіційний сайт Верховної Ради України) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/300-2015-p>.
10. Саблук П.Т. Концептуальні засади розробки і реалізації інвестиційних програм в аграрно-промисловому виробництві / П.Т. Саблук, М.Ю. Коденська. – К.: ННЦ ІАЕ, 2012. – 46 с.
11. Скоцик В.Є. Організаційні засади функціонування ринку сільськогосподарської техніки в Україні / В.Є.Скоцик // Наук. вісн. НУБіП України. Серія : Економіка, аграрний менеджмент, бізнес. – 2013. – № 181. – С. 207-209.
12. Соловей Д.Ю. Аналіз кон'юнктури ринку сільськогосподарської техніки в Україні / Д.Ю. Соловей, Я.К. Білоусько // Економіка АПК. – 2014. – № 1. – С. 40.
13. Топ 100 латифундистів України 01.01.2014 (Офіц. сайт нац. агропорталу LATIFUNDIST.COM) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://latifundist.com/rating/top100>.
14. Burrell Alison. Agricultural Policy and Enlargement of the European Union / Burrell Alison, Oskam Arie. – Wageningen, 2000. – 252 p.
15. Markham, Brett L. Mini farming :self sufficiency on ¼ acre / Brett L. Markham. – China, 2010. – 227 p.
16. Pryor F.L. Market economic systems/F.L. Pryor// Journal of Comparative Economics. Vol. 33, 2005, P 25-46.
17. Stam J., Koenig S, Milko ve D., Ryan j. Farm finances famain nealthy//Agro Outiok. – 2000, № 271. – P. 14-16.

Стаття надійшла до редакції 16.06.2015 р.

* * *

Новини АПК

Україна спроможна вирощувати до 60 тис. т рису

У 2012-2013 роках посівні площі рису в Україні становили близько 24-25 тис. га. Після анексії АР Крим посівні площі, які залишилися на контрольованій Україною території, зменшилися до 10-11 тис. га. Втрачено більше половини посівних площ, відповідно суттєво знизився і врожай. Якщо до анексії Криму урожай рису становив близько 150 тис. т щороку, то наразі орієнтовно становитиме до 65 тис. т. Про це повідомив заступник Міністра аграрної політики та продовольства України Володимир Лапа.

За його словами, навіть до анексії Криму Україна була залежна щодо імпорту. «Після анексії імпорту збільшився. Наприклад, у 2014 році порівняно з 2013-м його обсяги зросли з 68 тис. т до 84 тис. т. Україні для внутрішнього споживання потрібно 180 тис. т рису. Ми спроможні виробляти 60 тис. т. Тобто потреба в імпорті становить близько 120 тис. т. Вирощуванням рису займаються два регіони: Одещина та Херсонщина», - повідомив Володимир Лапа.

Він додав, що питання забезпечення країни рисом значною мірою залежить від відновлення системи іригації. «Нині проводимо активні консультації з Мінприроди України та зі Світовим банком щодо відновлення системи зрошення в Україні. Напрацьовуємо спільний проект із Світовим банком. Має бути проведений детальний аудит наявної системи зрошення. За рахунок залучення фінансування суттєво покращимо ситуацію із вирощуванням рису. Адже від цього залежить розвиток виробництва цієї культури на півдні України», - зауважив заступник Міністра.

Прес-служба Мінагрополітики України

УДК 330.341.1

*С.А. ВОЛОДІН, доктор економічних наук,
член-кореспондент НААН
Інститут інноваційного провайдингу*

Концептуальні засади створення технологічної платформи інноваційного розвитку АПК «Агротехнополіс»

Постановка проблеми. Конкурентоспроможність агропромислового комплексу визначається рівнем його інноваційного розвитку. В провідних країнах інноваційна модель ґрунтується на основі державної інноваційної політики, інноваційному потенціалі науки, інфраструктурі наукоємного ринку та інноваційній спроможності агропромислового виробництва. При цьому саме інфраструктурна складова є визначальною в побудові ринкової аграрної економіки, яка утворює трансферний механізм руху інновацій від інтелектуальної сфери у виробництво, що забезпечує його ефективність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичним дослідженням проблем становлення й функціонування інноваційної інфраструктури присвячені праці низки зарубіжних авторів: А. Андерсона [12], М. Кастелса [14], С. С. Отрі [13], М. Портера [15], Р. Смілор [16] та ін. Дослідженню ролі й завдань створення інноваційної інфраструктури, проблемами інтеграційної взаємодії між учасниками інноваційного розвитку займалися і займаються такі автори, як В. Геєць [2], В. Захарченко [5], М. Зубець [6], В. Со-

ловйов [9], І. Уханова [11], Л. Федулова [10], С. Харічков [11] та ін.

Проте теоретико-методологічні засади створення інноваційної інфраструктури в АПК опрацьовано не повною мірою, що й зумовило актуальність цього дослідження.

Мета статті – науково-методологічне обґрунтування концептуальних засад створення технологічної платформи інноваційного розвитку агропромислового комплексу України.

Виклад основних результатів дослідження. Державна наукова та освітня структура не витримує конкуренції на ринку насінневих, племінних, технологічних ресурсів, втрачає контроль над важливими сегментами наукоємного ринку під натиском фінансово-технологічних неконтрольованих експансій. Для розв'язання проблеми Інститутом інноваційного провайдингу створено наукові засади [1] й розроблено Модель трансферно-технологічної інфраструктури [7], адаптовану до конкурентних умов ринку, що об'єднує наукові, виробничі, комерційні структури, на засадах державно-приватного партнерства, забезпечує просування інноваційних розробок наукових установ у виробництво із залученням венчурних інвестицій і створенням інтегрованої

© С.А. Володін, 2015

підприємницької системи капіталізації й комерціалізації наукоємних технологій та продукції.

У державах Європейського Союзу стимулювання й підтримка технологічного та інноваційного розвитку здійснюється за допомогою технологічних платформ [4].

Технологічна платформа – це незалежне від інших партнерство, що спрямоване на розвиток науково-дослідних і експериментально-виробничих сегментів наукоємної сфери економіки, активізацію зусиль по створенню перспективних комерційних технологій, нових продуктів (послуг), залучення додаткових ресурсів для проведення досліджень та розробок на основі участі усіх заінтересованих сторін (бізнесу, науки, влади, суспільства).

Основним завданням технологічної платформи є виведення інноваційного продукту на внутрішній і зовнішній ринки через дослідно-технологічні роботи, експериментально-промислове виробництво й інноваційну інфраструктуру трансферу технологій [7].

У межах розробленої Моделі Інститутом інноваційного провайдингу, при опрацю-

ванні завдань програми наукових досліджень № 42 «Інноваційний розвиток» уперше науково обґрунтовано створення технологічної платформи «Агротехнополіс» як формату державної інноваційної політики з підтримки діяльності учасників наукоємної аграрної сфери усіх форм власності.

Місія технологічної платформи «Агротехнополіс» відповідає європейським нормам і пріоритетам рамкової програми «Горизонт 2020» [3].

Утворення технологічної платформи передбачає забезпечення цивілізованих правил гри на наукоємному аграрному ринку, сприяє встановленню паритетних відносин його учасників.

Структура технологічної платформи представлена на рисунку 1. Реалізація завдань технологічної платформи «Агротехнополіс» потребує створення об'єднуючої структури з демократичною формою заснування та функціонування. Такі можливості у вітчизняному законодавстві дає організаційно-правова форма «науковий парк» [8].

Форма: Науково-технічне та інноваційне партнерство в наукоємній сфері АПК
Ініціатори: Національна академія аграрних наук України, Всеукраїнський аграрний форум
Координатори: Науковий парк «Агротехнополіс», Інститут інноваційного провайдингу

Рис. 1. Технологічна платформа «Агротехнополіс»

Джерело: Складено на основі власних досліджень.

Проведений аналіз показав, що для створення технологічної платформи необхідно вирішити питання:

створення організаційно-правових засад і забезпечення пріоритетів державної підтримки технологічних платформ;

розробки, утвердження, державної та міжнародної підтримки програмно-цільових засад і проектних механізмів технологічної платформи;

створення спостережної й експертних рад, робочих груп при комітетах Верховної Ради України, Міністерства аграрної політики та продовольства, інших відомств щодо реформування аграрної науки на інноваційній основі;

заснування Наукового парку «Агротехнополіс» для забезпечення координації учасників наукоємного аграрного ринку з реалізації програмно-цільових завдань технологічної платформи, створення і підтримки кластерних об'єднань із реалізації проектів розвитку.

Науковий парк створюється за участю наукових установ, вищих навчальних закладів та інших юридичних осіб, що уклали засновницький договір, із метою розвитку науково-технічної й інноваційної діяльності, ефективного та раціонального використання наявного науково-технологічного потенціалу, матеріально-технічної бази для комерціалізації результатів наукових досліджень та їх запровадження на вітчизняному та закордонному ринках.

На рисунку 2 наведено організаційну структуру Наукового парку «Агротехнопо-

ліс», який передбачає участь державних наукових установ і дослідних господарств аграрної науки та освіти, їх аналогів у підприємницькій сфері, консалтингових установ, сільгосппідприємств і підприємств агробізнесу. Регуляторні функції державні, наукові, суспільні організації мають здійснювати через своїх представників у спостережній раді Наукового парку. Колегіальні рішення делегуються правлінню, виконавчі – дирекції парку. Партнерська мережа не обмежується, кількість партнерів визначається проектами Наукового парку та договірними відносинами їхніх виконавців.

Координація спільної діяльності учасників Наукового парку здійснюється за корпоративними інструментами: депозитарію інтелектуального капіталу, який регулює створення, передачу, апробацію і запровадження об'єктів інтелектуальної власності та інновацій в АПК; інкубатора інноваційно-інвестиційних бізнес-проектів, що забезпечує розробку й супровід реалізації кластерних проектів з освоєння, виробництва і реалізації наукоємної та суміжної товарної продукції; торгового дому, що координує відносини контрактації поставки ресурсів, переробки й реалізації продукції, виробленої за проектами Наукового парку.

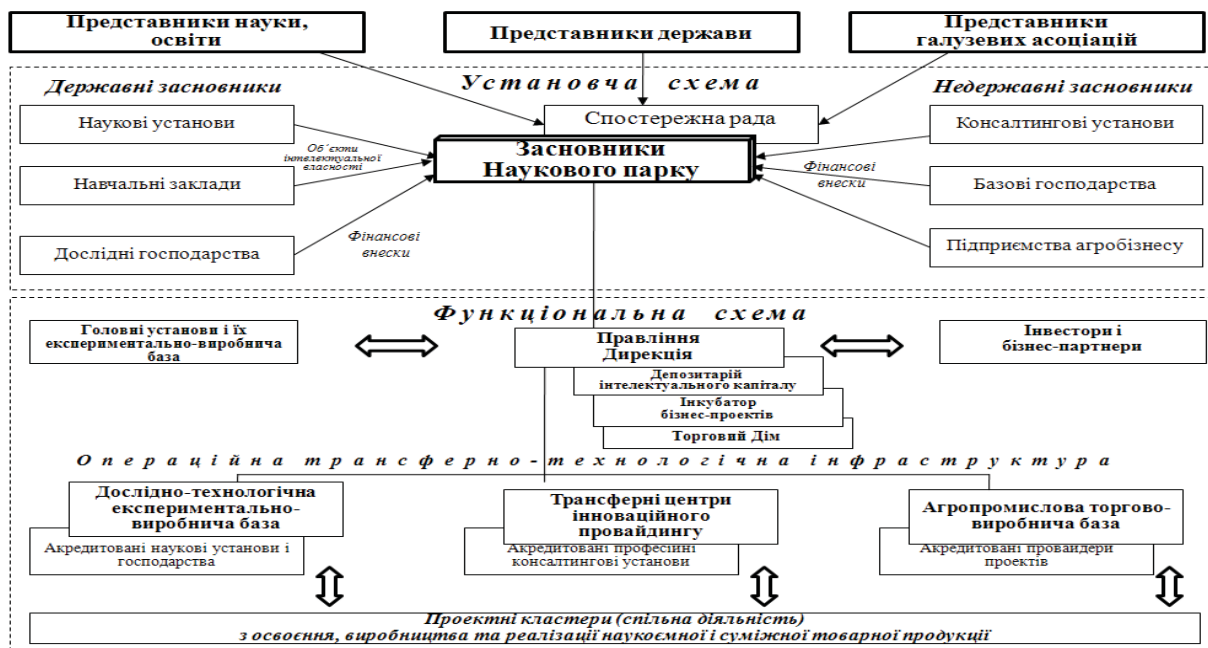

Рис. 2. Організаційна структура Наукового парку

Джерело: Складено на основі власних досліджень.

Визначено, що Науковий парк сприяє консолідації зусиль, ресурсів учасників наукоємного аграрного ринку, підвищення потужності їхньої виробничої бази та конкурентоспроможності продукції через кластерний механізм проектної інтеграції (рис. 3), який забезпечує мобілізацію потенціалу наукових установ, виробничих і комерційних структур на реалізацію інноваційно-інвестиційних бізнес-проектів.

Проведені дослідження показали, що пріоритетними напрямами господарської

діяльності Наукового парку можуть бути створення галузевих кластерів у виробництві зернових та олійних культур, садівництві, овочівництві й баштанництві, виробництві лікарської та ефіроолійної сировини, біоенергетиці, технічному оснащенні машинно-тракторного парку сільгосппідприємств і їхніх господарських зрошувальних систем, зберіганні, переробці й транспортуванні продукції.

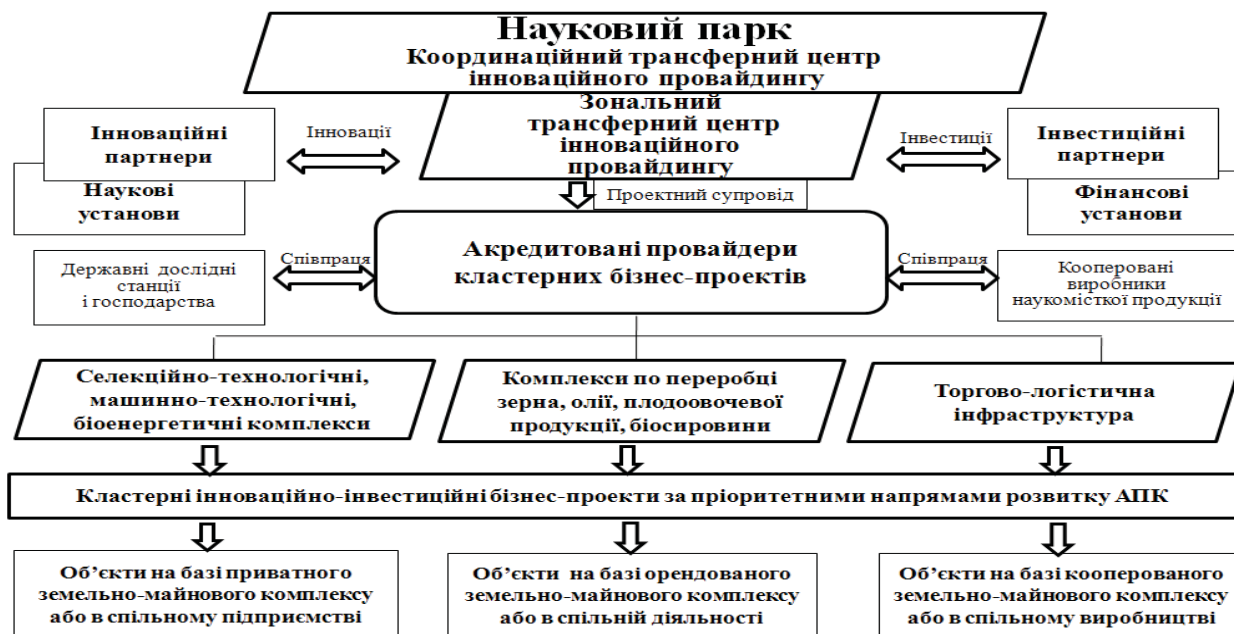

Рис. 3. Проектно-кластерні формування Наукового парку

Джерело: Складено на основі власних досліджень.

Реалізацію своїх завдань на наукоємному аграрному ринку Науковий парк здійснює через такі складові:

трансферно-інноваційну інфраструктуру на базі центрів інноваційного провайдингу з консалтингового обслуговування учасників Наукового парку та інших суб'єктів наукоємного аграрного ринку;

дослідно-виробничу інфраструктуру на базі установ і господарств, що створюють науково-технічну й інноваційну продукцію;

торгово-промислову інфраструктуру на базі індустріальних підприємств із виробництва, зберігання, переробки, транспортування і продажу продукції;

проектні кластери (спільна діяльність) з освоєння, виробництва та реалізації наукоємної й суміжної товарної продукції.

Висновки. Очікувані результати від реалізації Моделі створення технологічної платформи та напрями подальших досліджень:

поєднання можливостей науки й бізнесу інтеграцією через мережу консалтингових інноваційних центрів дослідно-виробничої та торгово-промислової бази установ і підприємств на засадах державно-приватного партнерства;

зосередження інноваційного потенціалу науки, формування методологічної бази прикладних наукових досліджень, економічних можливостей високотехнологічного виробництва та комерційної спроможності агробізнесу на проривних напрямках розвитку агропромислового комплексу, просування інноваційної продукції на вітчизняному й міжнародних ринках, економія бюджетних коштів;

залучення капіталу в проекти інноваційно-інвестиційного розвитку наукоємної сфери АПК, об'єкти освоєння та поширення високих технологій виробництва й реалізації конкурентної продукції на індустріальній основі; здійснення державного замовлення та регулювання повноважень щодо незалежної

експертизи конкурентних умов ринку наукоємних технологій, захисту від експансій, забезпечення розробки й реалізації інноваційно-інвестиційних проектів, яким надається пріоритет держави і які відповідають вимогам європейської інтеграції України.

Список використаних джерел

1. *Володін С.А.* Теоретико-методологічні та організаційні засади інноваційного провайдингу на наукоємному аграрному ринку: [моногр.] / С. А. Володін. – К.: ЗАТ «Нічлава», 2007. – 384 с.
2. *Гесць В.М.* Інноваційні перспективи України / В.М. Гесць, В. П. Семиноженко. – К: Знання України, 2006. – 336 с.
3. *Горизонт 2020* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.fp7-npr.kiev.ua/assets/Horizont_2020/HORIZON-20201.pdf.
4. *Европейские технологические платформы* [Електронний ресурс]. – Режим доступа: http://www.kharkov.ua/_upload/file/-/etps.pdf.
5. *Захарченко В.І.* Інноваційний менеджмент: теорія і практика в умовах трансформації економіки: [навч. посіб.] / В.І. Захарченко, Н.М. Корсікова, М.М. Меркулов. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – 448 с.
6. *Зубець М.В.* Кластерний підхід інтеграції та інноваційно-інвестиційного розвитку АПК / М. В. Зубець, С. А. Володін // Вісн. аграр. науки. – 2009. – № 11. – С. 5-8.
7. *Концептуальні засади створення Агротехнополісу високотехнологічного забезпечення інноваційного розвитку АПК* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.naas.gov.ua/3_Conceptual%20principles.docx.
8. *Про наукові парки: Закон України*: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1563-17/print1397339611436077>.
9. *Соловійов В.П.* Передумови та реалії створення інноваційної інфраструктури в Україні / В.П. Соловійов [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/18089/1/52-Solovyov-89-90.pdf>.
10. *Федулова Л.І.* Інноваційна економіка: підручник / Л.І. Федулова. – К.: Либідь, 2006. – 236 с.
11. *Харічков С.К.* Формування раціональної функціонально-організаційної структури та механізму координації учасників технопарку / С.К. Харічков, І.О. Уханова // Наук. журнал «Економіка: реалії часу». – Одеса, ОНПУ. – 2013. – №3 (8). – С. 180-186.
12. *Anderson, Gary, Jeanne Powell, and Stephanie Shipp.* «Improving the Advanced Technology Program's Business Reporting System—A Firm-Level R&D Survey». Proceedings of the American Statistical Association, Government Statistics Section, [CD-ROM]. Alexandria, VA: American Statistical Association, 2003.
13. *Athreye, Suma S.* «Technology Policy and Innovation: The Role of Competition Between Firms.» In Pedro Conceicao et al., eds. Science, Technology, and Innovation Policy: Opportunities and Challenges for the Knowledge Economy. Westport, CT: Quorum Books, 2008.
14. *Castells, M., and P. Hall.* Technopoles of the World. London, UK: Oxford University Press, 1994.
15. *Porter M.* Clusters and the New Economics of Competition / M. Porter – Harvard: Harvard Business Review, 1998. – 90 p.
16. *Smilor R.* Commercializing technology through new business incubators / R. Smilor // Research management. N. Y., 2002. – Vol. 10, Sept.-Oct. – 36-40 p.

Стаття надійшла до редакції 22.06.2015 р.

* * *

*А.М. ЗОРГАЧ, асистент
Національний університет біоресурсів і природокористування України*

Формування результативної системи управління інноваційно-інвестиційною діяльністю сільськогосподарських підприємств

Постановка проблеми. Інноваційно-інвестиційна діяльність є фактором економічного зростання і розвитку, оскільки позитивно впливає на модернізацію національної економіки, підвищує конкурентоспроможність на основі технічного й технологічного оновлення виробництва. Інновації є пріоритетним напрямом реформування та розвитку аграрної сфери з погляду на першочергову необхідність відновлення основних виробничих засобів і спроможні забезпечити подальшу динаміку та конкурентоспроможність цієї стратегічної для усієї економіки галузі. Інноваційна складова відображає здатність суб'єктів господарювання використовувати нові знання й досвід, створювати сприятливе середовище для виникнення нових ідей та запровадження їх у виробництво. Отже, активізація інноваційно-інвестиційної діяльності в аграрній сфері є актуальною проблемою сьогодення, розв'язання якої сприятиме виходу сільського господарства із кризи і відродженню села. Прийняття рішень про доцільність інноваційно-інвестиційних проектів зумовлює необхідність формування результативної системи управління інноваційно-інвестиційним потенціалом сільськогосподарських підприємств, що й визначає актуальність даної теми дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми інноваційно-інвестиційного розвитку сільського господарства останнім часом досліджували багато учених-

економістів, а саме: Є.А. Бузовський [2], О.Д. Витвицька [3], М.М. Гаврилюк [4], О.Д. Гудзинський [5], Н.М. Давиденко [6], О.І. Дацій [7], Л.В. Забуранна [9], М.І. Кісіль [11], О.В. Кот [12], М.Ф. Кропивко [13], Л.І. Курило [10], К.О. Лисенко [14], М.І. Лобанов [15], Ю.О. Лупенко [16], Т.С. Орлова [13], П.Т. Саблук [10], В.А. Скрипниченко [2], В.О. Трегобчук [17], Н.О. Шквиря [15], О.Г. Шпикуляк [10], В.Г. Чабан [18] й інші. Разом із тим дотепер не вирішеною залишається низка актуальних питань організаційно-економічного плану щодо формування результативної системи управління інноваційно-інвестиційним потенціалом сільськогосподарських підприємств.

Мета статті – визначення теоретико-методичних і практичних засад формування результативної системи управління інноваційно-інвестиційним потенціалом сільськогосподарських підприємств.

Виклад основних результатів дослідження. Розробка результативної системи управління інноваційно-інвестиційною діяльністю сільськогосподарських підприємств ґрунтується на припущенні, що ефективність її функціонування залежить від ступеня використання інноваційно-інвестиційного потенціалу підприємства. Ця ефективність являє собою послідовну реалізацію семантичного ланцюжка: "завдання → ресурси → здатності → можливості → результати", який уможливує дати кількісну та якісну характеристику часткових потенціалів, що формують потенціал розвитку підприємства (рис. 1).

Інноваційно-інвестиційний потенціал сільськогосподарського підприємства (ІІП) слід розглядати як невід'ємну частину його виробничо-господарського потенціалу, що виявляє реальні здатності господарюючого суб'єкта забезпечувати своє довгочасне функціонування і досягнення стратегічних завдань з урахуванням сукупних здатностей внутрішнього та можливостей зовнішнього середовища на основі використання наявних ресурсів. Іншими словами, ІІП – це органічна комбінація ресурсів, наявних у розпорядженні сільськогосподарського підприємства, його здатностей досягати певних цілей на основі раціонального використання цих ресурсів, можливостей підприємства максимально задовольняти потреби в про-

дукції й послугах із метою реалізації інноваційно-інвестиційного проекту.

Структурно потенціал розвитку сільськогосподарського підприємства можна представити як сукупність складових: виробничий, інвестиційний, інтелектуальний, інноваційний, інформаційний, іміджевий, маркетинговий, соціальний та інші, з яких на забезпечення інноваційного розвитку найбільше впливають виробничий і технологічний, які за функціональним навантаженням можна поєднати в одну групу, інвестиційний, інтелектуальний, інноваційний та інформаційний потенціали. У подальшому дослідженні розглянемо виробничу, інвестиційну, інтелектуальну й інноваційну складові потенціалу розвитку сільськогосподарських підприємств.

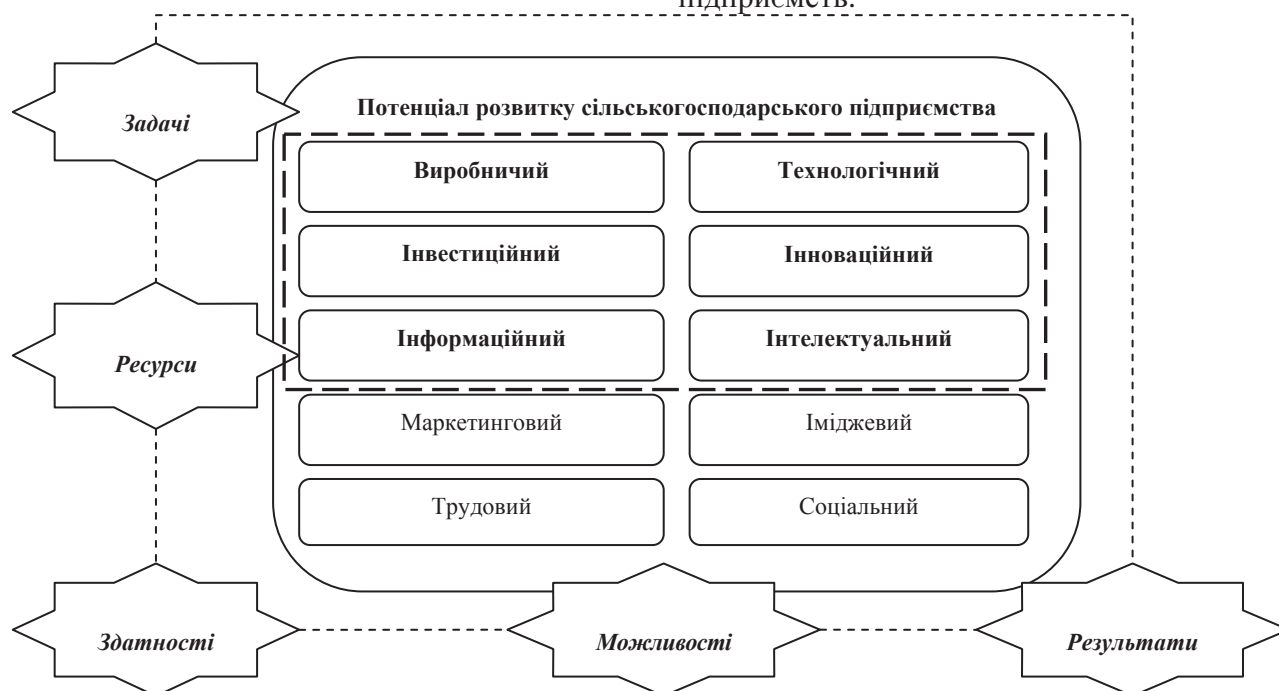

Рис. 1. Структура потенціалу розвитку сільськогосподарських підприємств

Джерело: Запропоновано автором.

Виробничий потенціал підприємства визначається наявністю матеріально-речовинних ресурсів і можливостями їх ефективного використання; технологічний – наявністю в підприємстві або можливістю залучення у виробничий процес високотехнологічних процесів, інвестиційний – наявністю фінансових ресурсів та можливостей підприємства структурувати їх у фонди цільового призначення для ведення інвестиційної діяльності; інтелектуальний – наявністю інтелектуальних ресурсів і можливос-

тями використовувати їх за допомогою застосування знань та трудових умінь персоналу; інноваційний – наявністю й можливостями використання інформаційних ресурсів із метою реалізації інноваційно-інвестиційного проекту.

До основних джерел формування інвестиційного потенціалу для сільськогосподарських підприємств належать: власні фінансові ресурси інвестора (прибуток, амортизація, відшкодування збитків від аварій, стихійного лиха, грошові нагромадження і за-

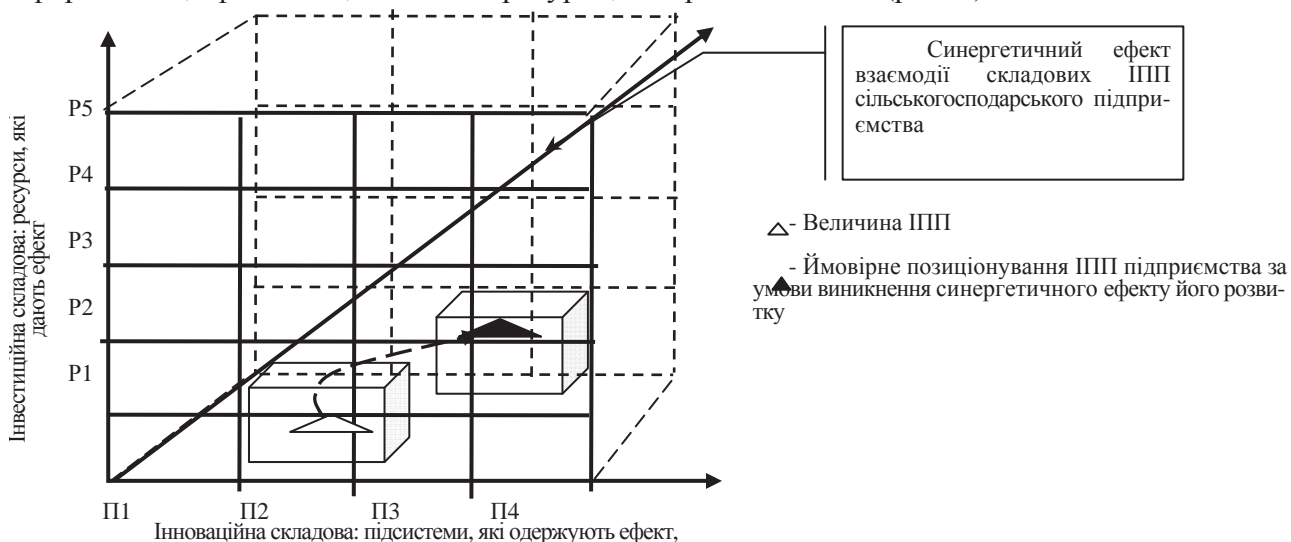
ощадження громадян, юридичних осіб тощо); позикові фінансові кошти інвестора (облігаційні позики, банківські та бюджетні кредити), лізинг, інвестиційний селенг; залучені фінансові кошти інвестора (кошти, одержані від продажу акцій, іноземні інвестиції, пайові й інші внески громадян та юридичних осіб); бюджетні інвестиційні асигнування; добродчинні внески, пожертвування організацій, підприємств і громадян.

До складових інноваційного потенціалу слід віднести: трудові (інтелектуальний капітал), нематеріальні (інтелектуальна власність), матеріально-технічні, фінансово-економічні та інформаційні. Структура інноваційного потенціалу представлена єдністю трьох його складових: ресурсної, внутрішньої, результативної, які співіснують, взаємно передбачають і зумовлюють одна одну та виявляються у використанні як його "триєдина сутність". Так, ресурсна складова інноваційного потенціалу залежить від можливостей використання кожного одиничного господарського ресурсу в інноваційному процесі.

Головним принципом виділення ресурсних елементів потенціалу є їхня функціональна роль в інноваційному процесі. Ця складова включає у себе матеріально-технічні, інформаційні, фінансові, людські ресурси,

які, в свою чергу, теж поділяються на частини, існуючі в безпосередньому зв'язку та взаємозалежності. Внутрішня складова інноваційного потенціалу – це так званий "важіль", що забезпечує дієздатність й ефективність функціонування інших його елементів. Її доцільно представити інститутами (суб'єктами інноваційної діяльності), які забезпечують: внутрішні процеси інноваційної діяльності (винахід і виробництво нового продукту); безпосереднє впровадження нових технологій; взаємозв'язок об'єкта дослідження (підприємства) як із наукою, яка надає прогресивні ідеї та вже оформлені інноваційні розробки, так і з ринком, який споживає готовий продукт, а також методами, засобами організації управління інноваційним процесам.

Виходячи з цього, результативність системи управління інноваційно-інвестиційною діяльністю сільськогосподарських підприємств проявляється в результаті появи синергізму – ефекту взаємодії, що забезпечує ефективність використання всіх виявлених складових ІПП, більшу, ніж проста арифметична сума діяльності окремих його складових. Величину розвитку ІПП підприємства представлено у вигляді трирівневої параметричної моделі (рис. 2).

де P1 – власні фінансові ресурси; P2 – позикові фінансові кошти інвестора; P3 – залучені фінансові кошти інвестора; P4 – бюджетні інвестиційні асигнування; P5 – добродчинні внески, пожертвування організацій, підприємств і громадян.

П1 – трудова підсистема (інтелектуальний капітал); П2 – нематеріальна підсистема (інтелектуальна власність); П3 – матеріально-технічна та інформаційні підсистеми; П4 – фінансово-економічна підсистема.

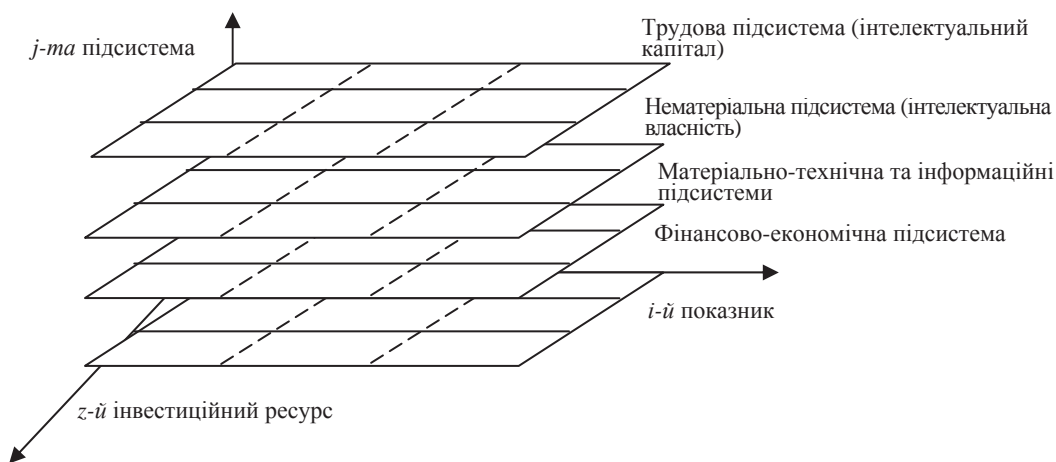
Рис. 2. Модель оцінки синергетичного ефекту від впровадження проекту результативної системи управління інноваційно-інвестиційною діяльністю сільськогосподарського підприємства

Джерело: Запропоновано автором .

Результативна складова віддзеркалює результат реалізації існуючої можливості, той реальний фактичний інноваційний продукт, що одержаний в інноваційному процесі, тобто досягнутий рівень потенціалу. Доцільність виділення цієї складової підтверджується тим, що саме інноваційний продукт як результат інноваційних процесів зумовлює подальший не лише кількісний, але і якісний ріст інноваційного потенціалу системи (господарюючого суб'єкта). Він сприяє розвитку ресурсної складової, якщо це продукт, внутрішньої частини інноваційного потенціалу, якщо це здійснена інновація в самій інноваційній сфері. Він несе в собі потенційно нові можливості, виводить на новий рівень функціонування інноваційний

потенціал у цілому. Результативна складова інноваційного потенціалу являє собою цільову характеристику даної категорії, що проявляється в потоках інноваційної продукції, головним чином забезпечуючи його відтворення.

Запропонована система оцінки величини ІІП сільськогосподарських підприємств структурно складається зі взаємозв'язаних блоків, що характеризують послідовність розрахунків на кожному з рівнів. Відповідно до запропонованої схеми, на першому рівні визначаються часткові потенціали підприємства P_{ijz} за кожною з чотирьох підсистем. Тривимірну матрицю кожного рівня можна представити в такому вигляді (рис. 3):

P_{ijz} – частковий потенціал j-ї підсистеми за виміром i-их показників, одержаний від z-го інвестиційного ресурсу; $i = 1, 2, \dots, m$; $j = 1, 2, \dots, 5$; $z = 1, 2, \dots, s$.

Рис. 3. Тривимірна матриця кожного рівня синергетичного ефекту формування ІІП сільськогосподарського підприємства

Джерело: Запропоновано автором.

Уявляється доцільною характеристика основних компонентів ІІП у семантичному ланцюжку: "завдання → ресурси → здатності → можливості → результати" (табл.).

Характеристика складових інноваційно-інвестиційного потенціалу сільськогосподарського підприємства в системі "завдання → ресурси → здатності → можливості → результати"

	Виробничий потенціал	Інвестиційний потенціал	Інтелектуальний потенціал	Інноваційний потенціал
Система стратегічних завдань	Формування й забезпечення збалансованої структури всіх складових виробничого потенціалу	Оптимізація фінансових потоків	Забезпечення всіх ділянок життєдіяльності підприємства висококваліфікованими працівниками	Перехід підприємства з одного стану в інший, більш високий, необхідний для досягнення поставлених цілей
Система формування ресурсів	Сукупність матеріально-виробничих запасів і основних засобів	Грошові доходи, нагромадження і фінанси, що знаходяться у порядкуванні господарюючого суб'єкта	Використання інтелектуальних здібностей персоналу підприємства	Нематеріальні активи

Володіння сукупними здатностями	Технічні, якісні та інші властивості машин, устаткування, матеріалів, від яких безпосередньо залежить якість і кількість виробленої продукції, виконаних робіт, послуг	Здатність вчасно формувати, направляти й акумулювати фінансові потоки, а також здатність до прискореного освоєння інвестицій, різкого збільшення капітальної вартості бізнесу й швидкої оборотності капіталу	Сукупність здатностей, професійних навичок працівників підприємства, необхідних для виконання ними своїх професійних обов'язків, а так само здатності до постановки й рішення нових творчих завдань, створення чогось якісно нового, що відрізняється неповторністю й унікальністю	Суб'єктивні умови застосування й трансформації ресурсів підприємства в усіх видах інноваційної діяльності
Наявність реальних можливостей	Об'єктивні умови залучення і використання основних засобів та матеріально-виробничих запасів	Особливості фінансової, облікової й інвестиційної політики, фінансова стратегія, ставка рефінансування і т.д.	Сукупність умов зовнішнього й внутрішнього середовища підприємства, що дають змогу удосконалити й розбудувати навички та уміння персоналу: організаційна культура, кадрова політика, система мотивації і т.д.	Об'єктивні умови залучення ресурсів і реалізації здатностей у науковій, науково-технічній, виробничій та комерційній діяльності
Результати як відбиття системи стратегічних завдань	Реалізація виробничої програми	Максимізація позитивного фінансового результату	Створення трудового колективу, здатного до змін, розвитку, відновлення	Досягнення підприємством вищого рівня розвитку

Джерело: Розроблено автором.

Дослідження і представлення ІІІ у системі "завдання → ресурси → здатності → можливості → результати" забезпечує можливість ефективного управління його розвитком. Вивчення теоретичних основ форму-

вання й функціонування ІІІ дало змогу виявити та привести в певну систему фактори, що впливають на його стан. Класифікація факторів, що визначають стан і розвиток ІІІ, наведена на рисунку 4.

Рис. 4. Класифікація факторів, що впливають на стан ІІІ

Джерело: Запропоновано автором.

Раніше існуючі систематизації ґрунтувалися на виділенні таких класифікаційних ознак: середовище формування (внутрішнє й зовнішнє), особливості виробництва сільськогосподарської продукції як виду діяльності (залежність від природно-кліматичних впливів навколишнього середовища; колек-

тивний характер трудових процесів при виробництві аграрної продукції; специфічні форми кооперації). Ідентифікація та систематизація факторів, що впливають на стан використання ІПП, уможливили розробити схему управління розвитком ІПП (рис. 5).

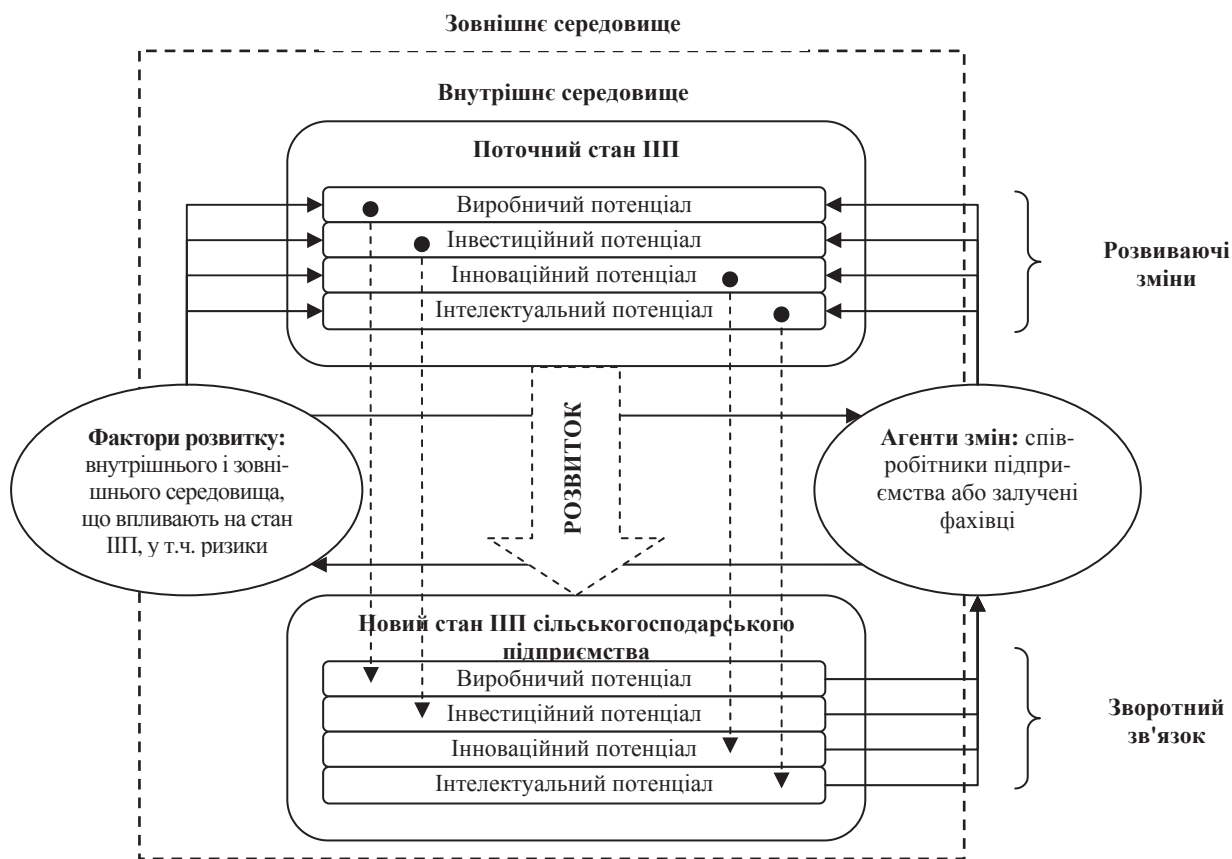

Рис. 5. Схема формування результативної системи управління інноваційно-інвестиційною діяльністю сільськогосподарських підприємств

Джерело: Запропоновано автором.

Схема побудована на гармонізації взаємодії блоків: об'єкт управління (сам ІПП, аналіз його поточного стану), фактори й агенти розвитку (впливають на поточний стан потенціалу через розвиваючі зміни), процес розвитку (реалізація запланованих розвиваючих змін) і кінцеві результати (новий стан ІПП), одержані при цілеорієнтованому управлінні даним процесом.

Інтегральний синергетичний показник ІПП сільськогосподарського підприємства визначають за формулою:

$$I_t = \sum_{i=1}^n \lambda_i \delta_{it} = (\lambda_1 \lambda_2 \dots \lambda_n) \begin{pmatrix} \delta_{1t} \\ \delta_{2t} \\ \dots \\ \delta_{nt} \end{pmatrix} = (\lambda_1 \lambda_2 \dots \lambda_n) (\delta_{1t} \delta_{2t} \dots \delta_{nt})', \quad 1$$

де I_t – поточний стан ІПП сільськогосподарського підприємства у період часу t ;

$\delta_{it} = (\delta_{i1} \delta_{i2} \dots \delta_{in})$ – вектор нормалізованих значень показників, що характеризують стан ІПП у період часу t ;

$\lambda_i = (\lambda_{i1} \lambda_{i2} \dots \lambda_{in})$ – вектор коефіцієнтів значимості складових ІПП;

$i = \overline{1, n}$ – номери показників, що характеризують стан ІПП.

Одержання інтегрального синергетичного показника ІПП сільськогосподарського підприємства дає можливість управляти розвитком цього потенціалу на основі даних його моніторингу.

Залежність між новим і поточним станом ІПП сільськогосподарського підприємства в загальному вигляді може бути представлена в такий спосіб:

$$I_{t+1} = f(I_t; U_{jt}; Z_{kt}; t) = I_t + \Delta f(I_t; U_{jt}; Z_{kt}; t) = I_t + \sum_{i=1}^n \lambda_i * \Delta \delta_{it}(I_t; U_{jt}; Z_{kt}; t), \quad (2)$$

де I_{t+1} – новий стан ІП у період часу $t+1$;
 $U_{jt} = (u_{1t} \ u_{2t} \ \dots \ u_{mt})$ – вектор розвиваючих змін, що характеризують цілеспрямовані впливи агентів зміни на ІП у період часу t ;
 $j = \overline{1, m}$ – номери розвиваючих змін, що характеризують вплив агентів змін на ІП;

$Z_{kt} = (z_{1t} \ z_{2t} \ \dots \ z_{pt})$ – вектор факторів розвитку, що впливають на стан ІП у період часу t ;

$k = \overline{1, p}$ – номери факторів розвитку, що характеризують вплив внутрішнього й зовнішнього середовища на стан ІП.

Модель (3) описує поточний стан ІП у будь-який момент часу на інтервалі $[t_0; T]$, а разом із рівнянням (2) – новий стан ІП у тому ж інтервалі часу.

$$\left. \begin{aligned} I_{t+1} &= I_t + \sum_{i=1}^n \lambda_i * \Delta \delta_{it}(I_t; U_{jt}; Z_{kt}; t), & (1) \\ \max \sum_{i=1}^T \lambda_i * \delta_{it} & & (2) \\ I_t &\in A_t, & (3) \\ U_{jt} &\in B_t, & (4) \\ Z_{kt} &\in C_t, & (5) \\ t &\in [1; T], & (5) \end{aligned} \right\} \quad (3)$$

де $\Delta \delta_{it}(I_t; U_{jt}; Z_{kt}; t)$ – приріст нормалізованих значень показників, що характеризують стан ІП у період часу t під впливом розвиваючих змін і факторів розвитку;

A_t – область припустимих значень векторів ІП сільськогосподарського підприємства;

B_t – область припустимих значень векторів розвиваючих змін;

C_t – область припустимих значень векторів факторів розвитку.

Рівняння (1) у моделі (3) являє собою функціональну залежність нового стану ІП сільськогосподарського підприємства від його поточного стану змін, факторів розвитку, часу. Вирази (2)-(4) у цій моделі є математичним формулюванням обмежень.

Висновки. Встановлено, що структурно потенціал розвитку сільськогосподарського підприємства можна представити як сукупність складових: виробничий, інвестиційний, інтелектуальний, інноваційний, інформаційний, іміджевий, маркетинговий, соціальний та інші, з яких на забезпечення інноваційного розвитку найбільше впливають виробничий і технологічний. Запропоновано систему оцінки величини інноваційно-інвестиційного потенціалу сільськогосподарських підприємств, що складається зі взаємозв'язаних блоків, які характеризують послідовність розрахунків на кожному з визначених рівнів. Також обґрунтовано методичні засади визначення інтегрального синергетичного показника інноваційно-інвестиційного потенціалу сільськогосподарського підприємства. Такий підхід дає змогу на новому рівні ідентифікувати й оцінювати інновації та інвестиції, формувати якісні практичні рекомендації щодо розвитку інноваційно-інвестиційного потенціалу сільськогосподарських підприємств і раціонального його використання.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про інноваційну діяльність» від 04.07.2002, № 40-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.zakon.rada.gov.ua.
2. Бузовський Є.А. Інновації у розвитку підприємництва в аграрній сфері / Є.А. Бузовський, В.А. Скрипниченко // Економіка АПК. – 2009. – № 1. – С. 55-63.
3. Витвицька О.Д. Формування стратегії інноваційного розвитку аграрних підприємств / О.Д. Витвицька // Економіка АПК. – 2011. – № 10. – С. 132 – 138.
4. Гаврилюк М.М. Агропромислового виробництва – інноваційний шлях розвитку / М.М. Гаврилюк // Економіка АПК. – 2005. – № 8. – С. 19-22.
5. Гудзинський О.Д. Державне управління інноваційною діяльністю виробництва екологічно чистої м'ясо-сальної продукції / О.Д. Гудзинський, П.В. Іванюта // Інвестиції: практика та досвід. – 2010. – № 16. – С. 28-30
6. Давиденко Н.М. Активізація інвестиційної діяльності в аграрному секторі економіки України / Н.М. Давиденко // Агроінком. – 2007. – № 9-10. – С. 73-76.
7. Дацій О.І. Фінансове забезпечення інновацій в агропромисловому комплексі України / О.І. Дацій // Проблеми інвестиційно-інноваційного розвитку. – 2011. – № 1. – С. 65-76.
8. Департамент агропромислового розвитку Київської області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kyiv-obl.gov.ua/departament_agropromislovogo_rozvitku.
9. Забуранна Л.В. Соціально-економічні аспекти розвитку агропромислового виробництва / Л.В. Забуранна, Н.В. Попрозман // Економіка АПК. – 2015. – № 3. – С. 15-22.

10. *Саблук П.Т.* Інноваційна діяльність в аграрній сфері: інституціональний аспект: моногр. / [Саблук П.Т., Шпикуляк О.Г., Курило Л.І. та ін.]. — К. : ННЦ ІАЕ, 2010. — 706 с.
11. *Кісіль М.І.* Інвестиційна та інноваційна складові доктрини аграрної політики України / М.І. Кісіль // *Економіка АПК*. — 2003. — №7. — С. 82-87.
12. *Кот О.В.* Теоретичні аспекти інноваційного розвитку аграрного сектору економіки та його організаційно-економічне забезпечення / О.В. Кот // *Проблеми в аграрних формуваннях та його наслідки* // *Проблеми інвестиційно-інноваційного розвитку*. — 2011. - № 1. — С. 57-63.
13. *Кропивко М.Ф.* Організаційні форми впровадження інновацій в агропромислове виробництво з використанням потенціалу аграрної науки / М.Ф. Кропивко, Т.С. Орлова // *Економіка АПК*. — 2007. — № 7. — С. 11-18.
14. *Лисенко К.О.* Особливості розвитку підприємництва аграрного сектору в ринкових умовах / К. О. Лисенко // *Управління проектами та розвиток виробництва: Зб.наук.пр.* — Луганськ: вид-во СЛУ ім. В. Даля, 2011. — № 2(38). — С. 77-82.
15. *Лобанов М.І.* Регіональні центри в системі інноваційного забезпечення агропромислового виробництва / М.І. Лобанов, Н.О. Шквиря // *Агроінком*. — 2007. — № 9-10. — С. 60-63.
16. *Лупенко Ю.О.* Інвестування розвитку сільського господарства / Ю.О. Лупенко, С.І. Лупенко // *Економіка АПК*. — 2008. — № 12. — С. 59-62.
17. *Трегобчук В.М.* Інноваційно-інвестиційний розвиток національного АПК: проблеми, напрями і механізми / В.М. Трегобчук // *Економіка України*. — 2006. — № 2. — С. 4-12.
18. *Чабан В.Г.* Інновації як умова підвищення конкурентоспроможності аграрного сектору / В.Г. Чабан // *Економіка АПК*. — 2006. — № 7. — С. 68-72.
19. *Badylis S.E.* Analysis of Risk to Life and Limb / S.E. Badylis. — *Operations Research*, 1980, 28(1), Jan-Feb. — 175 p.
20. *Davis E.D.* Financial Fragility and systemic Risk / E.D. Davis. — Oxford, 1995. — 396 p.
21. *Fama E.F.* Risk, Return, and Equilibrium: Empirical Tests / E.F. Fama, J.D. MacBeth // *Journal of Political Economy*. — 1973. Vol. 81. — P. 607-636.
22. *Hopkin, Paul.* Fundamentals of Risk Management. Understanding, evaluating and implementing effective risk management. — Kogan Page Limited. — 2010. — 358 p.
23. *Kiff J., Michaud F.-L., Mitchell J.* Une revue analytique des instruments de transfert du risque de crédit // *Rev. de la stabilité fin.* — P., 2003. — Juen. — P. 110-133.

Стаття надійшла до редакції 22.06.2015 р.

* * *

Новини АПК

Україна зацікавлена у розвитку співробітництва в аграрній сфері з Японією

Про це повідомила заступник Міністра Мінагрополітики України з питань євроінтеграції Владислава Рутицька під час зустрічі з Надзвичайним та Повноважним Послом Японії в Україні Шікегі Сумі.

«За шість місяців 2015 року товарообіг продукції сільського господарства з Японією склав 68 млн дол. США, експорт при цьому становить 66,6 млн дол. Також ми хочемо висловити подяку Уряду Японії за партнерську фінансову допомогу», - зазначила заступник Міністра.

Сторони обговорили залучення інвестицій у розвиток агропромислового комплексу України. Зокрема, серед пріоритетних напрямів є: виробництво і переробка сільгосппродукції з високою доданою вартістю, впровадження прогресивних технологій та обладнання в галузі сільського господарства, будівництво та модернізація об'єктів, пов'язаних з агрологістикою.

Надзвичайний та Повноважний Посол Японії в Україні Шікегі Сумі зазначив, що під час останніх засідань Урядів обох країн обговорювалися питання розширення торговельно-економічного співробітництва, зокрема продукцією зернової галузі.

«Японія є загальноновизнаним лідером на ринку виробництва обладнання для інструментального хімічного аналізу. Українська аграрна галузь потребує високоточного лабораторного обладнання для визначення якості та безпечності сільгосппродукції. Тому Мінагрополітики України зацікавлене у залученні грантової допомоги з боку Уряду Японії. Слід зазначити, що для нас також дуже важлива підтримка сільгоспвиробників, які працюють на окупованих територіях Луганської та Донецької областей», - додала Владислава Рутицька.

Прес-служба Мінагрополітики України

*I.M. IVASHKIV, candidate of economic sciences,
senior research fellow
Carpathian State Agricultural Research Station of
Institute of Agriculture of Carpathian Region NAAS*

External market relations between Ukraine and the EU-countries

Scientific problem. Due to the military aggression of the Russian Federation (RF) on the Ukrainian territory, export of the agricultural produce to the member states of the Customs Union and the RF in particular, has become a problem aspect of the agrarian-industrial complex (AIC) development.

The dilemma arises correct choice for Ukraine towards integration of all sectors of agribusiness export to EU markets.

It is important that our state meets all agreements and liabilities in coordinating the domestic and the EU standards so that to form a considerable export potential of the Ukrainian AIC produce on the foreign markets.

Despite the existing unfilled niches for the AIC produce in the countries of the Close East and Africa, in order to increase sales profit of the domestic agrarian produce it is important and necessary to form and implement the national AIC strategy which will promote the successful entering the EU markets.

Analysis of recent researches and publications. The basic issues covering the state and problems of the external trade relationships of Ukraine and its trade partners can be found in the works of a number of scholars. The issue has been studied by A.V. Burkovska [1], V.I. Gubenko [2], S.Kvasha and V.Vlasova as well as N. Kryvenko [3], T. Melnyk [4], B.Supikhanov[5], L. Fedotets[6], V. Yurchyshyn [7], O. Shnytko[8], V. Shpychka [9] and other agrarian scientists.

Meanwhile, we need a deeper analysis of the issues of the trade relationships of Ukraine and the EU states, the economic effect Ukraine will get after joining the Free Trade Area with the EU which is the object of this research.

The objective of the article is an analysis of trade and export-import operations of Ukraine with the EU, and the definition of potential domestic exporters of saving money from the sale of agri-food products to the countries that are part of the Free Trade Area (FTA). This perspective when entering our country to implement the FTA will enable domestic exporters agri-food products at zero duty to the EU.

Statement of the main results of the study. If we look at the Ukrainian export to the EU countries (\$ 23,9 bl.) of various types of products in 2013, we will see that it is considerably larger than their import (\$ 13,8 bl.) (table 1).

Such direction of the trade relationships is acceptable for Ukraine as economic growth needs larger production of goods and smaller import. Such situation is true for the analyzed period. At the same time, the Ukrainian economy doesn't use its industrial and agrarian resources to the full yet.

Thus, the indices tendency presented in Table 1. is natural but needs intensification of export increase especially of the agrarian produce for which Ukraine has every opportunity.

The discrepancy with the global models of production technologies of some types of food products is a drawback so far. The solving of the problem goes faster than produce export from Ukraine and it will permit to greatly increase the efficiency level of the domestic production.

Table 1. Ukrainian trade with the EU in 2013

EU product import to Ukraine	
Total import , bl. dollars	13,8
Place among EU partners	27
Annual increase, %	-5,8
Ukraine's share in trade with the EU,%	0,8
Ukraine's product export to the EU	
Total import , bl. dollars.	23,9
Place among EU partners	19
Annual increase, %	+0,4
Ukraine's share in trade with the EU,%	1,4

Source: Compiled by the data of the State Statistics Committee of Ukraine.

During the studied period, export already exceeded import from Ukraine by 7,5%, though the product share with the EU members must grow because Ukraine has every potential possibility.

Development of economic management must go alongside not only with stable and high level of production of goods, as a member of WTO, Ukraine has to export its goods to foreign markets. The EU countries are the most profitable partners in the exchange and sale of goods for Ukraine because of a number of factors: transportation distance, identical consumer needs and other factors which have much in common with the Ukrainian production conditions.

To our mind, there are no restrictions in solving these problems. Cooperation with the EU will permit to gain much bigger volumes of production of food products and of better qual-

ity due to attracting various types of investment in the Ukrainian economy from the countries that take a considerable lead over us. Though we need certain conditions which would go together with adequate reforms and improvement of political situation.

To ensure a stable economic growth and annual budget incomes, Ukraine has to export various types of goods it produces to other EU countries. To do this, not only a certain number of goods has to be produced but also corresponding quality standards must be kept to.

Currently, Ukraine is making its first steps in this direction of reforming its economy. Economy scientists and political experts have different evaluation of their level. At the same time, we provide export indices of various goods in the terms of their value for the corresponding periods in table 2.

Table 2. Dynamics of the Ukrainian export to the EU (all product groups) in 2004-2013, %

Years	Product export to the UE. bl. Euros	including	
		2004	previous year
2004	8,5	x	x
2005	8,7	102,4	102,4
2006	9,9	116,5	113,8
2007	12,5	147,1	126,3
2008	14,6	171,8	116,8
2009	7,9	92,9	54,1
2010	11,5	135,3	145,6
2011	15,2	178,8	132,2
2012	14,6	171,8	96,1
2013	13,8	162,4	94,5

Source: Compiled by the data of the State Statistics Committee of Ukraine.

Thus, starting from 2004, the export volume of various products to the EU countries constituted 8,5 bl. Euros. But in the following years, these indices considerably grew, except 2009, when compared to the base 2004, the index was 92,2%

As for other next years, the biggest export growth of various goods was as follows: in 2011 – 78,8%, in 2008 – 71,8% and in 2012 – 71,8%. If we analyze export growth before the

previous years, we will see some fluctuations of the analyzed indices not only in the direction of money income increase but also in the direction of its decline. The latest was observed in 2009, 2012 and 2013.

The reasons can be both objective and subjective. Some of them may include excessive supply of individual goods in corresponding years, price decrease due to low quality and others.

When examining the export structure of various goods from Ukraine to the EU, in table 3 we

can see that its nomenclature is diverse which promotes closer ties between the countries.

Table 3. Export structure of all Ukrainian products in the consolidated EU import. %

№	Name of produce	specific weight, %
1.	Products of animal origin	0,9
2.	Animal and plant fats, vegetable oil	3,4
3.	Food products, beverages, tobacco	3,9
4.	Fruit and vegetable products	19,9
5.	Good and agricultural produce	27,4
6.	Industrial goods	72,6
	Total	100,0

Source: Compiled by the data of the State Statistics Committee of Ukraine.

Thus, in table 3, one can trace a high specific weight of industrial export which constitutes almost two-thirds of the total amount.

Export of various types of food products plays a remarkable role. The basic place is taken by food industry and other agricultural food products (27,4%), fruit and vegetable produce (19,9%), various types of food, tobacco, drinks (3,9%) and fats of animal and plant origin(3,4%) and only a small part (0,9%) of products of animal origin.

Such export structure of various goods from Ukraine to the EU has to be improved and reviewed as for the ways of its implementation. If the above mentioned goods, which take an important place in the export structure, have a rating nature, then a question arises as for the low level of animal produce.

In Ukraine, livestock sector, especially milk and meat cattle breeding has every opportunity for further development. Taking this into consideration, the sector must be developed up to the potentially possible level and thus increasing the export to the volumes of other types of produce provided in table 3.

To bring this around, we should solve the problems of advancing character related to productivity, the system of storage and processing of products of the required quality.

Striving to enter the EU and follow the European way of development, first of all, Ukraine must exchange its products with the equal states. AIC produce, especially that of raw material origin, can be exported to the EU countries at first. The total share of goods export from Ukraine to the EU testifies to the fact.

Table 4. Specific weight of the AIP produce export from Ukraine to the EU countries, %

№	Name of produce	specific weight, %
1.	Plant growing produce	6,0
2.	Animal and plant fats	5,3
3.	Food products, beverages and tobacco	1,3
4.	Livestock produce	0,2
5.	Specific weight of AIP produce from other countries	87,2
	Total	100,0

Source: Compiled by the data of the State Statistics Committee of Ukraine.

The smallest share of export is livestock produce and it is easy to understand as its quality characteristics do not meet the world standards.

Ukraine is aware of the fact, but the process of reaching those standards is long and materials consuming. A considerable share of the Ukrainian export belongs to animal and plant fats. First of all they include sunflower oil which is an important part of production and export of the Ukrainian AIP. An insignificant part of export is represented by finished food and tobacco products.

So, Ukraine exports about 13% of its AIC produce to the EU, and it is when the country takes first steps entering the EU and generally uses its existing economic and technical-technological resource potential. On the basis of the provided data, we have all grounds and confidence to state that in the perspective Ukraine will succeed in producing and exporting, and its ties with the EU states will be full-scale and mutually beneficial.

In 2009-2013 export of the AIC produce from Ukraine to the EU was necessary and profitable from the viewpoint of the advantageous geographical position of these countries

and demand for the produce. For that reason Ukraine is annually increasing sales of the AIC

produce in the EU countries which is evidenced in table 5.

Table 5. Export dynamics from Ukraine to the EU of various AIC product categories in 2009-2013

Years	All AIC produce, ml. Euros	Including :	
		before the previous year	before 2009
2009	1726	x	x
2010	1577	91,4	91,4
2011	2582	163,7	149,6
2012	4075	157,8	236,1
2013	3783	92,8	219,2

Source: Compiled by the data of the State Statistics Committee of Ukraine.

Thus, from 2009 the AIC produce export from Ukraine has been constantly growing, except 2010, though that sales decline is not very large. The next 2011, 2012 and 2013 demonstrate a considerable growth of the AIC produce export from Ukraine which permits the Ukrainian producers to compete on the global market, increasing budget revenues and thus bringing the Ukrainian economy on the adequate level of development, concerning other countries. Already in 2012, the AIC produce export, as compared with the base 2009, grew by about 2 times, and in 2012 and 2013 by more than twice. As for the previous years, the AIC produce export took place only in 2011 and 2013.

Such fluctuations have both subjective and objective nature, at the same time, they are in-

significant and can be leveled off and stabilized. The most important things for Ukraine is entering the global market and ability to meet the consumer demand outside Ukraine. Ukraine has all possible natural and social-labor resources to do this. Marketing must be improved, especially market analysis as for its demand and possibilities.

Ukraine's joining the EU opens new possibilities not only to sale its goods without any barriers but also to have certain economic advantages after joining the free trade area (FTA).

The last decision provides many advantages for Ukraine as it permits not to pay customs duties on the foreign markets. That is why the benefit of export, especially of the AIC produce is obvious and doubtless. (table 6).

Table 6. Savings level for the AIC produce after Ukraine's joining the FTA, \$ bl.

№	Name of the AIC produce	Years	
		2014	2019
1.	Corn , \$ bl.	37,6	61,1
2.	Natural honey, \$ bl.	1,6	1,9
3.	Soya beans , \$ bl.	0,0	0,0
4.	Sunflower oil, \$ bl.	20,7	20,7
5.	Rape oil, \$ bl.	1,9	1,9
6.	Soya oil, \$ bl.	2,0	2,0
7.	Chocolate , \$ bl.	23,5	23,5
8.	Juices , \$ bl.	18,4	36,8
9.	Rape seeds, \$ bl.	0	0
Total savings level for the AIC produce, \$ bl.		105,7	147,9

Source: Compiled by the data of the State Statistics Committee of Ukraine.

So, analyzing export of the agrarian produce from Ukraine in 2014, we can see that savings indices of sales in 2019 will grow by 1.5 from the export of corn, juices; export of rape and soya oil will somewhat stabilize; savings from natural honey export will grow to some extent. At the same time, the list of export produce to the EU is incomplete, that is why there is a hope for larger savings in the perspective of Ukraine's joining the FTA.

Conclusions. Thus, Ukraine's joining the EU opens a number of economically profitable opportunities for the national economy, production experience exchange, borrowing innovational technologies, attracting foreign investment which will set Ukraine on the track of economic development and allow its citizens to improve their material well being and the level of social development.

References

1. *Burkovska, A.V.* (2007), State and problems of foreign economic activity of the region, *Bulletin of Agricultural Science of the Black Sea*, no 1 (39). – P. 55–61.
2. *Hubenko, V. I.* (2003), Movement of goods increased competitiveness in the global agribusiness market", *Ahroinkom*, no 1–2. – P. 58–62.
3. *Kvasha, S. M., Vlasov, V. I., Kryvenko, N. V.* (2013) Exports and imports of the agricultural sector of Ukraine: status and trends, National Scientific Center "Institute of agrarian economy", Kyiv, Ukraine, 80 p.
4. *Melnyk, T.* (2004), "Trends in international trade and external sector Ukraine", *Ekonomist*, no 11. – P. 52–55.
5. *Supikhanov, B. K.* (2013) Markets agricultural products, National Scientific Center "Institute of agrarian economy", Kyiv, Ukraine. – 538 p.
6. *Fedorets L.M.* (2009), Strategic vectors of foreign economic activity AIC region, "Economy AIC", no 5. – P. 69-75.
7. *Yurchyshyn, V.V.* (2009) Agricultural policy in Ukraine kinks political eras: historical – social – economic essays, Publishing house "Scientific opinion", Kyiv, Ukraine. – 366 p.
8. *Shnytko O.* (2002) Export and import policies in the context of globalization", *Journal of Finance Ukraine*, no 5. – P. 9–19.
9. *Shpychka V.P.* (2005) Development of agroindustrial complex of Ukraine and regions in the conditions of transformation processes, Aristey, Kyiv, Ukraine. – 107 p.

The article has been received 07.07.2015

* * *

Новини АПК

Намолочено 34 млн т зерна нового врожаю

Ранні зернові та зернобобові культури обмолочено на площі 9,5 млн га (78% прогнозу), урожайність – 35,6 ц/га (на відповідну дату 2014 року – 35,7 ц/га).

Намолочено 34 млн т зерна нового врожаю.

Із ранньої групи зернових:

пшениця обмолочена на площі 6,4 млн га (94%), урожайність – 38,7 ц/га (у 2014 р. – 39,3 ц/га), намолочено 24,9 млн т зерна;

жито зібране на площі 118 тис. га (80%), урожайність – 24,7 ц/га (у 2014 р. – 24,8 ц/га), намолочено 290 тис. т зерна;

ячмінь зібраний на площі 2,7 млн га (97%), урожайність – 30,1 ц/га (у 2014 р. – 30,4 ц/га), намолочено 8,1 млн т зерна;

овес зібраний на площі 115 тис. га (55%), урожайність 23,2 ц/га (у 2014 р. – 25,1 ц/га), намолочено 388 тис. т;

горох зібраний на площі 168 тис. га (99%), урожайність 23,2 ц/га (у 2014 р. – 24,0 ц/га), намолочено 388 тис. т.

ріпак обмолочено на площі 658 тис. га (96% прогнозу), урожайність – 25,7 ц/га (у 2014 р. – 24,4 ц/га), намолочено 1,7 млн т насіння.

Найбільший вал зерна намолотили в Одеській – 3,0 млн т, Дніпропетровській – 2,8, Харківській – 2,7, Запорізькій – 2,6, Миколаївській – 2,4, Херсонській – 2,4, Вінницькій – 2,2 млн т областях.

Понад 1 млн т зерна намолотили у Донецькій, Кіровоградській, Полтавській, Київській, Черкаській, Хмельницькій, Тернопільській та Сумській областях.

Найвища урожайність ранніх зернових та зернобобових культур у Хмельницькій – 52,9 ц/га, Черкаській – 47,2 ц/га, Київській – 46,3 ц/га, Тернопільській та Івано-Франківській – 46,0 ц/га областях.

Прес-служба Мінагрополітики України

УДК 330.341.1.(477)

*Г.Б. ТИТАРЕНКО, кандидат економічних наук, доцент
Національний університет Державної податкової служби України*

Інституціональне забезпечення системи державного регулювання інноваційного розвитку АПК

На нинішньому етапі трансформації та різкого погіршення стану української економіки, кризи джерела постачання й видобутку енергоносіїв, надвеликих витрат бюджету країни на ведення війни та катастрофічного знецінення національної валюти, що призвело до зубожіння населення через різке зростання цін на промислову продукцію й продукти харчування, вкрай необхідним є запровадження чіткого державного регулювання економіки та суттєвого коригування стратегії й тактики реформ у напрямі посилення дієвості механізмів державного регулювання галузями, які мають стратегічне значення для подальшого інноваційного розвитку країни, зокрема галузей аграрного сектору економіки України.

Постановка проблеми. Концепція розвитку інноваційної системи агропромислового комплексу в умовах кризи має відображати симбіоз економічних, технічних та інституційних чинників у процесі створення й реалізації нововведень і є важливим кроком уперед у розумінні детермінанта інноваційного розвитку сільського господарства країни в умовах кризи.

Дослідження та практичні умови показують, що інституціональна система економіки в Україні незбалансована, що проявляється як на рівні базисних (власність, влада, управління, праця), так і похідних інститутів (інвестування, ціна, конкуренція, підприємництво, регулювання) [13]. Подолання впливу негативних факторів у розвитку аг-

рарної сфери є головним завданням, яке повинні розв'язувати держава й суспільство. Умови існування економіки країни доводять, що нагальною потребою в період кризи є подолання дисбалансу в процесі розвитку основних та похідних інститутів інноваційної системи аграрного сектору України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням державної підтримки, пошуку джерел інвестиційних ресурсів, інституціональному та інформаційному забезпеченню розробки й запровадження інноваційних проектів в аграрному секторі економіки присвячено праці С. Володіна [1], Л. Курило [2,3], М. Маліка [2], Л. Мармуль [4], Г. Підлісецького [7], М. Садикова [10], О. Шпикуляка [2, 3,13].

Мета статті – визначення проблем, які існують в інституціональному забезпеченні інноваційного розвитку агропромислового комплексу та надання рекомендацій щодо їх подолання.

Виклад основних результатів дослідження. Інституціональна система розвитку інноваційної діяльності агропромислового комплексу потребує досконалого інституційного забезпечення, а головне – створення інституціональних умов функціонування базисних і похідних інститутів.

Подальша інституціоналізація аграрної економіки в напрямі подолання кризи та збереження держави передбачає удосконалення: інституту власності й організаційних форм господарювання на селі; розбудови ефективної системи інвестування агропромислового сектору, створення функціональних професійних і міжпрофесійних

об'єднань – інститутів саморегулювання й самозахисту; контракту та інфраструктури маркетингу продукції; організації праці й управління; адаптації до вимог ЄС існуючої

та подальшого розвитку системи моніторингу й інформаційного забезпечення [2].

Важливість змін саме в аграрному секторі економіки підтверджується статистичними даними.

Динаміка чисельності (тис. осіб) та структури зайнятості (%) населення України за видами економічної діяльності

Вид економічної діяльності	2000 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.
Сільське господарство, мисливство, лісове господарство, рибальство	4367,0	4005,5	3652,6	3484,5	3322,1	3131,0	3094,5	3410,3	3506,7
%*	21,6	19,4	17,6	16,7	15,8	15,5	15,3	16,8	17,2
Промисловість	4598,3	4072,4	4036,9	3973,0	3871,4	3546,9	3461,5	3352,7	3303,6
%*	22,8	19,7	19,5	19,0	18,5	17,6	17,1	16,5	16,2
Будівництво	903,6	941,5	987,1	1030,2	1043,4	966,2	943,0	924,5	902,2
%*	4,5	4,6	4,8	4,9	5,0	4,8	4,7	4,5	4,4
Торгівля, діяльність готелів та ресторанів	3121,3	4175,2	4403,9	4564,4	4744,4	4729,1	4832,0	4865,0	4894,1
%*	15,5	20,2	21,2	21,8	22,6	23,4	23,8	23,9	24,0
Діяльність транспорту та зв'язку	1355,0	1400,5	1428,3	1451,9	1465,8	1387,9	1389,7	1379,5	1361,3
%*	6,7	6,8	6,9	6,9	7,0	6,9	6,9	6,8	6,7
Фінансова діяльність	166,7	247,9	283,9	344,4	394,9	351,4	332,8	350,6	324,3
%*	0,8	1,2	1,4	1,6	1,9	1,7	1,6	1,7	1,6
Операції з нерухомим майном, оренда,	815,9	966,6	1041,9	1134,7	1150,4	1148,9	1153,2	1187,5	1202,5
%*	4,0	4,7	5,0	5,4	5,5	5,7	5,7	5,8	5,9
Державне управління	1198,6	1028,9	1033,7	1036,4	1067,5	1078,6	1223,8	1055,5	1079,4
%*	5,9	5,0	5,0	5,0	5,1	5,3	6,0	5,2	5,3
Освіта	1609,7	1668,2	1690,5	1693,7	1702,4	1698,4	1688,3	1677,6	1672,9
%*	8,0	8,1	8,2	8,1	8,1	8,4	8,3	8,3	8,2
Охорона здоров'я та надання соц. допомоги	1379,6	1356,6	1356,7	1359,0	1369,9	1348,1	1341,4	1320,8	1309,9
%*	6,8	6,6	6,5	6,5	6,5	6,7	6,6	6,5	6,4
Надання комунальних та індивідуальних послуг, діяльність у сфері культури й спорту	659,9	816,7	814,9	832,5	840,1	805,0	805,8	800,2	797,4
%*	3,3	3,9	3,9	4,0	4,0	4,0	4,0	3,9	3,9
Усього, тис. осіб	20175,0	20680,0	20730,4	20904,7	20972,3	20191,5	20266,0	20324,2	20354,3

*У % до загальної чисельності зайнятого населення у віці 15-70 років.

Джерело: Складено за даними офіційного сайту Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

За проведеним дослідженням (табл.) найбільша частка працездатного населення країни традиційно зайнята в сільському господарстві та в промисловості. Збереження підприємств цих галузей дасть змогу підвищити конкурентоспроможність вітчизняної продукції за рахунок раціонального використання природних умов і ресурсів, їх обґрунтованого залучення в господарський обіг.

Галузі агропромислового комплексу є стратегічними в економічній системі України в умовах кризи. Інноваційна система АПК є складовою національної інноваційної

системи та зорієнтована на формування нової економіки країни, що ґрунтується на знаннях і забезпечує розвиток конкурентоспроможного виробництва на основі досягнень науки, технології й техніки. Збереження та розвиток інноваційної системи агропромислового комплексу залежать від рівня інституціонального забезпечення. У кризових умовах інституції й інститути інноваційної діяльності відіграють надважливу роль у створенні організаційно-економічних передумов для задоволення потреб на якісно новому рівні.

Формування дієвої інституціональної структури інноваційного розвитку АПК в умовах кризи передбачає втручання держави задля створення сприятливого мотиваційного клімату функціонування інноваційної системи; запровадження інновацій із забезпеченням загальної конкурентоспроможності галузі. Система державного регулювання інноваційного розвитку АПК передбачає:

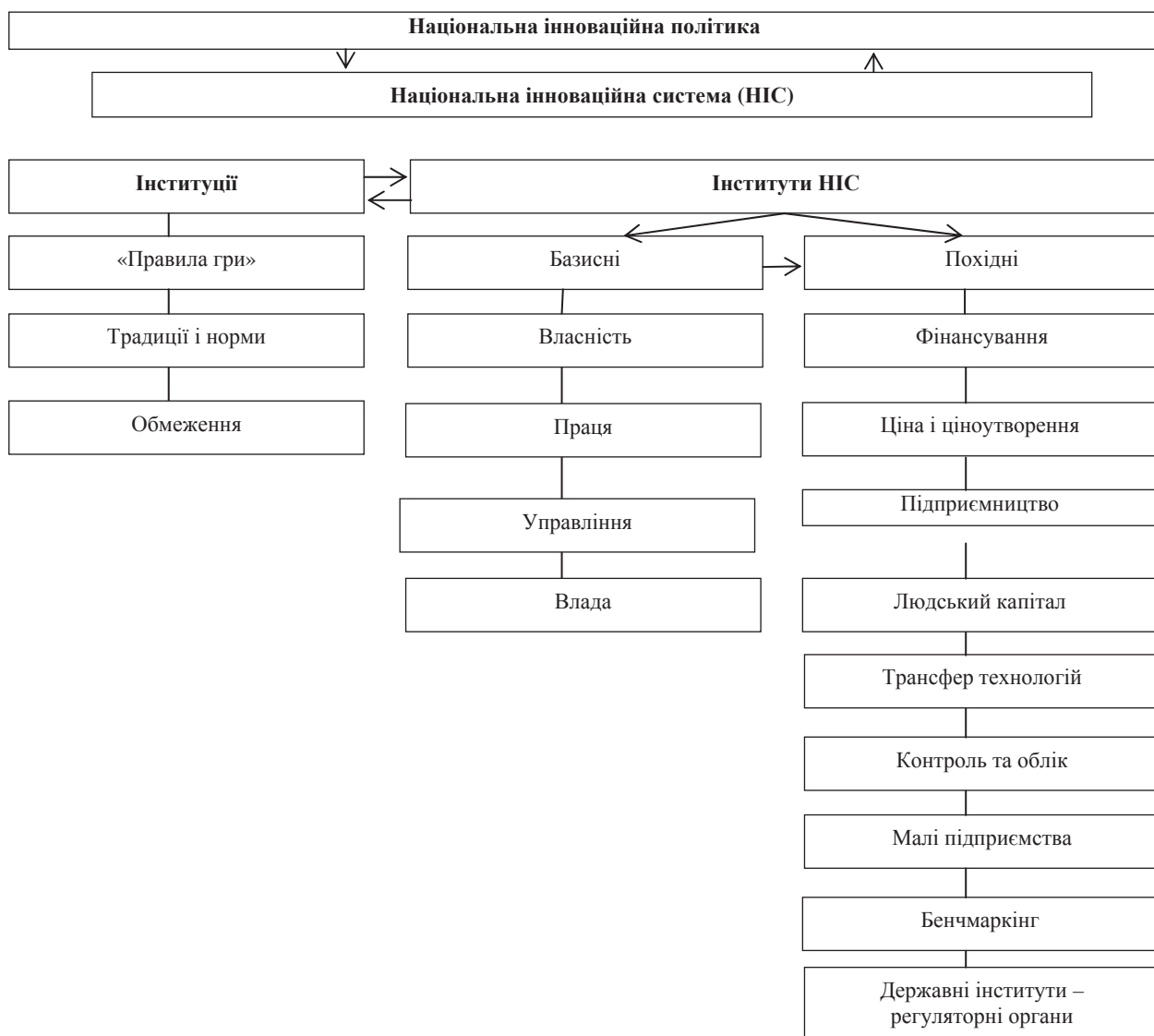
завершення інституціоналізації приватної власності в частині формування інституційних норм капіталізації землі;

розробку ефективної системи інвестиційного забезпечення процесу розвитку інноваційної системи АПК;

удосконалення цінового механізму щодо забезпечення справедливого перерозподілу доходів між учасниками продуктового ланцюга;

забезпечення функціональності інфраструктури ринку інновацій та подолання асиметрії у поширенні інформації для виробників сільськогосподарської продукції.

Це головні блоки питань, які потрібно вирішувати в процесі розвитку інститутів інноваційної системи України.

Система інституціонального забезпечення НІС

Джерело: Адаптовано за [3].

Існування інституціонально розвинутої НІС дасть можливість прискорити побудову ефективної економічної системи нашої держави (рис.). Погоджуємося з Л.І. Курило,

що в основі процесу інституціоналізації соціально-економічних відносин із метою виявлення результативної ознаки мають бути раціональний розподіл використання ресур-

сів аграрної сфери; ринкове ціноутворення на продукцію; функціональна й доступна інфраструктура; підвищення соціальних стандартів життя на селі [3].

Держава в умовах кризи повинна допомогти аграрному сектору економіки сформувати дієві інститути розвитку, які мають залучати та підтримувати інвестиції в нові технології, що стимулюють інноваційну активність і сприятимуть прогресивним технологічним зрушенням, об'єднанню грошових, трудових, інформаційних ресурсів на тих напрямках, що забезпечують економічне зростання цього найважливішого (підтверджується даними статистики щодо структури зайнятості населення) сектору економіки.

Найважливішими серед інститутів розвитку інноваційної системи аграрного комплексу України є інститути підприємництва й інвестування. Економічна наука виокремлює інститут підприємництва як рушійну силу суспільного прогресу, інструментарій для задоволення потреб. Інститут підприємництва в інноваційній теорії окреслює інституцію формування добробуту людини.

Підприємництво як інститут розглядалося багатьма вітчизняними та зарубіжними науковцями. Позиція науковців ННЦ «Інститут аграрної економіки» (Курило Л., Шпикуляк О.) полягає в трактуванні підприємництва як системи інституціональних норм і правил, організаційно-господарських утворень, які створюють механізм задоволення потреб суспільства. Інститути інноваційної системи АПК формуються, змінюються й розвиваються під впливом змін в економічній системі України. За роки незалежності в Україні значний розвиток одержали агропромислові холдинги, яких налічується близько 40. Серед найбільших холдингів можна назвати: «Harv East Holding», створений на базі сільськогосподарських активів ПАТ «Маріупольський металургійний комбінат ім. Ілліча»; агрохолдинг ДП «Нафком-Агро»; «Миронівський хлібопродукт»; «Мрія Агрохолдинг»; «Астарт-Київ»; «Агротон»; «Сварог Вест Груп»; Укрендфармінг. Крім того, створені агрохолдинги з іноземним капіталом «Укрзернопром» – 100% акцій належать компанії «MCD Agricole Holding AG» (Австрія), «Українські

аграрні інвестиції» належать російському інвестбанку «Ренесанс Капітал». Є великі компанії, які перекинули кошти з нафтобізнесу («Авіас-2000», «Чиста криниця», «Олімпекс-агро») та банківської діяльності («Приват-АгроХолдинг») [5].

Підприємствам АПК порівняно з підприємствами інших галузей важче одержати доступ до кредитних ресурсів. Однак існує ще одна проблема – це загальна слабкість та обмежений характер фінансового ринку України. До групи потенційних кредиторів аграрного сектору належать банки, кредитні спілки, недержавні пенсійні фонди, кредитори, які позичають свої приватні кошти, ломбарди, а також компанії з постачання матеріально-технічних ресурсів і переробні підприємства [4].

Вивчення зарубіжного досвіду показує, що кредитування аграрного сектору здійснюється у великих обсягах. До числа країн з найвищою питомою вагою позичкових коштів в аграрному капіталі належать Великобританія й Німеччина – 50%, Франція – понад 40, Італія та Бельгія – більше 30% [7]. В Україні державна політика в галузі підтримки фінансування сільського господарства спрямована на зменшення процентних ставок, що виплачуються за кредитами комерційних банків і кредитних спілок, шляхом часткової компенсації процентної ставки (цю практику було започатковано в 2000 році), удосконалення законодавства у сферах лізингових операцій, страхування тощо.

Формування й розвиток ринку матеріально-технічних ресурсів в агропромисловому комплексі, забезпечення підприємств сучасними технічними засобами вимагає посилення державної підтримки щодо подолання дефіциту інвестиційних коштів.

Питання відродження інституту державного контролю за впровадженням інноваційних проектів, за державними закупівлями є також надзвичайно актуальним питанням. Оптимізація згідно з вимогами міжнародних стандартів інституту бухгалтерського обліку є необхідною мірою запобігання кризовим явищам у діяльності всіх підприємств, і насамперед великих агрохолдингів, більшість яких являють собою групу підприємств, до складу якої входять материнська компанія й

дочірні підприємства, які відповідно до статей 12 і 12-а Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» крім фінансових звітів про власні господарські операції зобов'язані складати й подавати консолідовану фінансову звітність за міжнародними стандартами.

Поряд із цим необхідно в агропромисловому комплексі створити інституціональні умови для функціонування середніх і малих сільськогосподарських підприємств, особливо кластерного типу. Незамінною є роль малого підприємництва в інноваційному бізнесі (венчурні підприємства), що мінімізує ризики, пов'язані з освоєнням нової продукції.

Основою ефективного функціонування інститутів державного регулювання інноваційного розвитку агропромислового комплексу є вдосконалення відповідних нормативно-правових актів, що наразі означає

прийняття ряду законів, які стосуються проблем продуктової безпеки в Україні. У зв'язку з євроінтеграцією оголошено курс на організаційні зміни в складі Міністерства аграрної політики та продовольства України, відповідно очікуються зміни в нормативній базі.

Висновки. Дослідження показують, що інституціональна система в агропромисловому комплексі є незбалансованою, що не сприяє процесу державного регулювання розвитком національної інноваційної системи. В умовах існування реальної небезпеки щодо збереження економіки, перехід від концепції традиційного розуміння інноваційного розвитку до концепції визнання НІС як системи інституціонального забезпечення процесу збереження країни в умовах кризи є безперечним.

Список використаних джерел

1. Володін С.А. Організація наукоємного ринку АПК за системою інноваційного провайдингу / С.А. Володін. – К.: Дія, 2006. – 96 с.
2. Інноваційне забезпечення розвитку сільського господарства України: проблеми та перспективи / [Лупенко Ю.О., Малік М.Й., Шпикуляк О.Г. та ін.]. – К.: ННЦ «ІАЕ», 2014. – 516 с.
3. Інноваційна діяльність в аграрній сфері: інституціональний аспект: моногр. / [Саблук П.Т., Шпикуляк О.Г., Курило Л.І. та ін.]. – К.: ННЦ ІАЕ, 2010. – 706 с.
4. Мармуть Л.О. Інвестування інноваційного розвитку харчових і переробних підприємств: моногр. / Л.О. Мармуть, І.В. Ксьонджик; Миколаїв. держ. аграр. ун-т. – Миколаїв: [б.в.], 2011. – 148 с.
5. Марцишевська Ю. Л. Роль фінансово-кредитного забезпечення підприємств аграрного сектору / Ю.Л. Марцишевська // Економіка АПК. – 2009. – №5. – С. 98-100.
6. Офіційний сайт ПФТС – www.pfts.ua.
7. Підлісецький Г.М. Оцінка сільськогосподарського майна: інституціональні та організаційно-методологічні аспекти / Г.М. Підлісецький, М.М. Моголова, М.І. Герун; за ред. Г.М. Підлісецького. – К.: ННЦ «Ін-т аграр. економіки», 2013. – 252 с.
8. Політика і розвиток сільського господарства в Україні; за ред. Штефана фон Крамона-Таубадея, Сергія Зорі, Людвіга Штріве. – К.: Альфа-Принт, 2001. – С. 60.
9. Пиріг Г.І. Особливості розвитку кредитних відносин у сільському господарстві / Г.І. Пиріг // Агроінком. – 2004. – №1-2. – С. 80-86 – 136; С. 83.
10. Садиков М.А. Теоретичні та методологічні аспекти державного регулювання ринкової економіки у сфері АПК / М.А. Садиков. – Х.: Харківський держ. аграр. ун-т ім. В.В. Докучаєва, 1999.
11. Сомик А.В. Особливості розвитку системи сільськогосподарського кредитування в зарубіжних країнах / А.В. Сомик // Економіка АПК. – 2002. – № 8. – С. 136-141.
12. Стан кредитування підприємств агропромислового комплексу 26.12.2008 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minagro.gov.ua/page/?n=7273>.
13. Шпикуляк О. Г. Інституції у розвитку та регулюванні аграрного ринку [Текст]: моногр. О.Г. Шпикуляк – К.: ННЦ «Ін-т аграр. економіки», 2010. – 394 с.
14. North D.C. Institutions, institutional change and economic performance. – Cambridge: Cambridge University Press, 1990. – 152 p.
15. Sombart W. Die Ordnung\ Working Party of National Express on Science and Technology Indicators. – Rome: OECD, 2001
16. The Global Competitiveness Report 2012-2013/ Ed. Klaus Schwab. – Geneva. – 2012
17. The Global Innovation Index 2012. Stronger Innovation linkages for Global Growth / Ed. S. Dutta. – Fontainebleau. – 2012.
18. World Intellectual Property Indicators 2011. – Geneva. – 2013. – [ikiclips.com](http://www.wipo.int/ipindicators/).
19. World Intellectual Property Indicators 2012. – Geneva. – 2014. – [ikiclips.com](http://www.wipo.int/ipindicators/).

Стаття надійшла до редакції 16.04.2015 р.

* * *

УДК 330.341.1

Рашад Гусейн оглы Мурадов, диссертант
Академия государственного управления при Президенте
Азербайджанской Республики*

Перспективы развития инновационной деятельности в Азербайджане

Постановка проблемы. Инновационная политика государства представляет собой совокупность форм, методов и направлений его воздействия на производство с целью выпуска новых видов продукции и технологии, а также на расширение рынков сбыта отечественных товаров на этой основе. Под государственной инновационной политикой понимается также комплекс целей и методов воздействия государственных структур на экономику и общество в целом, связанных с инициированием и повышением эффективности инновационных процессов.

Государственная инновационная политика должна иметь комплексный и взаимосвязанный характер, поскольку спонтанные, изолированные меры по стимулированию инноваций малорезультативны. В современных условиях инновации «пронизывают» все стороны экономической жизни и государственная инновационная политика становится основной составляющей государственного регулирования социально-экономических процессов [1].

Реформы имели своей целью стабилизацию ситуации и обеспечение экономического роста. К настоящему времени страна добилась значительных успехов. ВВП на душу населения в номинальных ценах с 1992 по 2014 годы увеличился с 180 до 7986 долл. на человека [11], т. е. более чем в 44 (!) раза. При этом необходимо отметить, что за этот же период население Азербайджана увели-

чилось на 29,4%, практически достигнув отметки 9,5 млн чел. [10]. В 2000-е годы рост ВВП в отдельные периоды измерялся двузначными числами.

Анализ последних исследований и публикаций. Вопросам перспектив развития инновационной деятельности Азербайджана посвящены труды ученых: И. Алиева, Р. Мехтиева, А. Ахмедова, О. Мамедли, М. Исмаилова, А. Мусаева и др.

Цель статьи – раскрытие перспектив развития формирования инновационной деятельности Азербайджана, исследование проблем инновационного развития сельского хозяйства в контексте формирования бюджета, принципов инновационной политики государства.

Изложение основных результатов исследования. Продолжительное время локомотивом и основой азербайджанской экономики являлся нефтяной сектор, доля которого в валовом внутреннем продукте составляла более половины. Однако в последние годы рост замедлился и по предварительным данным в 2014 году доля нефтяного сектора в ВВП составляла почти 36,7% [11]. Правительство Азербайджана на протяжении длительного периода проводит политику, направленную на диверсификацию экономики. И в этом контексте одним из важнейших векторов реализации данной стратегии является инновационное развитие такого сектора экономики, как сельское хозяйство республики. Приоритетность данной сферы подчеркивается, в том числе, и на правительственном уровне и находит свое отражение в соответствующих законода-

* Научный руководитель – Али Нуриев, доктор экономических наук, профессор.

© Рашад Гусейн оглы Мурадов, 2015

тельных инициативах и государственных программах. Важность аграрного сектора обусловлена также и высокой долей занятости населения в сельскохозяйственном производстве: по статистике АПК обеспечивает работой свыше 1,6 млн чел., что составляет более 37% занятого в экономике населения страны [8]. Большое внимание уделяется в Азербайджане обеспечению национальной продовольственной безопасности, государственные программы в этом направлении реализуются в тесной взаимосвязи с политикой по развитию сельского хозяйства.

Инновационную политику государства можно разделить на создающую благоприятную для инноваций социально-экономическую среду и непосредственно иницирующую и регулирующую инновационные процессы. Инновационная политика имеет временной и пространственный аспекты. Временной аспект определяет действия государства в области инноваций на текущий период времени и на длительную перспективу. Поэтому инновационная политика подразделяется на текущую и долгосрочную. Текущая политика заключается в оперативном регулировании инновационной деятельности, долгосрочная инновационная политика направлена, прежде всего, на решение важных отраслевых задач, требующих больших затрат времени, рабочей силы и капитала. Она охватывает достаточно продолжительный период времени.

Цели и направления инновационной политики государства определяются характерной особенностью той или иной отрасли, ее производственно-экономическим потенциалом и уровнем конкурентоспособности основной продукции [2]. Все отрасли в зависимости от уровня конкурентоспособности своей продукции можно разделить на три группы:

- 1) имеющие мировую конкурентоспособность;
- 2) потенциально конкурентоспособные на мировом рынке;
- 3) неконкурентоспособные на мировом рынке.

Первая группа отраслей охватывает те, которые обладают большим конкурентоспособным потенциалом, давно работают на

мировом рынке и выпускают конкурентоспособную продукцию. Это отрасли топливно-энергетического комплекса, химическая и алюминиевая промышленность. Они должны постоянно повышать свой производственно-экономический потенциал, чтобы удержаться на мировом рынке в период кризисов.

Отрасли второй группы выпускают продукцию, которая по многим параметрам близка к конкурентоспособной на мировом рынке. У них есть все возможности, чтобы выйти на мировой рынок и закрепиться на нем. Для этого им нужны определенная поддержка и помощь государства. К таким отраслям относятся оборонная промышленность, машиностроение и др.

Отрасли третьей группы выпускают продукцию, которая на мировом рынке не находит спроса, и ориентированы они главным образом на внутренний рынок. Как правило, эти отрасли имеют низкий производственно-экономический потенциал, незначительный объем производства, малорентабельны. Поэтому для выхода на мировой рынок им требуются большие затраты капитала, новая кадровая политика и т. п.

Инновационная политика государства для каждой из перечисленных групп отраслей должна осуществляться дифференцированно, а организационный механизм выработки и реализации государственной инновационной политики – обеспечить учет мнений всех прямо или косвенно заинтересованных сторон и в то же время создать условия для согласованного принятия мер по стимулированию инноваций. Субъектами инновационной политики являются органы государственной власти, предприятия и организации государственного сектора, самостоятельные хозяйствующие формирования, общественные организации, сами научные работники и инноваторы, смешанные образования и др. Непосредственное принятие решений в области экономического регулирования инновационных процессов осуществляется государственными структурами. Общие принципы построения системы государственных органов и их подразделений, занятых вопросами выработки и реализации инновационной политики, включают отражение инновационных

проблем в деятельности всех ветвей государственной власти (законодательной, исполнительной, судебной), обеспечение координации как по вертикали, так и по горизонтали, оптимальное сочетание централизации и децентрализации.

Практика экономически развитых стран показывает, что устойчивый рост экономики в условиях глобальной экономической конкуренции обусловлен высоким уровнем внедрения в производство новых технологий и разработок. По различным оценкам от 70 до 100% прироста производства в этих странах ныне обеспечивается за счет использования инноваций. В экономически развитых странах государство стимулирует развитие инновационной деятельности путем создания необходимых экономических, финансовых, организационных и нормативно-правовых условий.

К экономическим условиям относятся:

проведение налоговой политики и политики ценообразования, способствующих росту предложения на рынке инноваций;

обеспечение эффективной занятости в инновационной сфере;

предоставление различных видов финансовой поддержки, налоговых и таможенных льгот отечественным предприятиям, осваивающим и распространяющим инновации;

содействие модернизации техники;

развитие лизинга наукоемкой продукции;

активизация предпринимательства;

пресечение недобросовестной конкуренции;

развитие внешнеэкономических связей в инновационной сфере;

внешнеэкономическая поддержка, включая предоставление таможенных льгот для инновационных проектов в перечне государственных инновационных программ.

К финансовым условиям относятся:

проведение бюджетной политики, обеспечивающей финансирование инновационной деятельности;

выделение прямых государственных инвестиций для реализации инновационных программ и проектов, имеющих потенциально важное значение для государства, но не привлекательных для частных инвесторов;

создание благоприятного инвестиционного климата в инновационной сфере;

предоставление дотаций, льготных кредитов, гарантий отечественным и иностранным инвесторам, принимающим участие в инновационной деятельности.

К организационным условиям относятся:

формирование и реализация государственных, отраслевых и региональных инновационных программ;

развитие инновационной инфраструктуры; содействие подготовке, переподготовке и повышению квалификации кадров, осуществляющих инновационную деятельность;

информационная поддержка инновационной деятельности (обеспечение свободного доступа к информации о приоритетах государственной инновационной политики, к материалам о выполняемых и завершенных инновационных проектах и программах, завершенных научно-технических исследованиях, которые могут стать основой для инновационной деятельности и т.п.);

содействие интеграционным процессам, расширению взаимодействия регионов в инновационной сфере, развитию международного сотрудничества в этой области;

продвижение отечественной инновационной продукции на мировые рынки;

защита интересов отечественных субъектов инновационной деятельности в международных организациях.

К нормативным правовым условиям относятся:

установление правовых основ взаимоотношений субъектов инновационной деятельности;

гарантирование охраны прав и интересов субъектов инновационной деятельности, в том числе прав интеллектуальной собственности.

С целью регулирования инновационных процессов государство оказывает как прямую поддержку инновационной деятельности, так и косвенную.

Для развития экономики Азербайджана в условиях глобализации и подготовки к вступлению в ВТО необходимо принять государственную политику, ориентированную на признание приоритетности инновационной деятельности в повышении конкуренто-

способности отечественной продукции, обеспечении экономического развития и безопасности страны, повышении уровня жизни населения [6].

Продолжение экономических реформ в Азербайджане предъявляет особые требования к четкости функционирования бюджетной системы, осуществления бюджетного процесса на новом качественном уровне. Необходимость усиления влияния бюджетной системы на формирование рыночных отношений требует выработки нового концептуального подхода к анализу осуществления и функционирования бюджетного процесса [4], который нуждается в дальнейшем совершенствовании. Существующий метод бюджетирования, несмотря на некоторые корректировки последних лет, не обеспечивает создание должной системы эффективного управления государственными финансами. Анализ показывает, что предпринимаемые на государственном уровне усилия решить проблемы эффективного использования государственных ресурсов не приносят желаемых результатов, в первую очередь, из-за отсутствия единства подходов к их решению на базе целостной системы целей и критериев эффективного бюджетирования. Уровень управления и контроля за финансовыми ресурсами государства в рамках бюджетного процесса является недостаточно эффективным. Как в теоретическом, так и практическом аспектах остаются неразрешенные проблемы в вопросах рациональной организации и функционирования бюджетного процесса. Необходима разработка новой модели бюджетирования, которая учитывала бы положительный зарубежный опыт, способствовала эффективному расходованию бюджетных средств. Проведенный анализ зарубежной практики ряда стран показал, что в современных условиях бюджетный процесс ориентирован на результаты и рассматривается как инструмент повышения эффективности управления финансовыми ресурсами государства.

Основными принципами государственной инновационной политики относительно сельского хозяйства должны стать финансовое обеспечение инновационных программ и проектов, направленных на реше-

ние важнейших социально-экономических задач, формирование инновационной инфраструктуры и подготовка кадров для инновационной сферы [3].

В современных условиях инновационный путь развития сельского хозяйства имеет три взаимосвязанные и взаимообусловленные направления:

1. Инвестиции в человеческий капитал, что возможно лишь при приоритетном развитии образования, фундаментальных и прикладных научно-исследовательских организаций, создании банка данных по инновациям, а также информационно-консультационной системы, обслуживающей сельскохозяйственных товаропроизводителей.

2. Инвестиции в развитие биологических ресурсов на основе разработок и освоения нововведений, обеспечивающих повышение плодородия почвы, рост урожайности сельскохозяйственных культур и продуктивности сельскохозяйственных животных.

3. Инвестиции в разработку технологий, обеспечивающие совершенствование технико-технологического потенциала сельского хозяйства на основе применения энерго- и ресурсосберегающей техники и наукоемких технологий, позволяющих резко повысить производительность труда и эффективность сельскохозяйственной деятельности. Именно через технологическую модернизацию отрасли, базирующейся на новой технике, представляется возможным преодолеть многие негативные факторы в сельскохозяйственном производстве: невысокий уровень производительности труда (в 8–10 раз ниже, чем в экономически развитых странах), почти вдвое уступающий среднемировым показателям продуктивности растениеводства и животноводства, низкий уровень использования природно-ландшафтных, материально-технических, трудовых и финансовых ресурсов [2, 3].

Повышению инновационной активности в сельском хозяйстве препятствует ряд факторов:

1. Несоответствие имеющегося научно-технического и технологического потенциала сельского хозяйства новым экономическим и производственным требованиям. Спад производства сельскохозяйственной

продукции, слабая поддержка со стороны государства и высокая стоимость нововведений не дают возможности развивать инновационную деятельность.

2. Сохраняющаяся неэквивалентность обмена сельского хозяйства с другими отраслями экономики приводит к деградации его материально-технической базы. Существенно усугубляют ситуацию растущие цены на энергоносители, что лишает отечественных сельскохозяйственных товаропроизводителей их естественного преимущества.

3. Основной причиной является неблагоприятная инвестиционная ситуация для сельского хозяйства и низкая доходность большинства сельскохозяйственных товаропроизводителей. Несмотря на то, что в последние годы в сельском хозяйстве заметно активизировался инвестиционный процесс, его доля в расходной части бюджета не превышает одного процента при удельном весе продукции ВВП на уровне 4,4%.

Экономика большинства сельскохозяйственных товаропроизводителей такова, что не дает им возможности осуществлять не только расширенное, но и простое воспроизводство, использовать экономические стимулы, предоставляемые государством. Ресурсы для инновационной деятельности значительно меньше, чем это требуется для развития сельского хозяйства. К тому же за последние пять лет практически в 1,6 раза уменьшилась доля собственных средств сельскохозяйственных организаций, направляемых на инвестиции в основной капитал, что является не только сдерживающим фактором инновационного развития сельского хозяйства, но и создаёт угрозу возврата полученных кредитов. В 2012 году объём прибыли, полученной сельскохозяйственными товаропроизводителями, составил 130 млрд руб., тогда как размер кредиторской задолженности возрос до 1,1 трлн руб. [2, 6].

Среди первоочередных задач по модернизации сельского хозяйства необходимо выделить такие:

повышение инвестиционной привлекательности отрасли для частных инвесторов, в том числе для зарубежных;

повышение темпов роста технического переоснащения сельскохозяйственных товаропроизводителей;

развитие социальной инфраструктуры в сельской местности, способствующей притоку квалифицированных кадров;

освоение новых технологических процессов на инновационной основе [5, 7].

Только постоянный научно-технический прогресс может обеспечить динамичное развитие современного общества. Главными его условиями являются непрерывное обновление технологий и широкое использование новейших научных разработок. Ныне азербайджанская научная общественность едино во мнении, что наиболее верным путем выхода сельского хозяйства из кризисного состояния является развитие его инновационной основы. Повышение инновационной активности дает возможность не только повысить технико-экономический уровень производства, но и существенно улучшить инвестиционный климат [8].

Переход экономики республики на инновационный путь развития невозможен без формирования нормативной правовой базы, благоприятствующей развитию инновационной деятельности, основой которой должен стать Закон «Об инновационной деятельности». Подготовка этого проекта закона возложена на Министерство экономического развития Азербайджанской Республики, которое выполняет функции по координации инновационной деятельности в республике и развитию наукоемкого малого и среднего бизнеса в сфере экономики, оказанию поддержки инновационному предпринимательству, развитию малого и среднего бизнеса в промышленности. С целью реализации данного закона необходимо принять ряд подзаконных нормативных актов, в частности, регламентирующих порядок и условия:

конкурсного отбора и бюджетного кредитования инновационных проектов;

субсидирования, предоставления натуральных грантов субъектам инновационной деятельности;

организации и проведения государственной экспертизы инновационных проектов и необходимых государству инноваций;

формирования и ресурсного обеспечения технопарков и технологических бизнес-инкубаторов;

размещения госзаказа на создание инноваций и др.

Продовольственные балансы формируются по продуктам растениеводства (зерновые, овощи, фрукты — всего 14 позиций), животноводства (мясо, молоко, яйца

и рыба — всего 8 позиций) и по продуктам пищевой промышленности (27 позиций). В ходе составления балансов используются различные группы имеющихся статистических данных: статистика сельского хозяйства, промышленности, торговли, населения, а также данные обследований домашних хозяйств.

Продовольственный баланс Азербайджана по продуктам растениеводства в 2013 году, т

Продукция	Запасы на начало года	Производство	Импорт	Ресурсы – всего
Зерновые всего	1414312	2858305	1611458	5884075
Пшеница	1067576	1845996	1451257	4364829
Ячмень	260335	800921	17913	1079169
Кукуруза	85315	208178	138770	432263
Овес	632	3137	377	4146
Прочие зерновые	454	73	3141	3668
Бобовые	7478	24777	7845	40100
Картофель	553153	992780	78054	1623987
Овощи всех видов	199515	1236331	37752	1473598
Лук сушеный	26931	157665	6492	191088
Прочие виды овощей	172584	1078666	31261	1282511
Овощи в подсобных хозяйствах	2746	429762	3	432511
Фрукты и ягоды	43582	853757	34533	931872
Виноград	1572	154123	9385	165080

Источник: 10.

В Азербайджане научно-техническая сфера до настоящего времени не стала базовым элементом социально-экономического развития общества. С целью реализации стратегических направлений научно-технологического развития необходимо откорректировать приоритетные направления развития отечественной науки и техники, выявить причины и факторы, сдерживающие их развитие, определить реальные механизмы по их разрешению.

Для решения вышеперечисленных задач Распоряжением Президента Азербайджанской Республики от 4 мая 2009 года утверждена «Национальная стратегия по развитию науки в Азербайджанской Республике в 2009-2015 годах» и «Государственная программа реализации национальной стратегии по развитию науки в Азербайджанской Республике в 2009-2015 годах». Координирующим органом по их реализации назначена Национальная академия наук Азербайджана [5].

Выводы. По сравнению с экономически развитыми странами условия для развития

инновационной деятельности в сельском хозяйстве в Азербайджане имеют принципиальные отличия. В частности, в республике инновационная деятельность в основном осуществляется на основе привлечения прямых иностранных инвестиций. Наряду с прямыми инвестициями в страну приходят новые технологии, новый менеджмент. Для большинства предприятий приобретение иностранных технологий и лицензий является большим стимулом, так как это дает им возможность выйти на мировой рынок.

В республике в условиях ограниченных возможностей государственного бюджета (ежегодные расходы на науку из республиканского бюджета не превышают 0,2% от ВВП) из средств, выделяемых на фундаментальные и прикладные научные исследования, практически невозможно выделить долю непосредственно на доведение результатов научных исследований (разработок) до серийного производства. В связи с этим необходимо предусмотреть в республиканском бюджете увеличение ежегодных ас-

сигнований на научно-технологическое развитие и доведение его до 1% от ВВП.

Кроме того, с целью завершения и продвижения на рынок наиболее перспективных разработок, необходимо сформировать сеть государственных и негосударственных региональных инновационных фондов и центров, шире привлекать для этих целей внебюджетные средства. В республике не налажена система подготовки кадров для инновационной сферы. Основными причинами этого являются: значительное ослабление связи системы высшего образования с прикладной наукой и производством, отсутствие отечественных учебных программ, учебников и учебных пособий по инноватике, соответствующих государственных стандартов образования. В связи с этим необходима государственная поддержка и приоритетная подготовка научных кадров для отраслей наук, имеющих первостепен-

ное значение для преодоления технологического отставания и структурной перестройки экономики. Следует создать реальные условия для интеграции вузов страны с научно-исследовательскими институтами и научными центрами с учетом кадрового потенциала, материально-технической базы, потребностей инновационного развития и создание на ее основе научно-образовательных комплексов по приоритетным направлениям научных исследований. С целью подготовки специалистов для инновационной сферы целесообразно разработать комплексную образовательную программу, ориентированную на подготовку менеджеров по реализации инновационных проектов, инженерно-технических специалистов для инновационных предприятий, а также переподготовку специалистов на базе ведущих университетов республики.

Список использованных источников

1. *Аньшина В.М.* Инновационный менеджмент / В.М. Аньшина, А.А. Дагаева. – М., 2007. – 172 с.
2. *Сафаров С.И.* Экономика Азербайджана: динамика современного этапа / С.И. Сафаров. – Баку, 2007.
3. *Караев Н.А.* Инновационный менеджмент / Н.А. Караев. – Баку, 2011. – 194 с.
4. *Касумов Ф.Г.* Путь развития Азербайджана – экономика инновационного типа / Ф.Г. Касумов, З.М. Наджафова. – Матер. VIII Междунар. научно-технич. конф. - К.: УкрИНТЭИ, 2008. – С. 50-55.
5. Азербайджан [Электронный ресурс] // Развитие аграрного сектора и продовольственная безопасность: http://www.azerbaijans.com/content_1771_ru.html (дата обращения 10.03.2015).
6. Законы Азербайджанской Республики и распоряжения Президента Азербайджанской Республики [Электронный ресурс] // [http://new.zakon.az/site/index/?item=0923653338&parent=cnt&curtree=cnt%20\(%200923655508%20\(%200988182139%20\)%20](http://new.zakon.az/site/index/?item=0923653338&parent=cnt&curtree=cnt%20(%200923655508%20(%200988182139%20)%20) (дата обращения 04.03.2015).
7. *Теймуров С.* Продовольственная безопасность — основа стратегии развития аграрного сектора [Электронный ресурс] / С. Теймуров С. // Новостное агентство Biznesinfo.az <http://www.biznesinfo.az/observer/infocus/params/ln/ru/article/72592> (дата обращения 04.03.2015).
8. *Цурков М.* Обеспечение продовольствием как фактор национальной безопасности Азербайджана [Электронный ресурс] / М. Цурков // Новостное агентство «Trend»: <http://www.trend.az/business/economy/2352825.html> (дата обращения 04.03.2015).
9. Юридические основы составления продовольственных балансов Азербайджанской Республики [Электронный ресурс] // Систем. требования: http://www.fao.org/fileadmin/user_upload/eufao-fsi4dm/doc-training/Azerbaijan_FBS_ru.pdf (дата обращения 15.02.2015).
10. IFAD in Azerbaijan [Электронный ресурс] // <http://operations.ifad.org/web/ifad/operations/country/home/tags/azerbaijan> (дата обращения 21.02.2015).
11. The State Statistical Committee of the Republic of Azerbaijan [Электронный ресурс] // Agriculture, forestry and fishing / Дата обновления 24.06.2014: <http://www.stat.gov.az/source/agriculture/indexen.php> (дата обращения 13.03.2015).
12. The State Statistical Committee of the Republic of Azerbaijan [Электронный ресурс] // Food balances / Дата обновления 09.07.2014. http://www.stat.gov.az/source/food_balances/indexen.php (дата обращения 25.02.2015).
13. The State Statistical Committee of the Republic of Azerbaijan [Электронный ресурс] // Population / Дата обновления 08.07.2014. <http://www.stat.gov.az/source/demography/indexen.php> (дата обращения 10.03.2015).
14. The State Statistical Committee of the Republic of Azerbaijan [Электронный ресурс] // System of national accounts and balance of payments / Дата обновления 13.04.2015: http://www.stat.gov.az/source/system_nat_accounts/indexen.php (дата обращения 03.03.2015).
15. The State Statistical Committee of the Republic of Azerbaijan [Электронный ресурс] // Trade / Дата обновления 06.06.2014: http://www.stat.gov.az/source/food_balances/indexen.php (дата обращения 25.02.2015).

Статья получена редакцией 13.05.2015 г.

*

*Шафаг Гусейн кызы Абдуллаева, кандидат экономических наук
Азербайджанский университет иностранных языков*

Особенности формирования и реализации региональной инновационной стратегии в Азербайджане

Постановка проблемы. Отечественное сельское хозяйство переживает инновационный кризис, который связан с отсутствием необходимых условий для развития отрасли за счёт освоения научно-технических достижений. Инновационный потенциал сельского хозяйства используется на 4–5% против 50% и более в сравнении с экономически развитыми странами. Ежегодно остаются невостребованными сельскохозяйственным производством до 40–50% законченных научно-технических разработок [1, 2].

В последние годы Азербайджан ориентирован на развитие инновационной экономики взамен сырьевой. В настоящее время в стране с целью создания благоприятной среды для развития конкурентной промышленной продукции на основе инновационных и высоких технологий проводится ряд мероприятий системного характера, для чего подписаны президентские указы «О создании Сумгаитского химико-промышленного парка» и «О создании Сураханского промышленного парка в г. Баку» от 28 декабря 2011 года. Вместе с тем необходимо отметить, что во многих регионах страны научный потенциал используется слабо. Одним из основных причин этого является то, что продукция, которая может быть изготовлена на основе результатов научных разработок, неконкурентоспособна. Разрыв связей, существовавших между научными организациями и производством, повсеместно привел к тому, что они стали развиваться относительно независимо друг от друга. Для преодоления недостатков в этом вопросе необходимо разработать региональную инновационную стратегию для

расширения инновационной деятельности регионов.

Анализ последних исследований и публикаций. Проблеме роли формирования и реализации региональной инновационной стратегии национальной экономики Азербайджана посвящены труды ученых: И. Алиева, Р. Мехтиева, А. Ахмедова, О. Мамедли, М. Исмаилова, А. Мусаева и др.

Цель статьи – раскрыть особенности формирования инновационной стратегии регионов Азербайджана, исследовать проблемы региональной и отраслевой структуры развития, определить задачи и принципы инновационной политики государства.

Изложение основных результатов исследования.

1. Особенности формирования инновационной экономики регионов. Нынешняя сырьевая направленность экономики приводит к ее технической отсталости и тормозит инновационное развитие. Чтобы Азербайджан был в ряду экономически развитых стран, необходимо его развивать на основе инновационных информационных технологий. Международный опыт показывает, что стратегия развития ведущих экономически развитых стран основана на высоком росте научно-технического потенциала, конкурентоспособности продукции и непрерывного поиска инноваций. Необходимо отметить, что в Азербайджане не существует четкой инновационной стратегии и средства на инновации выделяются по остаточному принципу [1, с. 55]. При этом нельзя забывать о том, что в конечном счете уровень инновации определяет уровень развития производительных сил, что напрямую сказывается на технологических процессах НТП. Для

республики характерно непропорциональное размещение производительных сил. В 2010 году в г. Баку проживало 23% населения страны, однако его доля составляла 78% в выпуске общей продукции, и 90,4% – промышленной продукции. По этой причине развитие регионов является первоочередной задачей в деле развития социально-экономического уровня страны. В связи с этим была принята «Государственная программа по социально-экономическому развитию регионов Азербайджанской Республики (2004-2008 гг.)». Она была направлена на улучшение социальных условий и повышение уровня жизни населения страны, проживающего в регионах, развитие экономики регионов в общем и динамическое развитие не нефтяного сектора экономики в частности [2]. В результате выполнения этой программы за 2004-2008 годы в стране было построено и введено в эксплуатацию восемь электрических станций, шесть из которых функционируют в регионах. В городах Астара, Шеки, Хачмас, Нахчыван введены в эксплуатацию модульные электростанции, кроме того, в г. Нахчыване газотурбинная электростанция и Вайхырская ГЭС. В результате проведенных мероприятий уровень газификации страны повысился с 62 до 85%. Вместе с тем были осуществлены многочисленные проекты по усовершенствованию системы водоснабжения и канализации. За 2004-2008 годы в регионах были построены линии водоснабжения длиной в 723,5 км, канализации – в 209,3 км, 23 водохранилища, 214 артезианских скважин. За тот же период построено 75 новых отопительных систем и капитально отремонтировано 72. Кроме того, в регионах страны проведен ряд мероприятий по усовершенствованию транспортной инфраструктуры. За указанный период построено и капитально отремонтировано 1037,0 км магистральных дорог, проведены ремонтные работы на 615,6 км дорог республиканского значения, и 2728 км дорог местного значения, построено 69 новых мостов, отремонтировано 34 уже существующих. За тот же период введены в эксплуатацию международные аэропорты в городах Нахчыван, Гянджа, Ленкоран и Загатала, отвечающие совре-

менным требованиям. В целом в результате выполнения этой программы за период с 1 октября 2003-го по 1 января 2009 года было освоено 766 277 новых рабочих мест, из которых 547 573 являются постоянными. За счет успешной реализации нефтяной стратегии сформированы необходимые финансовые средства, которые могут быть использованы для финансирования развития регионов.

Для продолжения мероприятий по развитию экономики регионов Президент страны подписал Указ от 14 апреля 2009 года «Государственная программа социально-экономического развития регионов Азербайджанской Республики (2009 – 2013 гг.)». Цель программы заключается в том, чтобы ускорить развитие не нефтяного сектора страны, диверсифицировать экономику, добиться сбалансированного социально-экономического развития, повысить уровень благосостояния населения. Для достижения этих целей предполагается выполнение таких задач [3]: обеспечение ускоренного развития не нефтяного сектора страны за счет природных и трудовых ресурсов; продолжение мероприятий по улучшению инфраструктуры; улучшение среды функционирования бизнеса и ускорение его развития; продолжение дальнейшего привлечения инвестиций для развития экономики; стимулирование экспортоориентированной продукции; создание инфраструктурных объектов современного типа и модернизация существующих; улучшение коммунального обеспечения населения страны; продолжение осуществления мероприятий по повышению уровня занятости населения; сокращение уровня бедности. Мы полагаем, что для выполнения этих задач есть необходимость в усовершенствовании механизмов финансирования инновационной и инвестиционной деятельности в экономических районах. Как указывал академик Р. Мехтиев, инвестиции, направленные на развитие человеческого капитала, играют существенную роль в обеспечении устойчивого роста экономики. В результате чего рост человеческого капитала создает благоприятную среду для увеличения доходов граждан, повышения производительности труда и раз-

вития инновационной деятельности [4, с. 10].

2. Проблемы регионального и отраслевого развития инновационной экономики в Азербайджане. Исследования показывают, что имеются серьезные основания для технического и технологического перевооружения металлургической промышленности. За исключением Baku Steel Company, материально-техническая база остальных предприятий данной отрасли существенно устарела. В рамках мер по проведению инновационной политики в цветной металлургии необходимо отметить строительство Гянджинского алюминиевого завода, где были применены современные технологии, модернизацию Сумгаитского алюминиевого и Гянджинского глиноземного заводов. Модернизация «Дашкесанского горнообогатительного» ООО на основе современных технологий и строительство нового металлургического завода станет важным шагом в инновационной деятельности в черной металлургии.

Одной из перспективных отраслей страны является нефтяное машиностроение. Считаем, что соседство с нефтяными странами, а также богатый опыт нашей страны в этой отрасли создают серьезные предпосылки для развития нефтепромыслового оборудования. Заметим также, что развитие данной отрасли может быть осуществлено совместно с зарубежными фирмами. Для привлечения передовых технологий в страну прямое инвестирование иностранных компаний считается очень эффективным способом. С этой точки зрения, став пайщиком иностранной компании по нефтяному машиностроению, можно воспользоваться возможностями этой компании для развития нефтяного машиностроения своей страны. В Азербайджане в таких отраслях, как электроника, приборо- и автомобилестроение инновации применяются больше по сравнению с другими отраслями и поэтому они имеют хорошие перспективы развития. Точками развития в этих отраслях являются сборка готовой продукции по импортным комплектующим с дальнейшим производством некоторых из них в нашей стране. Считаем, что поскольку продукция машино-

строительной отрасли является относительно сложной и дифференцированной, освоение её требует инновационных мероприятий на длительный период. В связи с тем, что оптимальные размеры машиностроительной продукции достаточно большие, целесообразна концентрация производства в данной отрасли. Здесь следует проводить как научно-исследовательские, так и опытно-конструкторские работы для налаживания производства с дальнейшим экспортом продукции. Необходимо создание крупного предприятия, в состав которого могут войти более мелкие предприятия данной отрасли.

Заметим, что создание крупного предприятия может облегчить привлечение новой технологии, одним из способов которого будет приобретение иностранной компании, что широко используется в машиностроении. Кроме того, это является предпосылкой для создания совместных предприятий с иностранными партнерами.

Исследования показывают, что в нашей республике имеется большой опыт в деле производства электрических моторов. Считаем целесообразным объединение ООО «Yeni BMEZ» и «Elektromaşın» в одном предприятии с целью развития этой отрасли. Отметим, что ООО «Yeni BMEZ» с площадью 16 га и производственной площадью 80 тыс. кв.м в свое время в бывшем СССР был единственным заводом по производству электромоторов мощностью 1,5-100 кВт и он экспортировал свою продукцию в 54 страны мира. В настоящее время материально-техническая база предприятия и его продукция устарели. Например, в большинстве оборудованию «Yeni BMEZ» 15 лет, а некоторому – 30 лет. Так что для развития инновационного процесса в этом предприятии необходимы долгосрочные меры и определенная инновационная стратегия государства.

Основу государственной политики по сельскому хозяйству составляет претворение в жизнь программы его модернизации. Обновляется материально-техническая база отрасли, применяются новые методы и технологии. В регионах проводятся мелиорационные мероприятия с целью ввода в оборот

новых земельных участков, расширения пахотных площадей и интенсивного развития виноградарства и садоводства. Развитие сельского хозяйства в Азербайджане во многом зависит от укрепления его материально-технической базы. Специалисты сходятся во мнении, что в настоящее время материально-техническая база сельского хозяйства слаба и чтобы достичь уровня 1990 года требуется примерно 10 тыс. плугов, 6 тыс. культиваторов, 7,5 тыс. сеялок, 4 тыс. сенокосилок и 3 тыс. прессовочных машин. Исследования показывают, что развитие регионов Азербайджана создало предпосылки к тому, чтобы развивалось финансирование сельского хозяйства, что в свою очередь повысило спрос на сельскохозяйственную технику. Считаем, что назрела необходимость в создании предприятия по производству сельскохозяйственных машин. Оно могло бы производить прессовочные машины, распылители для виноградников, сеялки для удобрений, плуги и разные машины и оборудование, пригодные в виноделии, и т.п. По мнению специалистов, по мере усовершенствования применяемых технологий, повышения эффективности производства в соответствующих отраслях увеличивается и преимущество страны в целом ряде отраслей [5]. Результаты исследований, проведенные Всемирным банком, показывают, что Азербайджан имеет сравнительное преимущество по производству картофеля, подсолнечника, гороха, помидоров, капусты, оливок, апельсинов, яблок, граната, винограда, телятины, баранины и молока [6]. Заметим, что с улучшением качества работы отраслей, обслуживающих производство страны, т.е. транспорта, связи, электроснабжения, банков и т.д., повышается рентабельность использования экономических ресурсов, а также конкурентоспособность страны.

Известно, что урожайность сельхозугодий и усовершенствование структуры посевов существенно зависит от системы поливов и сети коллекторно-дренажной системы. До недавнего времени ирригационная система страны не управлялась и не эксплуатировалась достаточно эффективно, в результате чего посевные площади не были обес-

печены дренажными системами в должной мере, что привело к возникновению определенных проблем в водоснабжении сельхозугодий [5, с. 4]. В «Государственной программе по надежному обеспечению населения Азербайджанской Республики продуктами питания в 2008-2015 гг.» было отмечено, что существенная часть земель республики подверглась эрозии, а 47% орошаемых площадей засолено. Поэтому возникла необходимость проведения мелиоративных работ на 657 тыс. га площади. Таким образом, для развития сельского хозяйства необходимо применение инновационных мер в ирригационной системе, сети коллекторно-дренажной системы и системы поливов.

Развитие сельского хозяйства создает благоприятные условия для легкой и пищевой промышленности. Здесь речь идет о производстве трикотажа, пищевых продуктов, кожи и материалов из неё и т.п. Следует сказать, что развитие сельского хозяйства и обслуживающих его отраслей, а также отраслей промышленности, обрабатывающих сельхозпродукцию, является приоритетным направлением «Национального фонда помощи предпринимательству». Фонд придает большое значение строительству животноводческих комплексов, созданию хозяйств, специализирующихся на разведении породистых животных, птицеводческих хозяйств, интенсивному садоводству, овощеводству, семеноводству и т. д. Вместе с тем фонд финансирует такие сферы, как создание холодильных установок для хранения пищевой продукции различного назначения; производство конкурентоспособной и ориентированной на экспорт продукции пищевой промышленности; создание хлебозаводов; развитие упаковочных линий, построенных на современных технологиях, другие сферы. Исследования показывают, что развитие сельского хозяйства и перерабатывающей промышленности возможно за счет экспорта. В 1991 году из Азербайджана было экспортировано 108,7 тыс. т хлопка сырья, 3355,7 т натуральной шерсти, 11586,0 т хлопковой выжимки, 30390 т декалитров вина, 36897,0 т ферментированного табака, 227249,0 т свежих овощей, 13192 т столовых сортов винограда, 13772 т субтропических

фруктов, 4280 т натуральных чайных листов. Несмотря на увеличение экспорта сельхозпродукции в последние годы в этой сфере не было достигнуто существенных результатов. За 2010 год из Азербайджана было экспортировано сельхозпродукции всего на 250 млн долл. США. Для развития данной отрасли в первую очередь необходимо улучшить ее материально-техническую базу. Если в 1990 году в среднем на комбайн приходилось 129,8 га зерновых и зернобобовых, то в 2010-м этот показатель составил 502 га. На картофелеуборочный комбайн пришлось в среднем 566,7 га и 3290 га соответственно картофельных посевов.

Путем обеспечения сельскохозяйственных работников современной техникой, проведения агротехнических мероприятий, развития отрасли на научных основах, улучшения качества оказываемых услуг, налаживания рациональных связей с перерабатывающей промышленностью можно добиться увеличения объемов сельскохозяйственной продукции. Считаем, что государство имеет действенные рычаги влияния на оптимальное территориальное размещение сельскохозяйственного производства. Это связано с тем, что основные услуги производителям сельскохозяйственной продукции оказывает ООО «Агролизинг» и оно принадлежит государству. Кроме того, последнее может с помощью механизма скидок стимулировать оптимальное размещение сельскохозяйственного производства по территориям. Полагаем, что меры по специализации регионов на производстве сельскохозяйственной продукции могут существенно повысить их инновационный и инвестиционный потенциал. Например, в Ленкоранско-Астаринском районе целесообразно выращивать субтропические растения и развивать предприятия по их переработке; в Джалилабаде и Гянджа-Казахском – виноградарство и виноделие; Ленкорано-Астаринском, Гянджа-Казахском, Губа-Хачмазском – овощеводство; в Шеки-Закатальском районах производство фруктов и т.п. Считаем, что в Губа-Хачмазском районе целесообразно: повысить урожайность садов, создать холодильные склады, ввести в эксплуатацию предприятия по из-

готовлению тары, обеспечить необходимыми специализированными транспортными средствами по перевозке готовой продукции, создать предприятия по переработке яблок и т.п. Причем часть финансирования этих работ может взять на себя государство. Опыт показывает, что чем выше степень специализации районов, тем лучше удается организовать экономически эффективную связь между отдельными отраслями экономики, в том числе и различными отраслями промышленности, а также между отраслями сельского хозяйства и промышленности.

С этой точки зрения на формирование кластеров оказывает существенное влияние как отраслевая структура различных регионов, так и их специализация. Под кластером или промышленной группой понимается такая группа взаимодействующих предприятий, которые характеризуются общностью отраслей производства, взаимно дополняют друг друга и географически недалеко расположены одна от другой [7, с. 207]. Опыт показывает, что развитие специализированных отраслей в регионе приводит к повышению конкурентоспособности клиентов и снабженцев в рамках кластера. Создание специальных экономических зон имеет целью развитие приоритетных отраслей, повышение инновационной и инвестиционной активности, организацию конкурентоспособных отраслей производства и обслуживания. В этом деле важную роль сыграл указ Президента страны от 6 марта 2007 года «О создании специальных экономических зон в Азербайджанской Республике». 14 апреля 2009 года вступил в силу «Закон о специальных экономических зонах», в связи с чем Президент страны издал соответствующий указ от 3 июня 2009 года. Заметим, что подготовлена и соответствующая нормативно-правовая база. Мы полагаем, что создание подобных зон не должно ограничиваться предоставлением соответствующих скидок, но и определением производств, подлежащих развитию, созданием необходимой инфраструктуры (дорог, электроэнергии, снабжения газом, водой и т.п.). В деле развития регионов для обеспечения кластерного подхода важную роль может сыграть создание территориально-промышленных зон,

что даст возможность осуществить диффузию инновации, увеличения объема производимой продукции, в результате чего станет возможным формирование высококонкурентоспособной продукции и предприятий их сбыта.

3. Основные задачи и принципы инновационной политики государства. Основываясь на международной практике проф. А. Мусаев считает, что к основным мерам по инновационной политике государства следует отнести [8, с. 12]: выделение налоговых кредитов на научно-исследовательские и опытно-конструкторские работы; создание специальных экономических зон; государственную поддержку на расширение исследований, кооперацию университетов и фирм, подготовку кадров и защиту интеллектуальной собственности.

По мнению проф. А. Мусаева, учитывая низкую инновационную активность в сфере научно-исследовательских и опытно-конструкторских работ в промышленности, необходимо принять государственную программу фискального стимулирования по широкому спектру технологических инноваций. Согласно этой программе считается целесообразным проводить инновационные меры по налоговому кредиту, установление единого льготного тарифа на каждый вид инновационной деятельности или на весь процесс в целом. Считаем, что основными задачами в области инновационной политики государства являются: определение и реализация основных приоритетов государственной инновационной политики; обеспечение передовых структурных изменений в экономике; создание и развитие инфраструктуры инновационной деятельности; защита новых инновационных продуктов на международном рынке и осуществление мер по внешнеэкономической инновационной деятельности; обеспечение взаимовлияния инновационной деятельности в науке, образовании, производстве и в финансово-кредитных сферах; обеспечение эффективного использования научно-технического потенциала и его структурного равновесия для стабилизации экономического развития на основных направлениях стратегии развития народного хозяйства, определяющих

его темпы и пропорции. Для реализации вышеперечисленных мер государство должно действовать на научно обоснованных принципах. С этой точки зрения основными принципами государственной инновационной политики являются: свобода научного творчества, последовательная демократизация научной сферы, прозрачность в формировании научной политики; стимулирование развития фундаментальных научных исследований; создание условий для здоровой конкуренции и предпринимательства, стимулирование инновационной деятельности; создание условий для развития научных исследований и разработок в области обороноспособности и национальной безопасности; интеграция науки и образования, развитие целостной системы подготовки научных кадров; защита интеллектуальных прав исследователя, организации и государства; развитие научно-исследовательских и опытно-конструкторских работ предприятий с различными формами собственности; формирование экономической среды для широкого использования результатов научных исследований; повышение престижа научного труда, создание достойного уровня жизни ученых и специалистов; пропаганда научных достижений современной науки.

4. Меры по претворению в жизнь развития инновационной системы на базе региональных модулей. Мы полагаем, что развитие инновационной системы Азербайджана целесообразно осуществлять на базе региональных модулей. Для этого необходимы: подготовка и реализация программ по эффективной интеграции экономического и социального развития по замкнутым территориальным единицам; государственная поддержка создания региональных научных центров, а также центров трансферта технологии; определение места расположения высших учебных заведений, ведущих фундаментальные исследования в приоритетных направлениях науки и техники. Такие высшие учебные заведения могут сыграть роль «локомотивов развития» для Азербайджана и должны располагаться в тех регионах, которые могут оказать мультипликативный эффект на развитие других регионов; развитие технологии, инновационно-технологических

центров, бизнес-инкубаторов в качестве производственно-технологической инфраструктуры для обеспечения инновационной деятельности согласно инвестиционной и инновационной деятельности регионов; создание специальных экономических зон (прикладного технического и промышленного производства) на территории Азербайджанской Республики.

Основные этапы формирования региональной инновационной стратегии. Считаем, что после завершения Государственной программы развития регионов следует разрабатывать последующие этапы этой программы. Для поддержания инновационной деятельности целесообразно определить нижеследующие задачи: совершенствование нормативно-правовой базы инновационной деятельности и ее государственной поддержки; развитие механизмов финансирования и кредитования инновационной деятельности и применение соответствующих финансовых технологий; усовершенствование системы государственных гарантий для развития приоритетных инновационных проектов; применение единой информационной системы в инновационном процессе; подготовка высококвалифицированных кадров для инновационной сферы; выход продукции субъектов инновации на межрегиональный уровень; расширение внешнеэкономической деятельности субъектов, производящих инновационную продукцию. Инновационная стратегия является одним из основных элементов формирования инновационной деятельности в регионе. На раннем этапе необходимо провести экономический анализ и оценку структурных единиц региона с тем, чтобы определить их базовую стратегию, результаты которого могут составить ядро инновационной стратегии региона. На втором этапе инновационной стратегии определяются основные задачи построения соответствующей структуры и технологические принципы. Эти задачи состоят из нижеследующих:

1. Разработка концепции развития регионального хозяйства. На основе этой концепции становится возможным выявление круга приоритетных объектов, способных к инновационной деятельности региона. Это да-

ет возможность реализовать структурную перестройку производственного комплекса региона и решить другие актуальные проблемы рыночного преобразования региона.

2. Формирование основных направлений инновационной стратегии для активизации инновационной деятельности в реальном секторе экономики, в том числе поиск, формирование и централизация средств, поступающих из различных источников для инновационной деятельности.

Инновационная стратегия региона должна включать такие компоненты его научно-методического обеспечения:

перспективная стратегия развития региона, в основе которой лежит система структурных приоритетов;

основные направления инновационной стратегии региона. Они предопределяют условия реализации такой стратегии, на их основе разрабатываются конкретные мероприятия для активизации инновационной деятельности.

Анализ системы управления инновационной деятельностью регионов Азербайджана показал, что основной проблемой в этой области является отсутствие инновационной стратегии для реализации потенциала регионов. На основе проведенных исследований по аналитическому методу регионального планирования, а также по методике исследовательской группы экспертов программы TACIS был предложен механизм проектирования инновационной стратегии.

Основными этапами проектирования являются: проведение экономического и институционального аудита региона; анализ состояния отраслей экономики региона; SWOT – анализ основных аспектов развития региона; выявление основных «критических» факторов успеха стратегии; толкование базовых целей; подготовка набора стратегических возможностей и его оценка с помощью SWOT – анализа; определение наилучшей стратегии; краткая формулировка стратегии; определение основной программы действий для каждой базовой цели. Результаты исследований, которые будут проводиться по данной методике, дадут возможность выявить основные факторы успе-

ха развития региона и оптимальный состав его производственного комплекса.

Теоретико-методологические аспекты формирования региональной инновационной стратегии предпринимательства. Каждый предпринимательский субъект имеет собственную стратегию развития. Поэтому при планировании необходимо учитывать стратегии развития отдельных субъектов предпринимательства данного региона. Анализ практической деятельности таких субъектов показывает, что разработка инновационной стратегии непосредственно на уровне предприятия связана с целым рядом проблем, например таких, как сложность привлечения капитала, ошибки в специальных финансовых счетах и т.п. Для решения подобных проблем субъекты предпринимательства должны формировать инновационную стратегию не на уровне предприятий, а на уровне региона. Основной целью такой стратегии является повышение конкурентоспособности регионов и предотвращение падения уровня жизни населения, проживающего в них. Для этого нужно применять такие способы, чтобы помочь дальнейшему развитию всей страны и ее территориальной интеграции. Таким образом, подобная стратегия должна охватить широкую сферу социально-экономической деятельности общества. Мы полагаем, что задача создания методологических основ формирования региональной инновационной стратегии предпринимательства выходит на передний план. Считаем, что особенностями такой стратегии являются:

1. Она считается составной частью региональной инновационной стратегии.
2. Стратегический выбор предпринимателя является ключевым, а его составляющими – общие цели стратегического развития, функциональная система стратегии в рамках различной инновационной деятельности, формирование ресурсов и способы его распределения.
3. Она определяет взаимосвязь между стратегиями развития различных субъектов предпринимательства на региональном уровне.

Выводы. Разработка региональной стратегии субъектов предпринимательства играет большую роль в деле эффективного раз-

вития региона. Такая стратегия обеспечивает механизмы реализации как ее структурных единиц на длительный период, так и достижение ее инновационных целей. Она дает возможность реально оценивать инвестиционный потенциал предпринимательства в регионе, обеспечить его максимальную реализацию, маневрировать его инновационными ресурсами. Разработка региональной инновационной стратегии дает возможность учесть варианты развития неконтролируемых факторов внешней среды и сводит к минимуму их негативные последствия. Она также отражает относительные преимущества предприятия по сравнению с его конкурентами. Существование региональной инновационной стратегии обеспечивает четкую взаимосвязь перспективного, текущего и оперативного управления в инновационной деятельности. В рамках данной стратегии формируется оценка самых важных инновационных управленческих решений. По нашему мнению, в процессе формирования региональной инновационной стратегии означенные ниже основные принципы дадут возможность принимать стратегические инновационные решения: взгляд на предпринимательский сектор как на социально-экономическую систему, способную к самоорганизации; учет региональной инновационной стратегии, а также стратегической базовой деятельности; разделение основных сфер развития инновационной деятельности; обеспечение маневренности региональной инновационной деятельности; обеспечение использования результатов технологического прогресса инновационной деятельности; учет уровня инновационного риска при принятии инновационных управленческих решений; применение менеджерами инновационных процессов профессиональных инновационных средств при реализации проектов; обеспечение региональной инновационной стратегии необходимыми организационными структурами управления.

Разработка региональной инновационной стратегии предпринимательства предполагает такие этапы: определение времени формирования инновационной стратегии; выбор стратегических целей инновационной

деяльності; вибор напрямлений інновації і джерел їх фінансування; конкретизація інноваційних програм і термінів їх реалізації; оцінка якості розробленої інноваційної стратегії; модифікація регіональної інноваційної стратегії з урахування змін зовнішнього середовища і стану підприємницького сектора.

Считаємо, що при розробці стратегії розвитку регіонів Азербайджанської Республіки важливо посилення територіального, економічного, соціального їх єдності, підвищення рівня освіти і інноваційного потенціалу економіки, розвиток підприємницького середовища, а також раціональне використання потенціалу регіонів.

Список использованных источников

1. Формирование национальной модели экономического развития и ее проблемы в условиях глобализации ; под ред. проф. И. Алиева. – Баку, 2010.
2. Государственная программа социально-экономического развития регионов Азербайджанской Республики (2004-2008 гг.) / Указ Президента АР от 27 февр. 2004 г.
3. Государственная программа социально-экономического развития регионов Азербайджанской Республики (2009-2013 гг.) / Указ Президента АР от 14 апр. 2009 г.
4. Мехтиева Р. Азербайджанская идея в XXI веке в контексте идеи креативной нации / Р. Мехтиева. – Газета Республіка, 29 июня 2012 г. – С. 9-16.
5. Анализ стоимости внутреннего ресурса Азербайджана. Итоговый отчет. – USAID, 18 марта 2009 г.
6. Исследование рынков сельского хозяйства Азербайджана. Итоговый отчет. – Всемирный банк. Июнь 2005 г.
7. Портер М. Конкуренция / М. Портер. – М.: Издат. дом «Вильямс», 2003.
8. Мусаев А. Инновационная политика: опыт Европейского союза и возможности адаптации к условиям Азербайджана / А. Мусаев. – Налоговые известия Азербайджана. – 2010. – № 5.

Статья получена редакцией 13.05.2015 г.

* * *

Новини АПК

Мінагрополітики України ініціює збільшення державних витрат на підтримку дрібних фермерів

Міністерство аграрної політики та продовольства України ініціює збільшення фінансування Державного фонду підтримки фермерських господарств, що спеціалізується на безвідсотковому кредитуванні виробників. Про це повідомив директор Департаменту науково-освітнього забезпечення та розвитку підприємництва на селі Мінагрополітики України Олег Хоменко.

Він зазначив, що в поточному році на фінансування програми було передбачено 25,6 млн грн, розподіл яких серед областей майже завершено. Міністерство стежить, щоб державні кошти доходили до аграріїв у повному обсязі», — додав очільник Департаменту.

Наразі Мінагрополітики готує пропозиції до Міністерства фінансів України про додаткове виділення 20 млн грн на продовження відповідної програми: «Ми розуміємо, що кошти невеликі, але враховуючи те, що їхніми головними отримувачами є дрібні господарства, навіть така допомога суттєва».

З метою удосконалення державної підтримки дрібних та середніх виробників розроблено нову редакцію відповідного законопроекту, який відкриває галузь для зовнішнього позабюджетного фінансування. Стимулом для підприємницької діяльності на селі також стане законодавче запровадження кооперативного руху та сімейних ферм. Останній вже підготовлено до прийняття у другому читанні. «Це якраз ті форми господарювання, що здатні забезпечити робочі місця та надходження коштів до бюджету. Адже фермерам відкриваються нові можливості щодо підвищення якості продукції, виходу на організовані ринки, залучення інвестицій, створення сучасних підприємств на базі кооперативів. Близьким часом ми розпочинаємо низку навчальних семінарів на місцях, під час яких аграрії зможуть дізнатися всю необхідну інформацію», — підкреслив директор Департаменту.

Прес-служба Мінагрополітики України

Ефективність виробництва яловичини в сільськогосподарських підприємствах

Постановка проблеми. Розвиток національної економіки зумовлює необхідність підвищення ефективності організації та функціонування усіх її галузей. Певною мірою це стосується виробництва яловичини – однієї з основ продовольчого комплексу країни, що забезпечує харчування населення. Але економічна нестабільність, фінансова криза, відсутність дієвої аграрної політики, жорстка система оподаткування сільськогосподарських товаровиробників, диспаритет цін, низька платоспроможність населення зумовили різке погіршення ситуації на ринку яловичини. Нині галузь потребує пошуку шляхів підвищення ефективності й рентабельності виробництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання ефективності виробництва яловичини розглядалися у наукових працях П.К. Канінського [3], В.Я. Месель-Веселяка [8, 10], В.М. Микитюка [5], М.В. Зубця [9], О.М. Шпичака [1, 6] та інших. Проте залишається актуальним питання підвищення ефективності виробництва яловичини в ситуації, що склалася в Україні.

Мета статті – проаналізувати сучасний стан ринку яловичини і виявити основні тенденції у зміні обсягів виробництва та споживання й запропонувати заходи щодо підвищення його ефективності.

Виклад основних результатів дослідження. Природно-географічні умови України сприяють розвитку м'ясного скотарства, яке здавна було і залишається одним із про-

ритетних секторів сучасного продовольчого комплексу. М'ясо та м'ясопродукти є основними джерелами повноцінного білка, вкрай необхідного для нормального функціонування організму людини. Його дефіцит призводить до порушення обміну речовин, розвитку багатьох захворювань і скорочення тривалості життя населення. Цінність м'яса великої рогатої худоби характеризується дієтичними властивостями, а його калорійність становить 1200–1300 ккал на 1 кг.

Попит на м'ясо й м'ясні продукти визначається, передусім, розмірами доходів населення та ціною доступністю для споживача. Інфляційні процеси, що відбуваються в Україні, призвели до підвищення цін на м'ясо великої рогатої худоби. Середня ціна на яловичину І категорії по країні в березні 2015 року становила – 41,13 грн за 1 кг і якщо порівняти з аналогічним періодом 2014 року, то вона зросла на 26,8% (28.03.2014 р. – 32,43 грн) [6]. Водночас низький рівень платоспроможності переважної частини населення призводить до зменшення споживання яловичини. Останніми роками у нашій країні кардинально змінилася структура споживання м'яса населенням. Частка яловичини і телятини знизилася з 45,6% у 1990 році до 16,0% у 2013-му, свинини – дещо збільшилася – з 36,2 до 39%, а частка споживання м'яса птиці стрімко зросла – з 16,2 до 44%. Тобто, можна зробити висновок, що у структурі споживання червоне м'ясо заміщується м'ясом птиці та свинини (рис. 1).

* Науковий керівник – О.М. Шпичак, доктор економічних наук, професор, академік НААН.

© М.Ю. Курінна, 2015

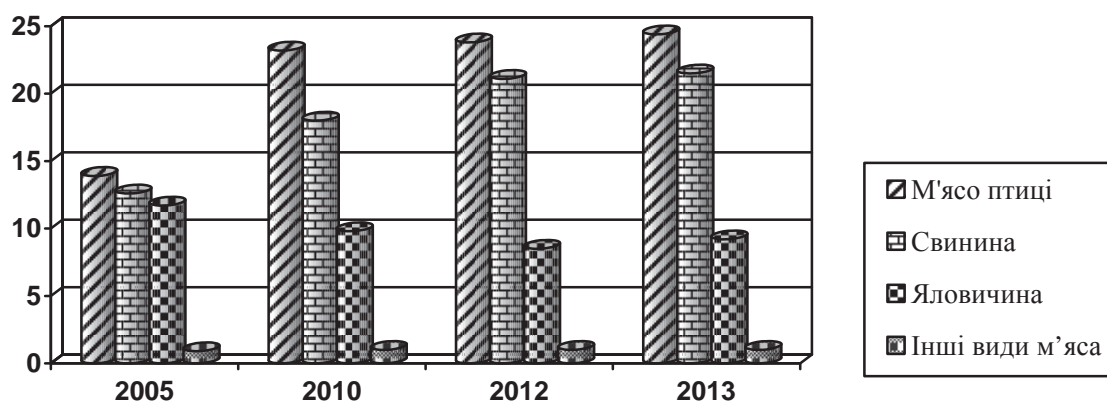

Рис. 1. Споживання м'яса в Україні за основними видами на одну особу в рік, кг

Джерело: Дані Державної служби статистики України за відповідні роки.

Унаслідок цього на внутрішньому ринку яловичини виникла досить складна ситуація: при недостатньому (з розрахунку фізіологічних потреб людини) рівні виробництва м'яса великої рогатої худоби значна частина виробників не знаходить каналів реалізації через низьку платоспроможність населення, що змушує їх скорочувати виробництво й шукати шляхи здешевлення продукції не на користь її якості.

Збитковість галузі м'ясного скотарства закономірно призвела до катастрофічного зменшення поголів'я та падіння обсягів виробництва і реалізації червоного м'яса в країні. В сільськогосподарських підприємствах України в 2014 році вирощено великої рогатої худоби в живій масі 161,2 тис. т, а реалізовано – 187,5 тис. т, що порівняно з 1990 роком у 15,7 раза менше. Кількість поголів'я ВРХ в усіх категоріях господарств із 1991-го до 2015 року зменшилась у 5,8 раза станом на 1 січня (з 24,5 млн до 4,2 млн

гол.). Причому значно вищий спад виробництва спостерігається в сільськогосподарських підприємствах порівняно з господарствами населення. Це пояснюється тим, що для частини домогосподарств вирощування великої рогатої худоби є одним з основних факторів виживання в умовах зростання безробіття. Як наслідок, виробництво продукції скотарства перемістилося від сільськогосподарських підприємств до господарств населення, частка яких у загальній структурі виробництва яловичини в 2014 році становила 76%, які, в свою чергу, не мають змоги виробляти конкурентоспроможну продукцію, що відповідає б міжнародним стандартам якості, та мають низьку ефективність виробництва.

Аналіз ефективності вирощування великої рогатої худоби в Україні показує, що виробництво яловичини впродовж останніх років є нерентабельним (табл. 1).

1. Показники вирощування великої рогатої худоби на м'ясо сільськогосподарськими підприємствами в 2005-2014 роках

Рік	Обсяг реалізації, тис. т	Повна собівартість, грн/т	Середня ціна реалізації, грн/т	Рівень рентабельності, %
2005	302,0	7209,9	5406,1	-25,0
2006	302,0	7737,6	5294,0	-38,4
2007	322,0	8762,4	5855,0	-41,0
2008	222,1	11013,6	8355,3	-24,1
2009	200,6	12368,8	8305,7	-32,9
2010	191,9	13972,4	8960,8	-35,9
2011	170,7	15909,0	11966,8	-24,8
2012	166,7	17548,6	12369,4	-29,5
2013	188,8	18575,8	10537,0	-43,3
2014	187,5*	20270,0*	13642,8	-36,5*
2014 до 2005, разів	-1,6	+2,8	+2,5	-1,5

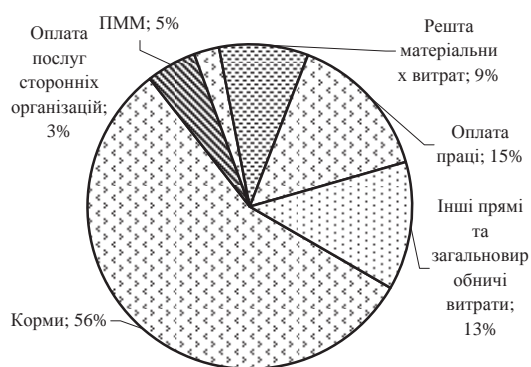
Джерело: Дані Державної служби статистики України за відповідні роки,

* очікувані [7].

Основною причиною кризового стану галузі м'ясного скотарства є низький рівень закупівельних цін на яловичину, що не забезпечує її беззбиткового виробництва (в 2013 році собівартість компенсована лише на 56,7%), і відтак знижує інвестиційну привабливість галузі. Середня ціна реалізації в 2012 році становила 12369,4 грн/т, у 2013-му знизилася на 13% і становила 10537,0 грн/т, а собівартість підвищилася на 5% – із 17548,6 до 18575,8 грн/т, через що й збитковість зросла із 29,5 до 43,3%.

Вважаємо, що для сільськогосподарських виробників яловичини єдиним шляхом одержання прибутків є зниження собівартості одиниці продукції та поліпшення якості продукції, одержання відповідної виручки за неї завдяки вищій ціні, яка дасть змогу розширювати виробництво.

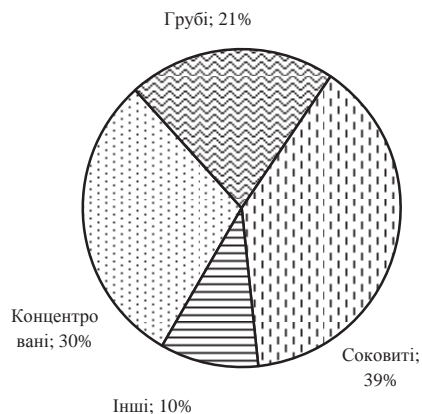
Потужним резервом здешевлення продукції й підвищення конкурентоспроможності аграрних підприємств є мінімізація поточних виробничих витрат за рахунок утримання продуктивніших м'ясних порід худоби та

Рис. 2. Структура витрат на виробництво м'яса ВРХ в сільськогосподарських підприємствах України в 2013 році

створення власної ефективної кормової бази із впровадженням енергозберігаючих технологій.

Найвищу питому вагу в загальній частині витрат становлять витрати на корми (у 2013 році – 56%). Останніми роками спостерігається тенденція до поліпшення раціону годівлі худоби, раціоналізації структури кормових ресурсів. Збільшення частки соковитих кормів позитивно впливає на травну систему худоби, тим самим збільшуючи продуктивність та окупність корму. Однак витрати кормів на виробництво продукції скотарства в сільськогосподарських підприємствах все ще перевищують обґрунтовані нормативи. Так, у 2013 році на виробництво 1 ц приросту великої рогатої худоби витрачали 14,9 ц корм. од., що на 40% більше норми. Підприємства, які змогли в ринкових умовах налагодити виробництво достатньої кількості дешевих кормів, знаходяться на вигідніших позиціях і мають конкурентоспроможнішу продукцію.

Рис. 3. Структура витрат кормів на виробництво яловичини в сільськогосподарських підприємствах України у 2013 році

Джерело: Дані Державної служби статистики України за 2013 рік.

М'ясне тваринництво порівняно з молочним не потребує значних інвестицій, поточних та енергетичних витрат, залучення трудових ресурсів, ґрунтується на маловитратній ресурсозберігаючій технології й відрізняється суттєво меншою енерго-, фондо- і

трудомісткістю. М'ясні породи худоби дають кращі прирости при однакових раціонах годівлі, жива маса в них в основному приростає м'ясом, що підвищує ефективність відгодівлі та вирощування й оплату витраченого корму збільшенням приросту.

Нині частка м'ясних порід в Україні незначна, а основним джерелом виробництва яловичини є худоба молочних порід (за рахунок забою надремонтного молодняку та вибракуваного поголів'я дорослої худоби молочних і м'ясо-молочних порід). Частка яловичини, яка одержана від м'ясних порід великої рогатої худоби, становить лише 2,5% від загальних обсягів її виробництва, тоді як у світі вона дорівнює майже 55%. Поголів'я великої рогатої худоби м'ясних порід у сільськогосподарських підприємствах України на 1 січня 2014 року було 75,1 тис. гол., а на 1 січня 2015-го – 60,8 тис. гол., або 1,4% до загального поголів'я великої рогатої худоби.

Для України така питома вага м'ясного поголів'я є критично малою. Виходячи з наявної ситуації, в країні можлива поступова переорієнтація на м'ясне тваринництво. Ресурсом для розвитку м'ясної галузі слід розглядати низькопродуктивних ремонтних телиць молочних та молочно-м'ясних порід для схрещування з плідниками м'ясних порід, або їхнє штучне запліднення спермою м'ясних бугаїв. Одержане у такий спосіб помісне потомство слід вирощувати за технологією м'ясного скотарства, що дасть можливість створити товарні групи м'ясної худоби.

Середня жива вага помісей порівняно з аналогами молочно-м'ясних порід збільшується на 8–12%, вихід туші – на 9–15%, скорочуються терміни відгодівлі, знижуються витрати кормів на 1 кг приросту на 10–15%. У помісного молодняку при забої на 1 кг кісток припадає 5–6 кг м'язової тканини, а у молочного – 3,5–4,0 кг. Усе це переконливо вказує на користь збільшення поголів'я м'ясної худоби для виробництва їжі в майбутньому [4].

Стратегічними напрямками розвитку сільського господарства України на період до 2020 року передбачається розширення виробництва яловичини за рахунок розвитку м'ясного скотарства і збільшення поголів'я м'ясних корів до 535 тис. гол., що становитиме 10 м'ясних на 100 молочних корів. У США, Канаді й Франції, наприклад, на 100 молочних припадає 200–300 м'ясних корів. Планується довести середню живу масу худоби, що підлягає забою на м'ясо, в сільськогосподарських підприємствах до 450 кг проти 373 кг у 2013 році [10].

Одним із визначальних показників, від якого залежить інтенсивність розвитку галузі скотарства, є продуктивність тварин. Протягом останніх років, незважаючи на стрімке скорочення поголів'я, його продуктивність має чітку тенденцію до зростання. До позитивних факторів необхідно віднести підвищення середньодобового приросту великої рогатої худоби на вирощуванні, відгодівлі та нагулі. Показник приросту по Україні в цілому збільшився у 2014 році порівняно з 1990-м на 19% – від 431 до 528 г за добу. Однак потенційні можливості молодняку великої рогатої худоби м'ясних порід (приріст 1200–1600 г за добу) у сільськогосподарських підприємствах України ще не реалізовані. Важливим показником ефективності сектору скотарства є вихід м'яса з однієї туші. За даними таблиці 2 видно, що виробники досягли значних успіхів: за останні 14 років вихід м'яса збільшився на 85 кг і становив у 2013 році 215 кг з однієї голови великої рогатої худоби. Наприклад, середні показники по країнах ЄС у 2011 році: 280 кг м'яса, в Бразилії – 230, Китаї – 140 кг вихід м'яса з однієї туші [11].

2. Основні показники продуктивності великої рогатої худоби в сільськогосподарських підприємствах України

Показник	2000 р.	2005 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2014 р. до 2000 р., %
Середньодобовий приріст, г	255	392	461	481	504	506	528	207,1
Середня жива маса 1 гол. ВРХ, реалізованої на забій, кг	233	304	345	356	369	373	364	156,2
Середній вихід м'яса з 1 гол. ВРХ, кг	134	178	203	210	218	220	215	160,4

Джерело: Статистичний збірник «Тваринництво України» за 2014 рік.

Перспектива розвитку м'ясного скотарства в Україні існує. Окремими підприємствами досягнуті високі результати у виробництві яловичини, які ґрунтуються на концентрації й спеціалізації виробництва, високій м'ясній продуктивності тварин, низькій собівартості та успішній маркетинговій діяльності – ритмічній реалізації певним споживачам за прийнятно високими цінами. Наприклад, в одному з підрозділів агрохолдингу «Укрлендфермінг» вирощують українську м'ясну худобу і за результатами 2014 року досягли значних результатів. Рентабельність виробництва становила 38%, це тоді, коли по Україні у 2014 році, за попередніми даними, прогнозували збитковість 36,5%.

Головним фактором підвищення прибутковості й ефективності напряму м'ясного скотарства в агроформуванні є зниження виробничих витрат (виробнича собівартість у 2014 році була 15,90 грн/кг) за рахунок забезпечення міцної кормової бази та вдосконалення господарського механізму. Середньорічне поголів'я 1209 гол., у т.ч. 472 корови, вирощують у зоні Полісся на поліпшених пасовищах близько 300 днів на рік і силосі взимку. Середня вартість 1 корм. од. на вирощуванні й відгодівлі молодняка становить 1,70 грн, виробнича собівартість кормодня – 9,20 грн. За рахунок повнорічної годівлі та належного зоотехнічно-ветеринарного нагляду в підприємстві спромоглися досягти майже повної реалізації потенціалу породи худоби, середньодобовий приріст бичків віком старше 12 міс. становив 1150 г, що, в свою чергу, позначається на показниках якості м'яса і відповідно на цінах реалізації. Не менш вагомим чинником успіху агропідприємства є налагодження системи збуту за цінами, значно

вищими за середні по Україні (середня ціна реалізації великої рогатої худоби (без ПДВ) 21,50 грн за 1 кг, Україна – 13,64 грн за 1 кг), що дає змогу одержати прибуток та розширювати виробництво. Чистий прибуток з 1 кг яловичини дорівнював 5,89 грн.

Як показує практика, у високотоварних спеціалізованих фермах виробництво яловичини ефективніше, вони здатні впроваджувати й використовувати ефективні технології утримання та догляду за тваринами, гарантувати дотримання санітарних і ветеринарних норм, виробляти конкурентоспроможну продукцію. У даних підприємствах є можливості для налагодження ефективного кормовиробництва, запровадження м'ясопереробки, створення власної мережі реалізації, уникнення посередницьких послуг та повного використання державної підтримки галузі скотарства.

Висновки. Основними чинниками, що впливають на обсяги виробництва й споживання яловичини, є: розмір доходів споживачів, політика ціноутворення, доступність товарів, мобільність грошових надходжень, швидка адаптація виробника та споживача до ринкових змін. Збільшення й підвищення ефективності виробництва м'яса великої рогатої худоби може бути досягнуто за умови високої продуктивності тварин та оптимальної їхньої живої маси при реалізації й раціональному використанні кормових ресурсів пасовищ і сінокосів.

Цінова політика має ґрунтуватися на вільному ціноутворенні у поєднанні з державним регулюванням та посиленням антимонопольного контролю за цінами на матеріально-технічні ресурси, енергоносії й послуги, що споживаються сільськогосподарськими товаровиробниками.

Список використаних джерел

1. Витрати та ефективність виробництва продукції в сільськогосподарських підприємствах (моніторинг) / [Шпичак О.М., Воскобійник Ю.П., Шпикуляк О.Г. та ін.]; за ред. Ю.П. Воскобійника. – К. : ННЦ „ІАЕ”, 2013. – 436 с.
2. Державна служба статистики України. Основні показники виробництва сільськогосподарської продукції в сільськогосподарських підприємствах за 2013 рік. Стат. бюл. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
3. *Канінський П.К.* Підвищення ефективності аграрного виробництва : моногр. / П.К. Канінський, М.П. Канінський. – К. : Ін-т аграрної економіки, 2011. – 430 с.
4. *Лапотко А.М.* Формирование мясного скотоводства в хозяйствах молочной специализации. Проблемы и перспективы развития. 10 января 2011 г. [Електронний ресурс] / А.М. Лапотко. – Режим доступу: <http://www.unibox.by/press/articles/101.html>.
5. *Микитюк В.М.* Відродження галузі скотарства в умовах ринкових трансформацій: моногр. / В.М. Микитюк. – Житомир: ЖНАЕУ, 2012. – 512 с.

6. Поточна кон'юнктура і прогноз ринків сільськогосподарської продукції та продовольства в Україні на 2014/15 маркетинговий рік / [Шпичак О.М., Боднар О.В., Гаваза Є.В. та ін.] ; за ред. О.М. Шпичака. – К.: ННЦ "ІАЕ", 2014. – Вип. 21. – С. 168-191.
7. *Полевая Е.Л.* Определение эффективности производства продукции скотоводства на основе прибыльно-энергосберегающего показателя [Электронный ресурс] / Е.Л. Полевая. – Режим доступа: http://www.agroecoinfo.narod.ru/journal/STATYI/2013/2/st_16.doc.
8. Прогноз собівартості продукції, дохідності, прибутковості та рентабельності в сільськогосподарських підприємствах України за 2014 рік (методика і розрахунки) (вересень 2014 року) / [Лупенко Ю.О., Месель-Веселяк В.Я., Душко М.П., Волосюк Ю.В.], за ред. Ю.О. Лупенка, В.Я. Месель-Веселяка. – К.: ННЦ «ІАЕ», 2014.- 42с.
9. Стратегія розвитку м'ясного скотарства в Україні у контексті національної продовольчої безпеки / М.В. Зубець, В.П. Буркат, І.В. Гусев та ін.; за наук. ред. акад. УААН М.В. Зубця, І.В. Гусева. – К.: Аграрна наука, 2005. – 176 с.
10. Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 року ; за ред. Ю.О. Лупенка, В.Я. Месель-Веселяка. – К.: ННЦ "ІАЕ", 2012. – 182 с.
11. *Шлапак О.В.* Стратегічні напрями розвитку м'ясного скотарства в Україні : автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.07.02 / О.В. Шлапак. – Ін-т аграр. економіки УААН. — К., 2013. – 20 с.
12. *Brenner R.* Agrarian Class Structure and Economic Development in Pre-Industrial Europe / Brenner R. // Past and Present, 1976. — № 70. – P. 30-75.
13. Living in a World of Decreasing Resources & Increasing Regulation: How to Advance Animal Agriculture. A White Paper based on information from the 2012 Annual Conference of the National Institute for Animal Agriculture (NIAA) on 26 to 29 March 2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.thebeefsite.com>.
14. Putting Meat on the Table: Industrial Farm Animal Production in America. A Report of the Pew Commission on Industrial Fann Animal Production. Preface by Robert P. Martin, Executive Director. – С. 8 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ncifap.org/_images/PCIFAPSmry.pdf.
15. USDA Economic Research Service. U.S. Farm Structure: Declining— But Persistent— Small Commercial Farms. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ers.usda.gov/AmberWaves/September10/Features/USFarm>.
16. Russian Federation - Livestock and Products Annual -2011. Report from the SDA Foreign Agricultural Service [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.thebeefsite.com/articles/2923/russian-federation-livestock-and-products-annual-2011>.
17. Van Soest, Peter J. Nutritional ecology of the ruminant/ Van Soest, Peter J. – Corvallis: 2ed O&B Books Inc., 1994 – 374 pp.

Стаття надійшла до редакції 16.05.2015 р.

*

УДК 332.14

*В.Л. ХАЛІМОН, здобувач
Національний університет біоресурсів і
природокористування України*

Шляхи подолання депресивного стану сільських територій в системі розвитку регіонального АПК

Постановка проблеми. Перехід до ринкової економіки в Україні в 90-х роках ХХ ст. спричинив посилення галузево-структурних і територіальних диспропорцій, які зумовили зростання поляризації простору. Одним із наслідків цього процесу стало виникнення депресивних територій. Заходи та механізми стимулювання розвитку окремих територій, які використовувалися в практиці регіональної політики України в

середині 90-х років ХХ ст. (програми соціально-економічного розвитку окремих регіонів, створення територій зі спеціальним економічним статусом), не дали очікуваних результатів, бо вони не сприяли подоланню диспропорцій, які зростають, не забезпечили поліпшення інвестиційної привабливості найпроблемніших територій. Відсутність донині чітких методолого-методичних підходів до виокремлення депресивних територій різного типу на загальнодержавному рівні ускладнює розробку системи заходів щодо стимулювання їхнього розвитку.

© В.Л. Халімон, 2015

6. Поточна кон'юнктура і прогноз ринків сільськогосподарської продукції та продовольства в Україні на 2014/15 маркетинговий рік / [Шпичак О.М., Боднар О.В., Гаваза Є.В. та ін.] ; за ред. О.М. Шпичака. – К.: ННЦ "ІАЕ", 2014. – Вип. 21. – С. 168-191.
7. *Полевая Е.Л.* Определение эффективности производства продукции скотоводства на основе прибыльно-энергосберегающего показателя [Электронный ресурс] / Е.Л. Полевая. – Режим доступа: http://www.agroecoinfo.narod.ru/journal/STATYI/2013/2/st_16.doc.
8. Прогноз собівартості продукції, дохідності, прибутковості та рентабельності в сільськогосподарських підприємствах України за 2014 рік (методика і розрахунки) (вересень 2014 року) / [Лупенко Ю.О., Месель-Веселяк В.Я., Душко М.П., Волосюк Ю.В.], за ред. Ю.О. Лупенка, В.Я. Месель-Веселяка. – К.: ННЦ «ІАЕ», 2014.- 42с.
9. Стратегія розвитку м'ясного скотарства в Україні у контексті національної продовольчої безпеки / М.В. Зубець, В.П. Буркат, І.В. Гусев та ін.; за наук. ред. акад. УААН М.В. Зубця, І.В. Гусева. – К.: Аграрна наука, 2005. – 176 с.
10. Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 року ; за ред. Ю.О. Лупенка, В.Я. Месель-Веселяка. – К.: ННЦ "ІАЕ", 2012. – 182 с.
11. *Шлапак О.В.* Стратегічні напрями розвитку м'ясного скотарства в Україні : автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.07.02 / О.В. Шлапак. – Ін-т аграр. економіки УААН. — К., 2013. – 20 с.
12. *Brenner R.* Agrarian Class Structure and Economic Development in Pre-Industrial Europe / Brenner R. // Past and Present, 1976. — № 70. – P. 30-75.
13. Living in a World of Decreasing Resources & Increasing Regulation: How to Advance Animal Agriculture. A White Paper based on information from the 2012 Annual Conference of the National Institute for Animal Agriculture (NIAA) on 26 to 29 March 2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.thebeefsite.com>.
14. Putting Meat on the Table: Industrial Farm Animal Production in America. A Report of the Pew Commission on Industrial Fann Animal Production. Preface by Robert P. Martin, Executive Director. – С. 8 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ncifap.org/_images/PCIFAPSmry.pdf.
15. USDA Economic Research Service. U.S. Farm Structure: Declining— But Persistent— Small Commercial Farms. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ers.usda.gov/AmberWaves/September10/Features/USFarm>.
16. Russian Federation - Livestock and Products Annual -2011. Report from the SDA Foreign Agricultural Service [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.thebeefsite.com/articles/2923/russian-federation-livestock-and-products-annual-2011>.
17. Van Soest, Peter J. Nutritional ecology of the ruminant/ Van Soest, Peter J. – Corvallis: 2ed O&B Books Inc., 1994 – 374 pp.

Стаття надійшла до редакції 16.05.2015 р.

*

УДК 332.14

*В.Л. ХАЛІМОН, здобувач
Національний університет біоресурсів і
природокористування України*

Шляхи подолання депресивного стану сільських територій в системі розвитку регіонального АПК

Постановка проблеми. Перехід до ринкової економіки в Україні в 90-х роках ХХ ст. спричинив посилення галузево-структурних і територіальних диспропорцій, які зумовили зростання поляризації простору. Одним із наслідків цього процесу стало виникнення депресивних територій. Заходи та механізми стимулювання розвитку окремих територій, які використовувалися в практиці регіональної політики України в

середині 90-х років ХХ ст. (програми соціально-економічного розвитку окремих регіонів, створення територій зі спеціальним економічним статусом), не дали очікуваних результатів, бо вони не сприяли подоланню диспропорцій, які зростають, не забезпечили поліпшення інвестиційної привабливості найпроблемніших територій. Відсутність донині чітких методолого-методичних підходів до виокремлення депресивних територій різного типу на загальнодержавному рівні ускладнює розробку системи заходів щодо стимулювання їхнього розвитку.

© В.Л. Халімон, 2015

Для успішного розвитку України необхідно створити умови для ефективного впровадження в усі сфери діяльності сучасних інформаційних технологій: ринок наситити сучасними засобами комп'ютерної й офісної техніки, активно розвивати структури ринкової економіки, а також засоби радіоелектронного зв'язку. На сучасному етапі виникло різке протиріччя між технічними можливостями збирання та обробки інформації окремих технологічних процесів і явищ у галузях АПК, а також крайня обмеженість її використання в управлінні галузями й підкомплексами АПК [9].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні засади регіональної політики та регіонального розвитку, методологічні, практичні аспекти вивчення депресивних територій різного типу, на які спирається дане дослідження, викладені в публікаціях багатьох вітчизняних і зарубіжних учених, серед яких: М. Барановський [1, 10], І. Прокопа [2], О. Попова [2], А. Лісовий [4], О. Павлов [5], О. П. Дудкіна [6], О.М. Попівнюк [7], З. Герасимчук [8], В. Галушак [8], В. Кадієвський [9], О. Досяк [9], В. Куценко [10, 14], Н. Алешугіна [10], Й. Гнатишин [11], О. Біттер [13], В. Нагірна [15], також Е. Алаєв [16], А. Арманд [17], С. Артоболовський [18], Р. Бичанич [18], Г. Йоффе [18], А. Трейвиш [18] та ін.

Аналіз стану загальносвітових галузевотериторіальних тенденцій регіонального розвитку, наслідком яких є посилення поляризації простору, зумовили поглиблення деструктивних процесів у розвитку сільських територій. Такий стан деградації наголошується як у “Державній цільовій програмі розвитку українського села на період до 2015 року”, так і в Законі України “Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року” від 18 жовтня 2005 року № 2982-IV [2]. Проте питання про об'єктивну їх делімітацію залишається відкритим. Згідно з дослідженням, існуючі на теперішній час дослідження депресивності або рівня розвитку сільських районів ґрунтуються на показниках окремих груп індикаторів, зокрема демографічних, життєдіяльності сільських поселень, інтегральних, але без визначення конкретного переліку

депресивних територій. Водночас об'єктивне, науково обґрунтоване визначення таких територій є необхідним для розробки ефективної системи заходів регіональної політики, спрямованих на розв'язання проблем депресивності сільських регіонів, а також для розподілу фінансових ресурсів, виділених на її подолання відповідно до чинного законодавства.

Мета статті – висвітлення проблем сільських депресивних територій України та обґрунтування системи заходів щодо подолання стану їх депресивності.

Виклад основних результатів дослідження. Першоосновою виокремлення сільських депресивних територій є науково обґрунтований відбір показників, які найточніше й об'єктивніше відображають сучасний стан і тенденції розвитку сільських регіонів. У даному дослідженні при визначенні таких показників враховуються:

показники депресивності сільських районів, зазначені в Законі України “Про внесення змін до Закону України “Про стимулювання розвитку регіонів”;

результати досліджень науковців із проблематики визначення різних типів проблемних територій;

системна сутність сільських територій як сукупність природної, економічної, демографічної та соціальної складових;

постійні функції сільських територій і особливості їх прогнозованої трансформації;

розрізнення показників – стимуляторів та показників – дестимуляторів, які позитивно чи негативно впливають на кінцевий економічний результат.

Інформаційними джерелами такого дослідження були статистичні щорічники регіонів України (форми А-1-природний рух населення й МА-1-міграційний рух населення), а також показники моніторингу соціально-економічного розвитку регіонів України для визначення депресивних територій.

Офіційно затверджені Кабінетом Міністрів України методики, критерії та процедура визначення сільських депресивних територій не дають можливості до кінця здійснити їх об'єктивну делімітацію, оскільки вони поперше, передбачають урахувати вимогу, за якої депресивними є лише ті райони, які від-

повідать найнижчим значенням усіх п'яти критеріїв одночасно, по-друге, не містять критеріальних меж депресивності. У новій редакції Закону України "Про стимулювання розвитку регіонів" від 25 червня 2009 року № 3567-1 зазначені недоліки не усунуто. Йдеться, насамперед, про критеріальні межі депресивності. Законом передбачено, що граничні рівні відхилення соціально-економічних показників розвитку територій від середніх значень встановлюватимуться Кабінетом Міністрів України.

Розрахунки показують, що делімітацію сільських проблемних територій слід здійснювати на основі інтегрального показника депресивності, який визначають за формулою [4]:

$$R = \left(\sum_{i=1}^n \frac{x_{\max} - x_i}{x_{\max} - x_{\min}} \right) + \left(\sum_{i=1}^n \frac{x_i - x_{\min}}{x_{\max} - x_{\min}} \right),$$

де R – інтегральний показник депресивності території, $x_{\min}$ та $x_{\max}$ – відповідно мінімальне та максимальне значення вихідних показників. Першу частину формули використовують для показників – стимуляторів, другу – для показників дестимуляторів.

У цілому по країні інтегральний показник депресивності варіює у досить значних межах. Величини інтегральних показників депресивності дають змогу визначити рейтинг сільських районів, проте не дають відповіді на запитання: яка кількість районів може претендувати на одержання статусу депре-

сивних? Результати досліджень показують, що у науковців та управлінців немає однозначної думки щодо його вирішення. Сумнівним і методично не зовсім правильним видається підхід, коли визначення депресивних районів здійснюється по кожній області, а за точку відліку беруться середні для регіону значення. Об'єктивнішим є зіставлення рівня депресивності кожного району із середнім для країни показником. Не зовсім вдалим є також визначення кількості депресивних районів, яке ґрунтується на обсягах їхньої депресивності.

Більш результативним, на нашу думку, є розроблений методичний підхід, коли виокремлення проблемних територій проводиться на основі критеріальних меж депресивності. При цьому встановлювати їх можна або на основі конкретних формул, як це пропонує З. Герасимчук, або на основі існуючих у вітчизняній та світовій практиці (наприклад, 10 чи 15% відхилення у гірший бік від середніх для країни значень) [8]. Застосування таких підходів на прикладі сільських районів України показало, що нижня критична межа належності територій до депресивних, встановлена на основі наведеної формули, відповідає 10%-му відхиленню інтегрального показника депресивності в гірший бік від середнього значення. Це дало підстави покласти в основу подальшого ранжирування сільських районів за рівнем депресивності критерії, наведені в таблиці [1].

Критеріальні межі інтегрального показника депресивності різних типів районів

Тип району за рівнем депресивності	Критеріальні межі, %
Депресивні	-10 від середнього показника
Відсталі	від -10 до +10
Середнього розвитку	від +10 до +30
Відносно розвинені	від +30 до +50
Розвинені	понад +50 від середнього показника

Економічний аналіз одержаних результатів показує, що 75 % сільських районів України потрапили до категорії депресивних і відсталих територій. При цьому без посередньо критеріальним межам депресивності відповідає 38,8 % загальної кількості адміністративних районів України (рис. 1) [1].

Як видно з рисунка 1, найвищий процент депресивних регіонів серед сільських районів мають Сумська, Чернігівська, Хмельницька,

Вінницька, Миколаївська та Одеська області.

У Законі України «Про внесення змін до Закону України "Про стимулювання розвитку регіонів"» виділяються п'ять офіційних показників депресивності сільських районів. У зв'язку з цим доцільним є порівняння складу депресивних районів, виділених на основі офіційних, і залучених зазначених вище показників депресивності. Результати

дослідження підтверджують, що вони повністю збігаються з обома підходами в межах депресивних районів.

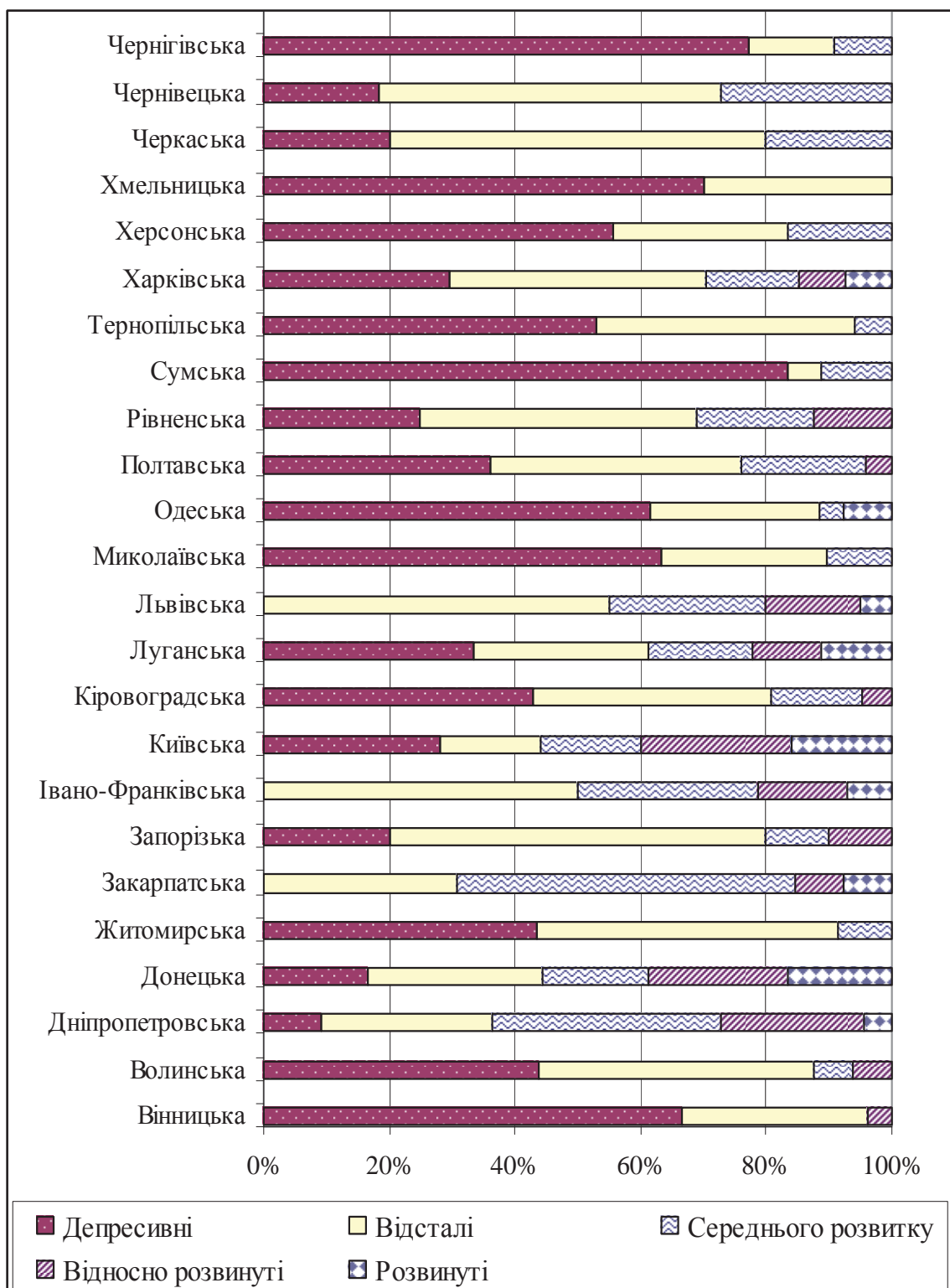
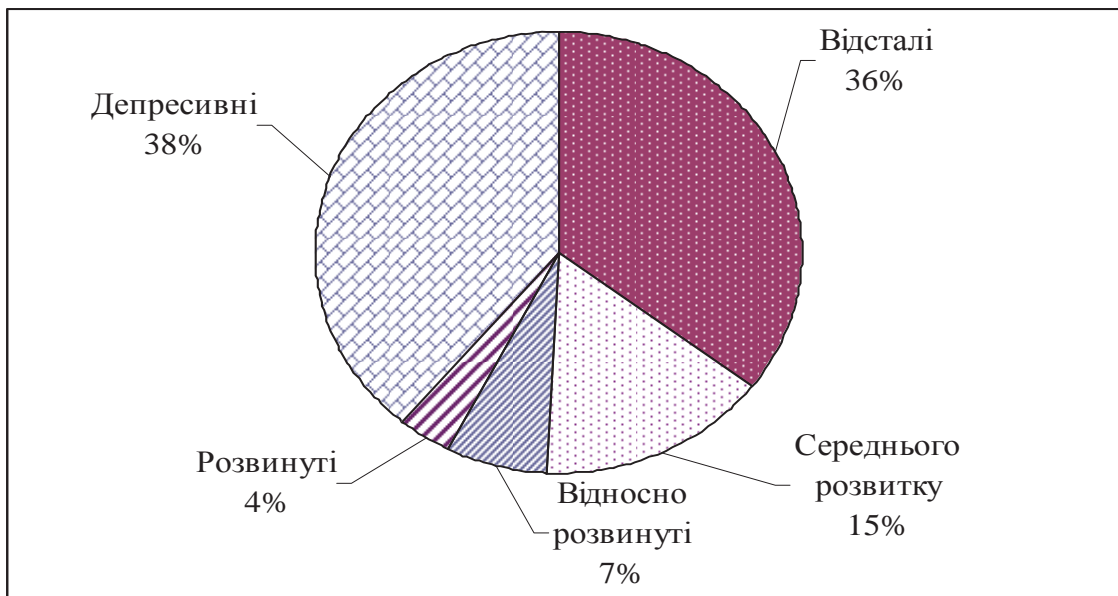

Рис. 1. Розподіл сільських районів за рівнем депресивності по регіонах України

Водночас згідно з чинною законодавчо-нормативною базою, виокремлення депресивних територій має проводитися із множини сільських та промислових районів. Відповідно до норм чинного законодавства в

Україні було виділено 289 аграрних і 201 промисловий район. Як і передбачалося, у складі депресивних територій України частка аграрних районів виявилася найвищою – 76,3%.

Рис. 2. Частка різних рівнів депресивності сільських районів України

Джерело: Власні розробки автора.

Аналогічні тенденції простежуються також на рівні окремих регіонів (рис. 2). Дослідження показують, що, враховуючи особливості трансформації структури зайнятості населення за останні роки, доцільно відмовитися від поділу районів на сільські та промислові при визначенні у їх складі депресивних територій. До наукового аналізу слід залучати сільські території всіх районів, використовуючи при цьому рівні показників депресивності. Виділені на основі 19 статистичних показників 190 депресивних районів є неоднорідними, потребують глибшого вивчення, зокрема, на базі кластерного аналізу [10]. Процедура кластеризації здійснювалася з використанням програмного забезпечення STATISTIKA 6.0. Враховуючи високу схожість районів за показниками депресивності, яка була забезпечена процедурами попереднього відбору, нами визначено окремі групи районів.

Встановлено, що головними причинами депресивності окремих районів є низькі показники фінансової самозабезпеченості (доходи місцевих бюджетів із розрахунку на одну особу) та соціальної сфери (обсяг реалізованих послуг на 1 особу).

Слід зазначити, що, по-перше, депресивними є не лише регіони демографічної й поселенської кризи, а також інші типи районів, основою формування яких є фінансові та соціальні чинники; по-друге, між різними

підсистемами сільських територій відсутні чіткі залежності (наприклад, райони з дуже високими й низькими показниками сільськогосподарського виробництва практично не різняться між собою за рівнем заробітної плати чи обсягами товарообороту).

Виділення на основі кластерного аналізу груп сільських депресивних районів може стати підґрунтям для розробки системи заходів щодо санації проблемних територій і розподілу фінансових ресурсів на їхнє відновлення відповідно до чинного законодавства.

Дослідження показують, що в Україні запровадження механізмів регіональної політики, зокрема створення спеціальних економічних зон, територій пріоритетного розвитку, не дало бажаних результатів.

Поряд зі згаданим Законом України, проблеми сільської депресивності найповніше відображено в “Державній цільовій програмі розвитку українського села на період до 2015 року” та в Законі України “Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року”.

За таких умов важливим є обґрунтування та реформування депресивних сільських територій. Практика пострадянської аграрної політики показала, що “аграрно-галузева парадигма”, коли сільські території фактично ототожнювались із сільськогосподарським виробництвом, не є ефективною і по-

требує заміни. На її місце має прийти нова парадигма – сільського розвитку, яка ґрунтується на концепції багатофункціональності села й сільського господарства. Принципова відмінність парадигми сільського розвитку від попереднього галузево-відомчого підходу полягає в тому, що в ній пріоритет віддається сільському соціуму, збереженню соціальних функцій сільських територій. Не менше значення має усвідомлення того, що майбутнє українського села вирішуватиметься, очевидно, поза межами сільського господарства. Одночасно треба визнати, що у найближчій перспективі основою сільської економіки залишатиметься все ж таки сільське господарство.

Висновки. Основними шляхами подолання депресивності та стимулювання розвитку сільських депресивних територій мають стати:

1. Визнання пріоритетності сільських громад, сільського соціуму порівняно з аграрним сектором з одночасною диверсифікацією сільської економіки, у тому числі за рахунок розвитку позааграрних видів діяльності (сільського зеленого туризму, обслуговуючих кооперативів, народних промислів).

2. Створення умов для продуктивної зайнятості сільського населення і подолання бідності сільських жителів.

3. Реформування соціальної сфери села, суттєве поліпшення сільської інфраструктури та якості житлового фонду, доведення рівня надання послуг та їх доступності до існуючих стандартів.

4. Посилення активності, зростання відповідальності сільських громад за життєдіяльність на своїх територіях, подолання негативних наслідків маргіналізації сільського населення з подальшою децентралізацією бюджетних відносин, зростання фінансової самодостатності сільських громад.

5. Оптимізація системи землекористування, аграрної спеціалізації, розселення в районах демографічної та поселенської кризи, удосконалення організаційно-економічного механізму використання в депресивних районах рекреаційних ресурсів.

При цьому засоби стимулювання розвитку і подолання депресивності сільських те-

риторій мають урахувувати природні, еволюційні закономірності просторового розвитку, а також відповідати наявній кваліфікації та готовності населення до організаційних і управлінських відповідних змін.

У “Державній цільовій програмі розвитку українського села на період до 2015 р.” на подолання депресивності сільських територій заплановано виділити 526,6 млн грн. Крім того, фінансування окремих заходів щодо стимулювання розвитку сільських територій здійснюється через державні цільові програми, субвенції з державного та місцевих бюджетів на реалізацію окремих проєктів із будівництва на селі об’єктів інфраструктури, сфери послуг тощо.

Розв’язанню проблем депресивних територій сприятиме також створення фонду регіонального розвитку, передбачене законопроектом “Про засади державної регіональної політики”. На думку фахівців, щорічні надходження до нього лише за рахунок відрахувань від податку на прибуток підприємств (5%) становитимуть від 3 до 5 млрд грн. Значну частину цих коштів доцільно направити на розв’язання проблем сільських депресивних територій, зважаючи на результати паспортизації сільських поселень і враховуючи рівень гостроти депресії та причини її виникнення.

Узагальнення методичних підходів до визначення сільських депресивних територій, аналіз можливих шляхів стимулювання їхнього розвитку, фінансових аспектів проблеми дають можливість досягти таких результатів:

розв’язати ключову проблему – встановлення обґрунтованих критеріальних меж депресивності, що потребує вдосконалення теоретичних і практичних засобів в умовах делімітації сільських районів;

оцінювати стан депресивності сільських територій без їх попереднього поділу на промислові й аграрні;

при розробці програм подолання депресивного стану окремих територій, цільових програм соціально-економічного розвитку регіонів узгоджувати їх із цілями та завданнями державної регіональної політики і регіональними стратегіями;

пріоритетними об'єктами підтримки держави мають стати сільський соціум, соціальні функції села (історико-культурна, соціального контролю над територією, рекреаційна), сільські території як суспільно територіальна підсистема;

джерела й обсяги фінансування, які направляються на стимулювання розвитку та подолання депресивності сільських територій, доцільніше виділяти в нормативних документах окремим рядком, що дає можливість моніторингу розвитку ефективності економічних процесів.

Список використаних джерел

1. *Барановський М.О.* Механізми формування та чинники розвитку депресивних аграрних територій України "Наукові записки Терноп. нац. педагогічного ун-ту. Сер. "Географія" №2. – 2007. – С. 91-96; *Барановський М.О.* Методологічні засади аналізу процесів регіональної депресивності / М.О. Барановський // Часопис соціально – економічної географії. Зб. наук. праць. – 2008. – Вип. 5 (2). – С. 61-68.
2. *Прокопа І.В.* Заселеність сільських територій: деструктивні зміни і загрози / І.В.Прокопа, О.Л. Попова // Економіка і прогнозування. – 2008. – № 1. – С. 63-84.
3. Постанова Кабінету Міністрів України "Порядок здійснення моніторингу показників розвитку регіонів, районів, міст республіканського в АР Крим і обласного значення для визначення територій депресивними". <http://www.rada.gov.ua>.
4. *Лісовий А.* Визначення депресивних сільських територій на рівні адміністративних районів України / А.Лісовий // Економіка України. – 2008. – № 9. – С. 38 -45.
5. *Павлов О.І.* Сільські території України: історична трансформація парадигми управління : моногр. / О.І. Павлов. – Одеса: Астропринт, 2008. – 360 с.
6. *Дудкіна О.П.* Регіональне управління: навч. посіб. для студентів ВНЗ / О.П. Дудкіна; Терноп.нац.екон.ун-т. – Тернопіль: Астон, 2013. – 208 с.
7. *Попівняк О.М.* Механізми фінансового забезпечення розвитку депресивних територій [Текст]: автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.05 / О.М. Попівняк ; Луц. нац. техн. ун-т. – Луцьк, 2013. – 20 с.
8. *Герасимчук З.В.* Політика розвитку проблемних регіонів. Методологічні засади формування та реалізації: моногр. / З.В. Герасимчук, В.Л. Галушак. – Луцьк: "Надстир'я", 2006. – С. 76.
9. Інформаційні технології та оптимізація менеджменту в галузях АПК / О. Досяк, В. Кадієвський. – Львів: Аграрна наука; К.: [б.в.], 1997. – 102.
10. Сільські депресивні території Полісся: особливості розвитку та санації: моногр. / Н.О. Алешугіна, М.О.Барановський, В.І.Куценко [та ін.]; Ніжин. держ. ун-т ім. М.Гоголя. – Ніжин: Вид-во НДУ ім. М. Гоголя, 2010. – 315 с.
11. *Гнатюшин Й.* Комплексний розвиток сільських територій і модельні параметри доходів сільського населення Львівської області / Й. Гнатюшин // Вісн. Львів. держ. аграр. ун-ту. – 2004. – Т. 11. – № 1.
12. Довідник соціальних стандартів, нормативів, вимог і обмежень: наказ Міністерства аграрної політики № 39/05 від 20 січ. 2009 р.: <http://www.minagro.gov.ua>.
13. *Біттер О.А.* Розвиток сільського господарства і рівень життя сільського населення Карпатського регіону: автореф. дис.... д-ра екон. наук :08 00 04 / О.А. Біттер; Львів. держ. аграр. ун-т. – Л., 2008. – 36 с.
14. *Куценко В.І.* Розвиток соціальної сфери в умовах формування ринкових перетворень на селі / В.І. Куценко // Агросвіт (питання теорії і практики). – 2007. – № 3. – С. 10-17.
15. *Нагірна В.П.* Системні зміни у господарстві країни та їх вплив на територіальну структуру виробництва і розселення населення / В.П. Нагірна, Г.П. Підгрушний, М.І. Фашевський та ін. // Український географічний журнал. – 2008. – № 3. – С. 38-44.
16. *Алаев Э.Б.* Социально-экономическая география: понятийно-терминологический словарь / Э.Б. Алаев. – М.: Мысль, 1983. – 350 с.
17. *Арманд А.Д.* Самоорганизация и саморегулирование географических систем / А.Д. Армад. – М.: Наука, 1988. – 262 с.
18. *Артоболевский С.С.* Цикличность и стадийность как естественные компоненты в территориальном развитии / С.С. Артоболевский, Р. Бичанич, Г.В. Иоффе, А.И. Трейвиш // География и проблемы территориального развития. – М.: ИГАН СССР, 1989. – С.42-54.
19. *Hoffmann L., Mullers F.* Ukraine auf dem Weg nach Europa. – Kyiv: Feniks, 2001.
20. *Schlecht O., Stoltenberg G.* Soziale Marktwirtschaft. Grundlagen, Entwicklungslinien, Perspektiven. – Freiburg-Basel-Wien: Herder, 2001.
21. *Chorna O.E.* Inwestycje jako czynnik wzrostu gospodarczego // Prace Naukowe Akademii Narodowej Państwowej Służby Podatkowej Ukrainy. – № 1. – 2011. – S. 732-740.
22. *Small V.* Economically distressed areas: Ukrainian example / V. Smal, D.Nizalov, O.Nizalova // Warsaw: University of Warsaw New Library, 2007. – P. 34-35.
23. *The Practice of Focal Government Planning.* – Washington, 1988. – 354 p.
24. http://www.katedramsg.uni.lodz.pl/wgrane_pliki/kryzys-w-strefie-euro-magdalena-rosinska-bukowska-345-371.pdf
25. http://www.wne.sggw.pl/czasopisma/pdf/EIOGZ_2009_nr78_s81.pdf.

Стаття надійшла до редакції 13.05.2015 р.

* * *